

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE YABANCI ASKERİ KUVVETLERİN,
ÜSLERİN, TESİSLERİN STATÜSÜ**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Serkan SEVİNÇ

İstanbul, 2020

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
HUKUK ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE YABANCI ASKERİ KUVVETLERİN,
ÜSLERİN, TESİSLERİN STATÜSÜ**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan:
Serkan SEVİNÇ

Öğrenci No:
165516015

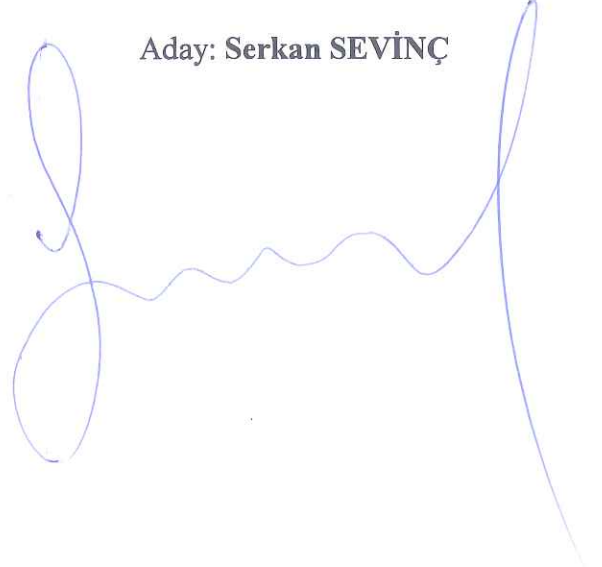
Danışman:
Dr.Öğr. Üyesi Kenan DÜLGER

İstanbul, 2020

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Yabancı Askeri Kuvvetlerin, Üslerin, Tesislerin Statüsü” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 09.01.2020

Aday: Serkan SEVİNÇ

T.C.
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

09 / 01 / 2020

Enstitümüz *Hukuk* Anabilim Dalı *Kamu Hukuku* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **165516015** numaralı **Serkan SEVİNÇ'in** "*Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Türkiye'de Yabancı Askeri Kuvvetlerin, Üslerin, Tesislerin Statüsü*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 31/12/2019 tarih ve 2019/12 sayılı toplantısında seçilen ve Taksim Yerleşkesinde toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince (6.9) dakika süre ile aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında ~~oyçokluğu/oybirliği~~ ile **Kabul/Red veya Düzeltme** kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 4 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Kenan DÜLGER
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞCI
(Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Ali Hulki CİHAN
(Doğuş Üniversitesi)

Adı ve Soyadı :Serkan SEVİNÇ
Danışmanı : Dr.Öğr. Üyesi Kenan DÜLGER
Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans Tezi, 2020
Alanı : Kamu Hukuku
Anahtar Kelimeler : Askeri Üs, Uluslararası Hukuk, İncirlik Üssü, Türk-
Amerikan İlişkileri

ÖZ

TÜRKİYE'DE YABANCI ASKERİ KUVVETLERİN, ÜSLERİN, TESİSLERİN STATÜSÜ

Çalışma konumuz kuruluşundan bugüne Türkiye'de resmi olarak bulunmasına izin verilen yabancı devletlerin askeri güçlerini, buna dair sahip oldukları askeri üsleri ve tesislerin hukuki statüsünü, bu askeri güçlerin ve üslerin sahip oldukları hak ve yetkiler ile yerine getirmekle mükellef oldukları yükümlülükleri uluslararası hukuk kuralları ve ev sahibi devlet olarak Türk Hukuku açısından değerlendirmektir.

Bununla beraber çalışmada benimsenen amaç Türkiye'de bulunan yabancı askeri üslerdeki görevli personelin işlemiş oldukları suçlar karşısında gerek uluslararası hukuk gerekse ev sahibi devlet olarak Türk Hukuku açısından imtiyazlı bir statüde olduklarını eleştirel bir bakış açısıyla incelemektir. Buna bağlı olarak ayrıcalıklar ve bağışıklıklarda değerlendirme kapsamında tutulmaya çalışılmıştır.

Name and Surname: Serkan SEVİNÇ

Thesis Advisor : Dr. Lecturer Kenan DÜLGER

Türü ve Tarihi : Master Thesis, 2020

Department : Department of Public Law

Key Words : Military Bases, International Law, Incirlik Base, Turkish-American Relations

ABSTRACT

THE STATUTE OF FOREIGN MILITARY FORCES, BASES AND INSTITUTIONS IN TURKEY

Our focus in the study is to evaluate military forces of foreign countries, their legal status of military bases and installations, the rights and powers owned by these military forces and bases as well as their obligations in terms of Turkish law system as the host country and international rules of law.

The aim of this study is to analyze the privileged status of the staff who works in foreign military bases in Turkey against their committed crimes in terms of Turkish law system as the host country and in terms of international rules of law in a critical way. In addition, related privileges and immunities have been tried to discuss in the framework of the evaluation.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ	
ABSTRACT	
TABLolar LİSTESİ	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜS KAVRAMI VE ASKERİ ÜSLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

1. ÜS KAVRAMI VE ÖNEMİ.....	3
2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ASKERİ ÜSLERİN ORTAYA ÇIKIŞI...5	
2.1.Eski Medeniyetler Dönemi.....	7
2.2.Osmanlı İmparatorluğu Dönemi.....	11
2.3.Sömürge Anlayışının Hakim Olduğu Dönem.....	13
2.4.20.Yüzyıl Sonrası Dönem.....	17
3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİ VE	
AMERİKANIN ÜS POLİTİKASI.....	18
3.1 .Türkiye Üzerindeki Sovyet Tehditi.....	19
3.2. NATO'ya Üyelik Süreci ve Türkiye'nin Kozu Askeri Üsler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKERİ ÜSLER

1. GENEL OLARAK ÜSLER.....	23
2. ÜSLERİN KULLANIMIYLA İLGİLİ YAPILAN İKİLİ ANLAŞMALAR..	25
2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması.....	25
2.2. NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi.....	26
2.3. Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması.....	26
2.4. Askeri Kolaylıklar Anlaşması.....	27
2.5. Vergi Muafiyetleri Anlaşması.....	29

2.6. Atom Enerjisi Anlaşması	29
2.7. Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği Anlaşması	31
2.8. ABD'nün Üs Politikası ve İncirlik	33
2.9. Jüpiter Füzeleri Anlaşması	40
2.10. İncirlik Üssü'nün Kullanılması Anlaşması	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARASI HUKUK AÇISINDAN ASKERİ ÜSLERİN STATÜSÜ VE BU ÜSLERDE GÖREV YAPAN PERSONELİN YARGILANMASI

1. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA ASKERİ ÜSLERİN STATÜSÜNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME	44
2. ASKERİ ÜSLERİN HUKUKİ STATÜSÜ: KURULUŞ BELGELERİ.....	46
2.1. İncirlik Üssünün Hukuki Statüsü OSİA	53
2.2. İncirlik Üssünün Hukuki Statüsü SEİA	58
2.3. Yaşanan Hukuki Sorunlar; Gizli Anlaşmalar, Gizli Uygulamalar	64
2.4. Görev Belgesi Sorunu	69
2.5. BM Barışı Koruma Kuvvetlerinin Hukuksal Statüsü ve Yargılanması	78
2.6. Nato Mensuplarının Hukuki Statüsü ve Yargılanması.....	78
2.7. Türk Hukukunda Yabancı Askerlerin Yargılanması	80
2.8. Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	92

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Türkiye'deki ABD ve NATO Askeri Üsleri (2016).....	23

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACT	: Dış Yardım Kanunu
AEK	: Atom Enerjisi Kurumu
AP	: Adalet Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CENTO	: Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	: ABD Merkezi Haber Alma Örgütü
DP	: Demokrat Parti
ECA	: Ekonomik İşbirliği İdaresi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MEC	: Ortadoğu Savunma Örgütü
MLF	: Çok Taraflı Nükleer Güç
NASA	: ABD Havacılık ve Uzay Sanayi
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması
NIE	: Ulusal İstihbarat Değerlendirmesi
NSA	: Ulusal Güvenlik Ajansı
NSC	: Milli Güvenlik Konseyi
OSİA	: Ortak Savunma İşbirliği Anlaşması
OSS	: Stratejik Hizmet Bürosu
SACEUR	: Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığı
SEİA	: Savunma ve İşbirliği Anlaşması
SOFA	: NATO Kuvvetleri Statüsü Sözleşmesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TUSLOG	: Türkiye Amerika Lojistik Teşkilatı
USCINCEUR	: ABD Avrupa Başkomutanlığı

GİRİŞ

Bütün uygarlık tarihi boyunca başka topraklarda üs edinmek yayılmanın, egemenlik alanını genişletmenin, ticaret yollarını korumanın ve yeni pazarlar edinmenin bir aracı olmuştur.

Bununla birlikte, Türkiye’de bulunan yabancı askeri kuvvetlerin, kuvvetlere ait üslerin statüleri ile ilgili detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Konu, Türkiye gündemini bu kadar sık meşgul etmesine rağmen yazılanlar son derece sınırlı bilgi içermektedir.

Bu yüksek lisans tez çalışmasının amacı kuruluşundan bugüne Türkiye’de resmi olarak bulunmasına izin verilen yabancı devletlerin askeri kuvvetlerini, buna dair sahip oldukları askeri üsleri ve tesislerin hukuki statüsünü uluslararası hukuk kuralları ve ev sahibi ülke olarak Türk Hukuku açısından incelemektir. Buna bağlı olarak ayrıcalıklar ve bağışlıklarda değerlendirme kapsamında tutulmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde üs kavramına ve askeri üslerin ortaya çıkışının tarihsel sürecine yer verilmiştir. Devletlerin kendi sınırları dışında belli bir bölgede hakimiyet sağlamak için hayati konumdaki yerleri ele geçirmeleri ve buralarda kuvvetlerini konuşlandırarak çıkarlarını koruma çabaları çok eskiye dayanmaktadır. Devletler tarih boyunca topraklarını genişletmek, egemenliklerini yaymak ve refahlarını artırmak için üsleri kullanmışlardır. Bu çalışmamızda Türkiye’deki askeri üslere dair süreklilik ve değişimi, gerek üslerin hukuki statüleri ve işlevleri bakımından gerekse Türkiye, ABD ve NATO üçgenindeki ilişkilerde yaşanan etkileri bakımından incelemek mümkündür. Dönemsel olarak Türkiye’de yaşanan bu değişimler, Türkiye’nin NATO üyelik süreci, ABD’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası hegemonya kurma çabaları ile örtüşmektedir.

İkinci bölümde Türkiye’de bulunan yabancı askeri üslere, bu üslerin ortaya çıkış sebeplerine, üslerin kurulması ile ilgili yapılan ikili anlaşmalara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde kuruluşundan itibaren Türkiye–ABD ilişkilerinde temel unsur olarak yer alan İncirlik Üssü’nün hukuki statüsü ve bu statü kapsamında

uluslararası hukuk kurallarının üssün kullanımında uygulanması ile durumun Türk-Amerikan ilişkilerine olan etkisi incelenmiştir. Tez çalışması ile uluslararası hukuk ve Türk Hukuku bağlamında Türkiye’de bulunan yabancı askeri üslerdeki görevli personelin işlemiş oldukları suçlar karşısında gerek uluslararası hukuk gerekse ev sahibi ülke olarak Türk Hukuku açısından imtiyazlı bir statüde oldukları eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise literatür kısmında yazılanlar bir bütün halinde özetlenmiştir.

Çalışmada savunulan tezin odak noktası Türkiye’deki resmi olarak bulunan askeri üslerin ve bu üslerde görevli sivil ve askeri personelin işlemiş oldukları suçlar karşısında sahip oldukları imtiyazlı statünün eleştirel bir bakış açısıyla incelenmesidir. Yabancı askeri personelin, ev sahibi ülkede suç işlemesi halinde bir ayrıcalık ve bağışıklığının bulunup bulunmadığı, tanınması halinde mevcut ayrıcalık ve bağışıklıklara bir sınırlama getirilip getirilmeyeceği tartışılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜS KAVRAMI VE ASKERİ ÜSLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarihsel süreç içerisinde askeri üslerin geçmişi ilk ordu teşkilatının kurulmasına kadar götürülebilir. Bu durumda kalelerin ayrıca ele alınması gerekmektedir. Kimi zaman bir şehri de içine almakla birlikte çoğu zaman belirli sayıda askeri barındıran etrafi çevrili yapılar olan kalelerin işlevleri ile askeri üsler arasında benzerlikler çok fazladır. Belli bir güzergah üzerinde inşa edilen kaleler, sefer halindeki askerlere barınak, yiyecek ve mühimmat temin etmenin yanı sıra, barış zamanında o yol üstündeki ticaretin kontrolünü sağlamaktadırlar.

1. GENEL OLARAK ÜS KAVRAMI VE ASKERİ ÜSLERİN ÖNEMİ

Devletler tarihleri boyunca sınırlarını genişletmek, hakimiyetlerini yaymak ve refah düzeylerini yükseltmek amacıyla üslere ihtiyaç duymuşlardır. Ordunun ilerlemesinde önemli bir işlev gören üsler, aynı zamanda ticaret yollarını ve sınır hatlarını korumuşlardır. Elbette ki bu durumun amacı refahı arttırmak ve menfaatleri korumaktır. Çokça rastlanan hareketlerden biriyse askeri gücü kendi hudutlarının dışında fonksiyonel bir duruma çeviren deniz aşırı üslerin kurulmasıdır. Bununla birlikte bulunduğumuz zamanda var oldukları şekliyle deniz aşırı üslerin ortaya çıkışı uzun bir tarihsel gelişimin sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu tarihsel gelişim, kronolojik olarak kolaylıkla takip edilebilen basit bir süreç değildir. Savaş yöntemlerinden strateji ve teknolojinin gelişmesine; deniz ticaretinin ortaya çıkmasından sömürgelerin kurulmasına; güç ve rekabetten imparatorluklara uzanan karmaşık bir yol izlemek gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle varılan noktaya bakmak, yani bugün kullanılan anlamıyla askeri üssün tanımını yaparak yola çıkmak doğru olacaktır.¹

Askeri üs, bir ordunun himayesinde bulunan veya idare edilen cephaneye ve personelin yer aldığı tesislerden oluşan yapılara verilen genel addır. Askeri üslerde bir veya birden çok askeri birlik görevde bulunabilir. İhtiyaç halinde harekate ilişkin

¹ Cenk Özgen, *Türkiye'nin Deniz Aşırı Askeri Üs Kurma Girişimleri*, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Ankara, 2018, s. 381-408

vazifede bulunabilirler ve bunun dışında idare merkezi, ikmal noktası, haber alma merkezi ve depo olarak kullanılabilirler.²

Üsler savaş zamanında veya askeri hareketler icrasında kullanmak için yapılıp belli bir süre kullanılan askeri alanlar olabileceği gibi, barış halinde de mevcudiyetini devam ettiren ve asker konuşlandırılan askeri üsler de bulunmaktadır. Devletin askeri yapılanması doğrultusunda ülke içinde çeşitli noktalarda kurulan askeri üslerin yanı sıra bir devletin ülke haricinde de askeri üsleri bulunabilir. Ekonomik, askeri ve taktiksel nedenlerle ele geçirilen bölgelerde askeri üsler inşa edilebilir veya anlaşmalar yoluyla farklı bir ülkenin sınırlarının içinde mevcut üslerin kullanım hakkı elde edilebilir.³

Blaker, askeri üsleri (*military bases*) askeri kuvvetler tarafından rutin olarak kullanılan yerleşkeler (*installations*) olarak tanımlar.⁴ *Colins*'in açıklamasında ise “askerlerin eğitim yaptığı ve askeri malzemelerin depolandığı tesisler” olduğu yönündedir.⁵ *Harkavy*, askeri üslerin tanımında; Üs (*base*), tesis (*facility*), ve yerleşke (*emplacement*) terimlerinin kullanıldığı hususuna değinmektedir. Bundan dolayı sadece bir amacı olan sınırlı fiziki yapıları anlatmak için kullanılan yerleşke ideolojik veya politik herhangi bir durum içermeyen teknik bir terimdir. *Harkavy*, farklı güvenlik işlevlerine sahip 10 tip yerleşke olduğunu söyler. Bunlar havaalanları, donanma limanları, ordu üsleri, füze mevzileri, uzay çalışmalarıyla ilgili alanlar, iletişim ve kontrol tesisleri, istihbarat ve komuta merkezleri, çevre izleme istasyonları, araştırma ve test alanları ile lojistik merkezlerdir.

Harkavy üs ile tesis arasındaki ayrımı kullanım hakları üzerinden yapmaktadır. Çok eski zamanlardan itibaren üs kavramı, genellikle kullanımda bulunan ülkenin erişimin kısıtlanmadığı ve hareket serbestliğine sahip olduğunu açıklamak için kullanılmaktadır. Tesis kavramıysa mülkiyete sahip olan ülkenin mutlak kontrolünde bulunan durumları belirtmek içindir. Bundan dolayı üslerin askine tesislerde erişim koşullu ve kısıtlı olup, her hareket için mutlak suretle

² Mahmut Maboçoğlu, *Amerikanın Üs Geçmişi ve İncirlik Üssü*, iktibasdergisi.com, Erişim Tarihi: 03/04/2018.

³ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989, s.115.

⁴ James, R. Blaker, *An Anatomy of the Dilemma*, Praeger, New York, 1990, s.4.

⁵ Colins English Dictionary, (2018) Military base, Erişim Tarihi: 09.11.2018, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/military-base>.

izin alınmasına ihtiyaç vardır. Bu tanımlama dikkate alındığında Amerika'nın sahip olduğu haklar açısından İkinci Dünya Savaşı sonrasında üsleri bulunmasına rağmen günümüzde tesisleri bulunduğu ifade edilmektedir.⁶

Bununla birlikte “üs” terimi ABD tarafından üzerinde tam kontrol olan askeri alanlar için kullanılmaktadır. Bu anlayışa göre farklı kavramların yaratılmasının nedeni, üssün bu klasik anlamının sahip olduğu “tam kontrol” çağrışımından uzaklaşmaktır. ABD'nin deniz aşırı üslerin üzerinde tam kontrolü olmadığını, yetkinin ev sahibi ülke ile paylaşıldığını göstermek için üs yerine geçen yeni kavramlar kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra tesis (*facility*), istasyon (*station*), ileri karakol (*outpost*) gibi kavramların daha küçük veya daha dar işlev yüklenen üsleri tanımlamak için kullanıldığını söyler.⁷

Cooley ise üsler için kullanılan bu kavramların başka bir yönüne dikkat çeker. Deniz aşırı üsler için askeri yerleşke (*military placement*) terimini kullanmak bir aldatmaca amacı taşımaktadır. Askeri yerleşke olarak adlandırılan yer, küçük bir meteoroloji durağı olabileceği gibi kalıcı devasa bir hava üssü de olabilir. Bu kavramlaştırma ABD'nin sahip olduğu üs ağının çapını tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır.⁸

ABD tarafından, yapı olarak üs işlevini yerine getirdikleri halde hiçbir şekilde bu kategoriye sokulmayan oluşumlar söz konusudur. Bunların başında uçak gemileri gelmektedir. Amerikan donanması uçak gemilerini, Amerikan egemenliği altındaki 4,5 *acelik* (18.210 m²) topraklar olarak tanımlamaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki denizlere yayılmış bu yüzen üsler ABD'nin üs ağının görünmez parçalarıdır.⁹ Hiçbir resmi kayıta bunlar üs kategorisinde kabul edilmedikleri halde, işlevleri bir hava üssünün işlevinden farksızdır.

⁶Robert E Harkavy, *Bases Abroad: The Global Foreign Military Presence*, Oxford University Press, New York, 1989, s.7-8 ve 17.

⁷Catherine Lutz, *The Global Struggle against U.S. Military Posts*, New York University Press, 2009, s.19.

⁸Alexander Cooley, *Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas*, New York, Cornell University Press, 2008, s.35.

⁹Lutz, a.g.e., s.4.

2. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ASKERİ ÜSLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

Tarihsel süreç içinde askeri üslerin geçmişi ilk ordu teşkilatının kurulmasına kadar götürülebilir. Bu durumda kalelerin ayrıca ele alınması gerekmektedir. Çünkü savunma görevi haricinde askerlerin kalması, eğitimi ve silah teçhizatının depolanması amacıyla yapılan kaleler öz itibarıyla işlev açısından bugünkü üslerden farklıdır. Bundan dolayı kalelerin M.Ö 4500’lerde Mezopotamya’da ilk Sümer yerleşim yerlerinin bulunmasının ardından savunma amacıyla şehirlerin etraflarının genellikle ön taraflarında içinde su dolu hendekler bulunan ve üstünde belirli aralıklarda kapıların ve gözetleme kulelerinin bulunduğu surlarla çevrildiği bilinmektedir.¹⁰

Deniz aşırı askeri üslerin ortaya çıkmasına neden olan etmenlerse daha farklıdır. Geçmiş dönem incelendiğinde, bu yapıların ortaya çıkmasında deniz ticaretinin gelişmeye başlamasının çok büyük etkisi vardır. Bu durumun oluşmasında, ülkelerin sınırlarını genişletici politikalar izlemesi ve dış tehditleri ülke sınırları dışında tutma çabaları da deniz aşırı üslerin gelişmesinde önemli etkenlerdir. Bu açıklamalar neticesinde eski dönemlerden itibaren kurulan kolonilerin ve bulunduğu bölgedeki limanlara ulaşım kolaylıklarının, işlevleri bakımından günümüzdeki deniz aşırı askeri üslerin öncüleri olduğu söylenebilir. Bu kolonilerin ortaya çıkış amacı ekonomiktir. Ancak ekonomik hareketliliğinin yanında ileri karakol amacına da hizmet etmektedir. Koloniler ile bugünkü askeri üsler arasında benzerlik kuran isimlerden biri olan *Chalmers Johnson*, “*Bir zamanlar emperyalizmin yayılımını kolonilerini sayarak takip ederdim. Koloninin Amerikan versiyonu askeri üslerdir*” tespitini yapmaktadır.¹¹

En ilkel yöntemlerin uygulandığı savaşların dışında genel olarak yapılan savaşlar yer değiştirmeyi gerektirdiğinden, savaşçılar silahlarını ve yiyeceklerini yanlarına almak zorunda kalmışlardır. Bu nedenle yaya olarak ilerleyen bir asker en

¹⁰Mark, J.J.C Wall, Erişim Tarihi: 11.11.2018, <https://www.ancient.eu/wall/>.

¹¹Chalmers Johnson, *America's Empire of Bases*, *TomDispatch*, January 15, 2004; http://www.tomdispatch.com/post/1181/chalmers_johnson_on_garrisonin_g_the_planet erişim tarihi:10.09.2007.

fazla 10-11 gün boyunca yetecek erzağını yanında taşıyabilir.¹² Bu durum ordunun bilinen bir güzergah üzerinde harekete geçmesi durumunda, uygun erzağın önceden hazırlanmasının önemini ortaya çıkarmıştır. Örneğin, 1567-1620 yılları arasında Lombardiya'dan Benelüks ülkelerine doğru ilerleyen birliklerin kullandığı 'İspanyol Yolu', erken modern dönem ordu hareketlerinin zirvesidir. Önceden düzenlenen sabit bir seyahat programı ve depo silsilesi sayesinde binlerce askerin aynı anda Milano ve Brüksel arasındaki yaklaşık 700 millik bir mesafeyi 5 hafta içerisinde çok az bir kayıpla kat edebilmesini sağlamıştır.¹³ Bu durum, ordunun ilerlemeye geçmeden önce belli noktaların ele geçirilip, buralarda depo ve destek noktaları oluşturmanın önemini artırmıştır.

Sınırlarda inşa edilen kaleler (uçlar) ise daha farklı bir işlev üstlenmektedir. Savunmada üstlendikleri önemli görevin yanı sıra bunlar aynı zamanda sınır kolonileri gibi fethedilecek yeni topraklara açılmanın da aracıdır. Benzer bir yapılanma olmakla birlikte köprübaşları, daha geçici niteliktedirler. Bu yönleri ile Roma döneminin geçici lejyon (askeri) kamplarına benzerler. Düşman toprakları içinde elde edilen son mevkiye gerektiğinde ordunun gelip yerleşebileceği ve bir sonraki manevra için bekleyebileceği geniş arazilerdir. Buraya konuşlandırılan askerler belli bir güzergah üzerinde kontrol sağlarlar.

Üslerin varlığı her dönem emperyal bir tutkunun göstergesi olmuştur. Askeri üsler, belli bir bölge üzerinde doğrudan hakimiyet kurmanın veya başka bir devletin ekonomisi, siyasi yapısı, dış politikası üzerine etki ederek hakimiyet sahasını genişletmenin en etkili araçlarıdır.¹⁴

2.1. Eski Medeniyetler Dönemi

Yeni Krallık Dönemi boyunca (M.Ö 1570-973) eski Mısır'da ülkenin dış politikası değişmeye başlamış, yayılmacı bir politika izlenerek, sınırlarını korumak ve topraklarını genişletmek için Suriye'de, Filistin'de ve Nil Vadisi boyunca önemli noktalarda kaleler inşa edilmiştir. Bu kaleler su yataklarına, altın madenlerine yakın

¹² John Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, İstanbul, Doruk Yayınları, 2007, s.377.

¹³ Geoffrey Parker, *Askeri Devrim: Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler*, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s.120.

¹⁴ Lutz, a.g.e., s.7.

noktalara, ana ticaret yolu üzerine veya istikrarsız sınır bölgelerinde konuşlandırılmışlardır. Nil Vadisi girişinde etkin şekilde gözetim ve kontrol sağlamak için bu ilkel üslerden yararlanılmıştır. Tek işlevleri askeri de değildir. Aynı zamanda imparatorluk temsilcileri ile yerel halk arasında iletişim hattı görevi görmüşlerdir. Zaman zaman kalelerin dağılımı değiştirilmiş ve Mısır'ın emperyal önceliklerindeki değişmeye göre yeni yerlere kaydırılmışlardır.¹⁵

Deniz ticaretinin ortaya çıkması ile birlikte Kartaca, İyon ve özellikle Fenikeliler döneminde (M.Ö. 2000–300) deniz aşırı bir yapılanmanın temeli atılmış, “koloniler” kurulmuştur. Akdeniz deniz gücü olan Fenikelilerin yeni pazar ve kaynak arayışları, onları Antik dönemin en büyük kolonici devletlerinden biri yapmıştır. Bu süreçte sınırlarını genişletici politikalara yönelen denizlerde egemen ülkeler, çıkarlarına sahip çıkmak, nüfuz alanlarını genişletmek ve daha etkin hale getirmek için deniz aşırı bölgelerde liman, antrepo ve üs benzeri yapılar oluşturmaya çalışmışlardır.¹⁶ Hem gemilerdeki donanımın, hem de sıradan mürettebatın niteliklerinin taşıdıkları yükü koruma ve gemiyi savunma konusunda yetersiz kalması nedeniyle ticaret yapan topluluklar, bu gemileri savunmak için asker taşıyan ve gemiye eşlik eden araçlar tasarlamışlardır.¹⁷ Bunlar bir anlamda denizlerdeki ilk askeri gemi örnekleridir.

Başka bir denizci uygarlık olan Antik Yunan döneminde (M.Ö. 756-146), ticaret durakları ve kolonilere dayanan bir sistem gelişmiştir.¹⁸ Ana kara dışına taşan pazar ve güç arayışının bir sonucu olarak kurulan kolonilere dayalı bu sistem, üsler aracılığı ile hakimiyeti yayma fikrinin temelini teşkil etmektedir. *Thucydides* M.Ö. 431–404 yılları arasında Sparta ile Atina arasında gerçekleşen *Peloponez Savaşı* sırasında ortaya çıkan üs edinme konularında yazmıştır.¹⁹

¹⁵Ellen Fowles Morris, *The Architecture of Imperialism: Military Bases and the Evolution of Foreign Policy in Egypt's New Kingdom*, Leiden&Boston, Brill, 2005, s.1-3.

¹⁶Lachowski, Z, (2007) *Foreign military bases in Eurasia*. Stockholm: SIPRI.

¹⁷E.D. Potter, (der), *Sea Power: Naval History*, 2. Baskı, Maryland, United States Naval Institute, 1986, s.1.

¹⁸Parker, a.g.e.,s.2.

¹⁹Kent E. Calder, *Embattled Garrisons: Comparative Base Politics and American Globalism*, Princeton, Princeton University Press, 2007, s.7'den Thucydides, *The Peloponnesian War*, Trans. R.Warner, Baltimore, Penguin Books, 1954, s.447.

Büyük İskender'in Pers İmparatorluğu ile yaptığı savaşta başarıları sadece birliklerinin disiplini ve taktikleri doğru uygulaması yanında, doğu yolu üzerinde kurduğu destek lojistik merkezlerinin katkısının bir sonucudur.²⁰ Bununla birlikte, üsleri askeri stratejinin ayrılmaz bir parçası haline getiren ise Romalılar olmuştur.

Askeri amaçlı ilk koloniler Romalılar tarafından M.Ö. 6. yüzyılın sonlarında Kral *Tarquin* tarafından kurulmuştur. Bu ilk kolonilerin dikkat çekici özelliği uygarlaşmamış kavimlerinin saldırısına açık *Latium* bölgesini “korumak amacıyla” bölgenin etrafına kurulmuş olmalarıdır.²¹ Savunma amaçlı koloni fikri burada başarısız olur. Ancak bu fikrin geliştiğini ve Cumhuriyet Döneminde (M.Ö. 510- M.Ö. 27) kolonilerin, hem bir kısım Roma halkına yeni bir başlangıç sunan yerleşim yerlerine, hem de askeri araçlara dönüştüklerini görürüz. Askeri ve kültürel bakımdan Roma sisteminin dayandığı direkler olan ülke geneline yayılmış bu koloniler ağı, fethedilen yerlerin güvenliğini sağlamakta kullanılan en etkin mekanizmalar haline gelmiştir.²²

Roma İmparatorluğu'nda uygulanan lejyonlara dayalı askeri sistemi günümüzdeki bütün askeri yapılanmaları da etkilemiştir. Özellikle lejyon yerleşkeleri bugünkü askeri üslerin temelini oluşturmaktadır. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte genişleyen topraklar nedeniyle savaş meydanlarının Roma'dan oldukça uzakta kalması, uzun yürüyüşlerin yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu durum süratle kurulabilen, ancak aynı zamanda emniyetli karargah ihtiyacını doğurmuştur.²³ Romalılar lejyon yerleşkelerini kurarken önce dört köşeden oluşan bir alan belirleyerek bunu çevirmekte, sonra bu araziye yerleşen piyade askerleri tarafından karargah inşa edilmektedir. Her bir yerleşke, ihtiyaç sona erdiğinde yıkılacak bir kente benzemektedir.

Askeri yerleşkeler her ne kadar ülke geneline yayılmış halde bulunsalar da, gerek güvenlik açısından gerekse de yeni fetihler için genellikle uç bölgelerde

²⁰ Blaker, a.g.e., s.59.

²¹ Goffart W. *Barbar Akınları: Göç Çağı ve Sonraki Roma İmparatorluğu*, 2006, s.53.

²² Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi: Menşelerden Akdeniz Havzasında, Hâkimiyet Kurulmasına Kadar*, (2.Baskı), Ankara, TTK Basımevi, 1987, s.128.

²³ Blaker, a.g.e., s.181-182.

konuşlandırılmışlardır.²⁴ Bu yerleşkeler, buldukları konumlar itibariyle mühimmat depolarının, kilit bölgelerin ve su yollarının kontrol noktasındadırlar. Bu şekilde yakın bölgenin güvenliği için hızla müdahale imkanı sağlayan gezici birliklerin barındığı müstahkem mevkiilerdir.²⁵

Bulduğu konum itibariyle önemli noktalara erişen kara güzergahlarının kontrolü açısından bu üsler son derece önemlidir.²⁶ Roma İmparatorluğu, Britanya'nın güvenliğini etrafındaki üç lejyon; Aşağı Germanyana'nın iki lejyon ve Yukarı Germanyana'nın iki lejyon; Mısır, Afrika, İspanya gibi uzak yerlerin her birinin birer lejyon ile sağlamıştır.²⁷ Roma askerleri 25 yıl gibi uzun bir süre hizmet vermesi ve sınırların güvenliğini sağlamanın devamlı bir görev olması nedeniyle lejyon yerleşkeleri bir süre sonra seyrek yer değiştirmeye başlamışlardır. Bu şekilde uzun süre yerleşik kalan yapılar, etraflarında şehirlerin gelişmesine yol açmışlar ve daha sonra bu yeni merkezler Roma kolonisi statüsü kazanarak, Roma İmparatorluğu'na katılmışlardır.²⁸

Roma İmparatorluğu'nda ilk kez başka bir ülkenin toprakları içine barış döneminde anlaşma yolu ile askerlerini yerleştirme fikrine de rastlamaktayız. Düşman ülkelerin baskısı altında olan zayıf komşu devletlere güvenlik garantisi sunan Roma, bunu sağlamak için lejyon kaleleri kurması gerektiğini ileri sürerek o ülke geneline yayılmış belli ölçekte toprak parçaları talep etmiş ve inşa ettiği kalelere askerlerini yerleştirmiştir. Böylelikle hakimiyetlerini korumalarına izin verilen komşu devletlerin yaratabileceği herhangi bir tehlike ortadan kalkarken, başka güçlerin bu topraklara hakim olması da engellenmektedir. Roma, bu yolla imparatorluk çevresinde bir üs ağı kurmayı başarmıştır.²⁹

²⁴Asım Baltacıgil, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*,(Cilt I), Tuba Matbaacılık, 1988. s.34-36.

²⁵Brian Campbell, Kurt A. Raaflaub; Nathan Rosenstein, (der), *War and Society in the Ancient and Medieval Worlds*, Washington DC, Harvard University Press, 1999, s.276.

²⁶Robert Harkavy, *Great Power Competition for Overseas Bases: The Geopolitics of Access Diplomacy*, New York, Pergamon Press, 1982, s.105-106.

²⁷Gibson, a.g.e., s.34-36.

²⁸Alston, a.g.e.,s.272.

²⁹Arnold Toynbee, *America and the World Revolution*,Oxford, Oxford University Press, 1962, s.105- 106.

Karadan gerçekleşen saldırılardan korunaklı hale gelen Roma Devleti, M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren İtalya'nın doğu ve batı sahillerini güvenliğe alabilmek için donanma kurmuş ve topraklarını deniz aşırı olarak genişletmeye başlamıştır.³⁰ M.Ö.264–241 yılları arasında gerçekleşen I. Pön Harbi'nde Roma ilk kez kurduğu donanmayı kullanmış ve ilk deniz aşırı toprağı olan Sicilya'yı ele geçirmiştir.³¹ Deniz aşırı açılım ile birlikte Roma'nın, Cumhuriyet topraklarının ve İtalya'nın güvenliğini sağlamak için stratejik konumu olan yerleri fethederek bu noktaları tuttuğunu ve askeri mevkiler haline getirdiğini görürüz. İmparatorluğun politikası, Akdeniz'de hakimiyetini sürdürmek ve uyruklarının ticaretini korumaktır. Bu nedenle Roma, biri Adriyatik'te Ravenna'da, diğeri Napoli Körfezi'nde Misina'da olmak üzere iki filo bulundurmuştur.³² Bu sayede batı denizlerinin hakimiyeti için Sardunya ve Korsika'yı ele geçirerek eyalet haline getirmiştir.³³ Bununla beraber Galya tehlikesine karşı Po havzasını ele geçirmiş ve bu bölgeye stratejik yollar yaparak, müstahkem mevkileri kalelerle tutmak suretiyle oluşturduğu kalonilerle emniyeti sağlamaya çalışmıştır.³⁴

Bir başka örnekte, Roma ile Kartaca arasında İspanya için girilen mücadelede, M.Ö. 234'te, Tarraco'yu ele geçiren Roma, elinde tuttuğu süre boyunca bölgeyi askeri üs olarak kullanmıştır.³⁵ Romalılar bu dönemde deniz kolonileri ve deniz üsleri ile İtalya kıyı şeridi boyunca güvenliği sağlamışlardır.³⁶ II. Pön Harbi ile Kartaca'nın kesin yenilgisini izleyen yüzyıl boyunca, Roma hızlı bir biçimde doğuya doğru yayılarak Akdeniz Havzasının tamamı üzerinde hakimiyet kurmuştur.³⁷

Uçsuz bucaksız topraklara, muazzam miktarda paraya ve sayısız köleye sahip olduğu dönemde Roma İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde egemenliği sürdürmesinde ve kontrolü sağlamasında üsler önemli görevler üstlenmişlerdir. Roma'nın kurduğu bu sistem ve askerlik alanında geliştirdiği stratejileri ile teknikleri daha sonra hüküm süren tüm uygarlıkları da etkilemiştir.

³⁰Peter Astbury Brunt, *Roman Imperial Themes*, Oxford, Clarendon Press, 1990, s.271.

³¹Demircioğlu, a.g.e., s.224-225.

³²Gibson, a.g.e., s.37.

³³Demircioğlu, a.g.e., s.225.

³⁴Toynbee, a.g.e., s.228.

³⁵Brunt, a.g.e., s.247.

³⁶Potter, a.g.e., s.5-6.

³⁷Emmanuel Todd, *İmparatorluktan Sonra Amerikan Sisteminin Çöküşü*, Dost Kitabevi, Ankara, 2004, s.64.

2.2. Osmanlı İmparatorluğu Dönemi

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve genişleme döneminde uçlarda kurulan kaleler askeri üsler olarak görülebilir. Osmanlı akıncılarının ele geçirdiği küçük ya da birbirine yakın kaleleri yıktığı, buna karşılık önemli bir üs olarak gördüklerini ise koruyup teşkilatlandırdıkları görülmektedir. Böylece buldukları kalelere yakın yerleşim yerlerine günlük saldırılar düzenleyerek geri dönebilmişlerdir. Aşıkpaşazade tarihinde bunun örneklerini görmek mümkündür: “Hacı İlbeği, Meriç kenarında bir küçük burgus kale aldı. *Gündüz hisara girerdi. Gece sabaha kadar etrafın kâfirlerine rahat vermezdi.*”³⁸

Osmanlı Devletini'nin kurucusu Osman Gazi, Bursa Kalesi'ni ve civarını zapt edebilmek için iki hisar yaptırarak bu hisarları üs gibi kullanmıştır. Bursa Kalesinin çevresi söz konusu bu hisarlar sayesinde ele geçirilmiş ve kalenin dışarıyla irtibatı bu iki üs sayesinde kesilmiştir.³⁹ Osmanlı Devleti için yazılanlar bu bakış açısı doğrultusunda değerlendirildiğinde, Roma'da uygulanan sisteme benzer şekilde fethedilen ve uç haline gelen her kalenin bir sonraki kaleye kadar olan toprakların alınması amacıyla bir üs olarak kullanıldığını görebiliriz. Başka bir örnek olarak Rumeli Yakasında Çimpe Kalesi'nin ele geçirilmesi ile birlikte Rumeli'de yayılmak için bir üs olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki burada ele geçirdikleri atlarla Akçalıman'daki gemileri yakıp üslerine geri dönerek saldırılar gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Kale'nin limanındaki gemiler Anadolu'dan asker geçirmek için kullanılmıştır. Bu kalelerden yapılan saldırılarla Gelibolu ele geçirilmiştir.⁴⁰ Bu şekilde hisarları uç edinerek ilerleyen Osmanlı, hazır olduğunda fetihlerle genişlemiştir. İstanbul'un fethinden önce karşılıklı olarak her iki yakaya inşa edilen Anadolu ve Rumeli Hisarları iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Osmanlı'da kaleler aynı zamanda sefere çıkan ordu için lojistik destek veren üslerdir. Osmanlı ordusu cephanesini yolu üzerindeki bazı kalelerden temin ederek ilerlemektedir. Merkezden ordu hareket etmeden evvel güzergah üzerindeki bu kaleler ciddi bir bakım ve onarımdan geçmektedir. *Murphy*, bölge merkezi olan,

³⁸Nihal Atsız (haz.), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Ankara 1985, s.56.

³⁹Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, (I. Cilt), Ankara, TTK, Ankara 1949, s.119.

⁴⁰Neşri, a.e.s.177.

cephane gibi askeri teçhizatın emin bir şekilde saklanmasına ve depolanmasına imkan veren kalelerden “iç bölgelerdeki Osmanlı ikmal üsleri” (*Ottoman supply bases in the interior*) olarak bahsetmektedir.⁴¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz'de hakimiyet kurma çabasında yine üs inşa sürecinin önemli bir yer teşkil ettiğini görürüz. Bu üs edinme süreci 1460'ların sonlarında başlamakta 1566'da Sakız Adası'nın düşmesine kadar devam etmektedir.⁴² Venedik ile 1463-79 yılları arasında yapılan savaş sırasında kilit konumdaki adaların ve üslerin ele geçirilmesi Türklere Ege'de baskın bir konum kazandırmıştır.⁴³

Özellikle 1522'de Rodos'un fethini izleyen dönem içinde Osmanlı, Akdeniz'in ortasında filo hareketlarına destek verebilecek seviyeye gelebilmek için öncelikle Ege'de, tedricen ikmal üslerini kurmuştur. Kazanılan bu üsler ve adalar aynı zamanda deniz yollarının kontrolünü sağlamak amacıyla kullanılmışlardır.⁴⁴

16. yüzyılın ilk yarısında Kızıldeniz'e hakim olan Osmanlı, Süveyş Kanalı'nda inşa edilen kadırgalarla bu denizin Arabistan yakasındaki limanlarında hakimiyet sağlamıştır. Yemen'de okyanus kıyısındaki Aden alındığında, Portekizlilere karşı önemli bir üs elde eden Osmanlı, deniz kıyılarında üsler elde etmeye devam ederek Arabistan'ın içlerine nüfuz edebilmek için bunları kullanmıştır. Bu şekilde Yemen, Lahsa ve Basra bölgeleri fethedilmiştir.⁴⁵

2.3. Sömürge Anlayışının Hakim olduğu dönem

9. yüzyılın başlarında Çin'de barutun bulunmasının ardından yaşanan gelişmeler öncelikle askeri alanda köklü değişikliklere neden olmuş ve üsler de buna paralel olarak bugünkü niteliklerini kazanmaya başlamışlardır. 15. yüzyıldan itibaren top güllerinin ateşleyicisi olarak kullanılan barut, tüm dünya tarihini etkilemiştir. Buna ek olarak haritacılık, yön bulma ve gemi yapımında yaşanan gelişmelerle birleştiğinde coğrafi keşiflere kadar uzanan bir sürecin başlangıcı

⁴¹Rhoads Murphy, *Ottoman Warfare 1500-1700*, Rutgers, New Jersey, 1999, s.18-19.

⁴²Atsız, a.g.e., s.219,

⁴³Jeremy Black, *Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000 (1.Baskı)*, Ankara, s.63

⁴⁴Murphy, a.g.e., s.22.

⁴⁵Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s.153-161.

olmuştur. Yeni yelkenli tekniklerinin bulunması ile daha uzun mesafeler gidebilen gemilerin yapılması, bu süreçte en önemli gelişmelerden biridir. Böylece hazırlanan haritalar sayesinde dünya çapında ülke toprakları hakkında daha doğru fikirlere sahip olunmaktadır. Bununla birlikte ağır topların kullanılabilirdiği okyanus aşan gemileri sayesinde yeni toprakların fethi mümkün hale gelmiştir.

Bütün bu hususlar neticesinde 16.yüzyıldan itibaren büyük devletler arasındaki savaşların, Avrupa kıtasından, denizlere ve okyanuslara doğru taşındığı görülmektedir.⁴⁶ Ticaret yollarını kontrol etmek isteyen ülkeler uzak kıyılarda donanma üsleri kurarken, bu üsler aynı zamanda donanmaya lojistik destek sağlamaktadır. Gemilerin tedariklerinin yeteceği kadar uzaklıkta bir mesafeye kurulan her üs, bir sonraki üs noktasında erişimi sağlamaktadır. Böylelikle gemiler, buralarda ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra yollarına devam edebilmekte ve ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamaktadırlar.⁴⁷

Bu dönemde Portekizliler, Hindistan'a kadar uzanan güzergah boyunca kazanç getiren limanları ele geçirerek inşa ettikleri kaleler ve donanma devriyeleri ile baharat ticareti konusunda oldukça söz sahibi konuma gelmişlerdir.⁴⁸ Portekiz'in denizlerdeki büyük rakiplerinden biri olan İspanya da benzer şekilde kendi üs ağını kurmuştur.

16. yüzyılın sonunda İspanya ve Portekiz'in, inşa ettikleri üsler sayesinde hakimiyetlerini bütün denizlere yaydıklarını göstermektedir. Okyanus sahillerinde çeşitli silahlarla donatılmış kaleler, önümüzdeki 300 yıllık süreçte imparatorlukların sahip olabilmek amacıyla mücadele ettikleri alanlar haline gelmişlerdir.⁴⁹

Donanma gücüne sahip Avrupa devletlerinin sömürge mücadelesinde üslerin, önemini çok farklı bir noktaya taşıdığı görülmektedir. Üs elde etmek başlı başına bir amaç haline gelmiştir. *Parker*, Avrupalı işgalcilerle karşı karşıya kalan Orta ve Kuzeydoğu Amerika'dan, Afrika'ya ve Güneydoğu Asya'ya uzanan bölge halklarının, Avrupalıların gerçek amaçlarını anlayamamış olduklarını ifade ederek

⁴⁶Parker, a.g.e., s,128.

⁴⁷Lutz, a.g.e.,s.9.

⁴⁸Özbaran,a.g.e.,s.8.

⁴⁹Keegan, *Savaş Sanatı Tarihi*, s.419.

yayıma karşısında direnememelerinin bir sebebinin de bu olduğunu belirtmektedir. Avrupa için yeni topraklar anlamına gelen bu bölgelerde yaşayan toplumlara karşı yapılan tüm savaşlar, imha etmekten çok köleleştirmek, vergi almak ve ganimet için yapılmaktadır. Bu nedenle en iyi yol teslim olmak ya da geçici olarak bölgeden uzaklaşmaktır. *Parker* buna örnek olarak Sumatra Adasında yer alan Malaka'nın 1511'de Portekizliler tarafından işgali verilebilir. Güçlü Portekiz kuvvetleri ile karşı karşıya kalan Malaka hükümdarı, Portekizlilerin şehri yağmalayıp, ganimetlerle topraklarını terk edeceklerini düşündüğünden askerlerini geri çeker. Fakat Portekizliler gitmeyerek ve işgal ettikleri topraklara "A Famosa" olarak bilinen güçlü bir kale inşa ederler.⁵⁰ Bu davranış, bölge halklarının anlayabileceği bir savaş gayesi değildir. Daha önce savaşmak için kurulan kalelerin kendisi, artık bir savaş haline gelmiştir.

İspanya ve Portekiz ile başlayan sömürgecilik dönemi, Hollanda, İngiltere ve Fransa ile devam etmiştir. 1650'den itibaren Avrupa'da cereyan eden hemen her savaş, denizler ile deniz aşırı ülkeler üzerinde bir iktidar mücadelesine dönüşmüştür.⁵¹ Bu ülkeler sömürgelerini korumak için savaş filoları kurmaya yönelirken, 17.yüzyılda Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar bölgedeki ticaretin kontrolünü sağlamak için Hindistan ve civarındaki adalarda köprübaşları kurmuşlardır. Kıyılarda, ticaret merkezlerini koruyan topçu bataryalarla savunulan kaleler inşa ederek durumlarını güçlendirmişlerdir.⁵² Kaleler ile korunan bu ileri karakollar zinciri, güçlenerek sömürge imparatorluklarını ortaya çıkarmıştır.

1740'ların sonlarından itibaren askeri analizciler, dönemin bakış açısını askeri alana uyarlarlar. Şikayet ettikleri savaş, keyfi geleneklerle, kör tahminlerle, düzensizlik ve kargaşa ile yönetilmektedir. Tüm bunların yerini eleştirel analizlerin ve sistemik planların alması için çalışırlar.⁵³ Bu gelişmeler, daha stratejik savaşların doğmasına yol açarken, cephe gerisi taktik hesaplar ve stratejik fetihler önem kazanmıştır.

⁵⁰Parker, a.g.e., s.222.

⁵¹Parker, a.g.e., s.128.

⁵²Keegan, *2500 Yıllık Savaş Tarih (1.Baskı)*, İstanbul, s.16.

⁵³Azar Gat, *A History of Military Thought from Enlightenment to the Cold War*, Oxford, Oxford University Press, 2001, s.30.

Geniş coğrafyalara yayılan imparatorlukların sahip oldukları toprakları koruma çabaları, pratik ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir. Büyük devletler arasında sömürge mücadelelerinin zirvede olduğu dönemde anavatan sularında konuşlanan donanmanın sömürge sularındaki savaş alanına gitmesi için uzun bir mesafe kat etmesi gerekmekte ve bu durum ciddi sorunlara neden olmaktadır. Bu nedenle İngilizler, 1740'lardan itibaren Karayipler'de deniz üsleri inşa ederek, lojistik ve destek problemlerini çözmeye yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Jamaika'da Antonia Limanı (*Port Antonia*) ve Kraliyet Limanı (*Royal Port*) ile Antigua Adası'nda İngiliz Limanı (*English Harbour*) bu dönemde inşa edilmiştir. Böylelikle İngiltere, söz konusu limanlarda kalıcı deniz mevcudiyetini elde ederek yerel krizlere ve zorluklara acil müdahalede bulunabilme, aynı zamanda Fransız ve İspanyol tehditlerine hızla karşılık verebilme imkanına kavuşmuştur.⁵⁴ Bununla birlikte sömürge topraklarındaki limanlarda oluşturulan bu kalıcı askeri yapılanma sınırlı boyutta kalmıştır.

İngilizler, deniz aşırı sömürgelerde denetim ve kontrolü sağlamak için güçlü ve kalıcı askeri varlığa ihtiyaç olmadığını düşünmektedir. Kuzey Amerika'da bulunan düzenli birliklerin New York, New foundland ve Nova Scotia'da inşa edilen küçük garnizonları bulunmaktadır.⁵⁵ İngiltere'nin 1754 gibi geç bir tarihte bile Büyük ve Küçük Antiller ile Kuzey Amerika'da sadece 4000 askeri bulunmaktadır.⁵⁶ Bu durumda, İngiltere'nin sömürgelerinin kontrolünü topyekün bir askeri kuvvet yerine, yerel kuvvetlerin yanında belli noktalardaki üslerinde bulunan küçük askeri kuvvetler ile sağladığını göstermektedir.

İngiltere'nin deniz üzerindeki hakimiyeti büyük bir donanmaya sahip olduğu için genişlerken, üs ağı da buna paralel olarak genişlemeye başlamıştır. Ancak üslerin sadece lojistik işlevleri yoktur. İngiltere'nin erken dönem sömürgecilik faaliyetlerinde amaç olarak ticaret, kaynak ve yeni yerleşim yerleri edinme fikri ön planda olsa da özellikle 19. yüzyıl ile birlikte artık imparatorluğun güvenliğini sağlamak için stratejik önemi olan toprakları ele geçirme ve buralarda askeri varlık

⁵⁴H.V. Bowen, *Enterprise and the Making of the British Overseas Empire 1688-1775*, Macmillian Press, Londra, 1996, s.25.

⁵⁵Gat, a.g.e.,s.24-25.

⁵⁶Brunt, a.g.e.,s.267.

göstermesi önem kazanmıştır.⁵⁷ İngiltere'nin bu dönemde deniz aşırı üsleri Cebilitarik'tan, Ümit Burnu'ndaki Simonstown'a, Süveyş, Aden, Singapur, Heligoland ve Hong Kong'a kadar ulaşmaktadır.⁵⁸ Denizlerin kontrolünü elde tutmanın kalkınma için çok büyük önem taşıdığına farkında olan İngiltere, hakimiyet kurmaktan söz etmeden, gerçek anlamda dünya çapında askeri üs ağını elinde tutan ilk devlettir.⁵⁹

2.4. 20.Yüzyıl Sonrası Dönem

Askeri üslerin ortaya çıkış sürecine bakıldığında, uçaklar ve hava araçlarından sonra askeri hava üslerinin kurulduklarını görebiliriz. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda ve Fransız İhtilali'nde gözlem amacıyla kullanılan balonlar askeri alanda kullanılan ilk hava araçlarıdır. 1900'lerde icat edilen zepline esin kaynağı olmuşlardır. *Wright* Kardeşler 1903'te ilk uçuşlarını yaptıklarında, bu yeni icat pek ilgi görmese de; 1909'da Amerika Savaş Bakanlığına ilk uçaklarını satmayı başarırlar.⁶⁰ Aynı dönemde Fransa'da *Rheims*, Almanya'da *Johannisthal* ve Amerika'da *Maryland* ilk havaalanları (*airfield*) olarak kurulur. Bu süreci askeri hava üslerinin inşası izleyecektir.

Başlangıçta uçaklardan askeri alanda yalnızca yolcu taşımak ve gözlem amacıyla yararlanılmaktadır. İtalyanların 1911'deki Trablusgarp Savaşı'nda, uçaktan el ile 2 kg'lık bombalar atmaları ve ardından Almanların, 1913 yılı ortasında bazı uçaklarına 5 ve 10 kiloluk bombalar yüklemeleri, uçakların askeri açıdan değerini artırmıştır.⁶¹

I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile hava araçlarının kullanımı ve gelişimi hızlanmıştır. Bombaların atıldığı zeplinler, makineli tüfeklerin monte edildiği uçaklar çok geçmeden savaşların vazgeçilmez silahlarına dönüşmüşlerdir. Savaşın başında Fransa'da dört filosu bulunan İngiltere'nin filo sayısı savaşın son senesinde 100'e çıkmıştır.

⁵⁷Todd, a.g.e., s.267.

⁵⁸Calder, a.g.e., s.7

⁵⁹Bowen, a.g.e.,s.10

⁶⁰Fred G. Kelly, *The Wright Brothers*, New York,s.236 ve 266

⁶¹Edward Homze, Robert C. Ehrhart (der.) *Kıtasal Tecrübeler, ABD Sekizinci Tarih Sempozyumu*, Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s.44.

Almanya'nın 200 filosu varken, Fransa'nın sadece batı cephesinde sahip olduğu filo sayısı 260'a ulaşmıştır.⁶²

I. Dünya Savaşı, Avrupa kıtasındaki askeri havacılık için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Dört yıl içinde askeri havacılığın benimsenme aşamasından geçerek bir gereksinime dönüştüğü anlaşılmıştır.⁶³ 1917 yılında İngiltere tarafından dünyanın ilk hava kuvvetleri kurulur. 1921 gibi erken bir tarihte İtalyan General ve strateji uzmanı *Giulio Douhet*, hava araçları ile savaşın yeni bir durumun ortaya çıktığını ve havada kim güçlü olup kontrolü sağlarsa gelecekte yaşanacak savaşları da onun kazanacağını söyleyerek, havacılığın çok daha önemli noktalara geleceğini söylemiştir. *Douhet'in* fikirleri özellikle Amerikan Kara Havacılık Birimindeki subayların fikirlerini yakından etkilemiş ve kitapları geleceğin hava kuvvetleri generallerini yetiştiren okullarda okutulmuştur.⁶⁴

Tüm dünyada hava kuvvetlerinin esas gelişimi iki savaş arası döneme rastlar. Bu gelişim II. Dünya Savaşı'nın sadece kara ve denizde değil, havada da sürdürülen bir savaş olmasına yol açmış, uçakların bu etkin rolleri savaş sonrası dünyada askeri stratejileri bire bir etkilemiştir. Dünyanın iki ayrı kutup olarak bölündüğü Soğuk Savaş döneminde, askeri hava üsleri her iki taraf için de kurdukları sistemi yaymanın ve korumanın vazgeçilmez anahtarları haline gelmişlerdir.

Yüzyıllar içinde, deniz aşırı üsler değişen bir dizi stratejik ve jeopolitik işleve sahip olmuşlardır. Başlangıçta sadece fetihler için yollar açıp, lojistik destek sağlarken, denizlerde var olabilmek için gerekli hale gelmeleri, onları vazgeçilmez kılmıştır. Havacılık alanındaki teknolojik gelişmelerin artması sayesinde komşu çok uzak coğrafi bölgelere üslerin kurulup kullanılması imkanı doğmuştur.

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK- AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ABD'NİN ÜS POLİTİKASI

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası arenada iki küresel güç olarak ABD ve Sovyetler Birliği ortaya çıkmıştır. Bu duruma yol açan etmenlerin ortaya

⁶²Robin Higham, *100 Years of Air & Aviation*, Texas, A&M University Press, 2003, s.35.

⁶³Homze, a.g.e., s.44.

⁶⁴Clayton K.S. Chun, *Aerospace Power in the Twenty-First Century*, Colorado&Alabama: United States Air Force Academy Air University Press, 2001, s.39

çıkmasında ise savaşı kaybeden ülkeler ile beraber savaşın galibi ülkelere İngiltere ile Fransa'nın savaşın sonuçları itibariyle yıpranmasının önemli bir etkisi vardır. Bu iki büyük güç arasındaki bloklaşma ve denge Soğuk Savaş döneminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk Savaş döneminin temel dayanağı *Roosevelt* ile *Stalin'in* Yalta Konferansı'nda dünyayı nüfuz bölgeleri halinde bölüşmeleri ve Demir-perde kavramının isim babası Churchill'in bu durumu kabul etmesi ile başlamıştır.

3.1. Türkiye Üzerinde'ki Sovyet Tehdidi

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin giderek Batılı ülkelere yaklaşmasını etkileyen dışsal faktörlerden birisi de, bu yıllarda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı izlediği dış politika olmuştur. İki ülke arasında gelişen olumlu durumlar, 1939 yılında Türkiye ile İngiltere ve Fransa yakınlaşırken Sovyet- Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalanması sonrasında bozulmaya başlamış ve yukarıda sözü edildiği gibi, 1939 sonbaharında Moskova'da yapılan Saraçoğlu- Molotow görüşmelerinde SSCB'nin boğazlara yönelik taleplerinden dolayı sekteye uğramıştır. Bir süre sonra Sovyet-Alman savaşı başlayınca durum biraz değişmişse de, SSCB bu sefer de Türkiye'nin Almanya karşısında savaşması için baskı uygulamaya başlamıştır. Bu ısrara karşılık Türkiye savaşa katılmama konusundaki politikasında ısrar etmiş, bu dönemler de gücünün doruğunda olan Almanya ile de iyi ilişkiler içerisinde bulunmaya çalışmıştır. 1943 yılı ortalarından itibaren Türkiye'nin tutumu değişmiş, Boğazlardan geçen silah taşıdıkları söylenen sivil Alman gemilerine sıkı bir kontrol uygulanmaya başlanmıştır. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini düzeltmek niyetinin göstergeleri olduğu söylenebilirdi.⁶⁵

Bütün bunlar, SSCB'nin bir nota ile 17 Aralık 1925 Anlaşması'nı yenilemeyeceğini bildirmesine engel olmadı. SSCB 19 Mart 1945'te, ülkesine dönmekte olan Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'i kabul eden Dışişleri Bakanı Mihayloviç Molotov aracılığıyla aynı yılın Kasım ayında sona erecek olan Türk-Sovyet Tarafsızlık ve Saldırmazlık Anlaşması'nı uzatmaya niyeti olmadığını açıkladı. Postdam Konferansı'nda Türkiye üzerinde SSCB tehdidi net olarak kendini

⁶⁵Faruk Sönmezoğlu, "II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası" İstanbul, 2006, s.117

göstermişti. Bu tehdid, SSCB'nin boğazlarda üs istemesi ve Kars ve Ardahan civarının SSCB'ye bırakılmasını istemesiyle kopma noktasına gelmiştir.⁶⁶

17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihlerinde düzenlenen Postdam Konferansı'nda ABD ve İngiltere net bir şekilde SSCB'yi karşısına alacak bir hareket ortaya koymadılar.⁶⁷ Prensip olarak günün koşullarını taşımaması sebebiyle Montrö sözleşmesinde değişiklik yapılması kabul edildi. Ancak yapılacak değişiklikler konusundan ortak bir karar yoktu. Konferansta *Churchill* Türkiye'nin toprak bütünlüğünü de dikkate alan bir yaklaşım sergilerken, artık ABD'nin yeni başkanı olan *Truman* toprak sorununun Türkiye ile SSCB'yi ilgilendirdiğini düşünüyordu. Konferansta alınan, her ülkenin boğazlarla ilgili görüşünü Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmesi kararı sonucu, ABD Türkiye'ye bu konudaki görüşünü Kasım 1945'te iletmiş, SSCB ise düşüncesini bir yıl sonra bildirmiştir. 1925 tarihinde imzalanan Türk-SSCB tarafsızlık ve saldırmazlık paktınının 1945 mart ayında feshedilmesinden beri Türk-SSCB ilişkilerinde soğukluk artarak devam etmektedir.⁶⁸

Bu dönemden itibaren Türkiye SSCB'ye karşı ABD ve İngiltere'nin desteğini sağlamaya çalışmış, bunu başardığı oranda da SSCB'ye karşı daha dirençli ve sert bir politika izlemeye başlamıştır.⁶⁹

3.2. Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütüne Üyelik Süreci ve Türkiye'nin Kozu Askeri Üsler

14 Mayıs 1950 yılındaki seçimler sonucunda Demokrat Parti iktidara gelmiş ancak dış politika ile ilgili bakış açısını değiştirmemişti.⁷⁰ DP hükümeti NATO'ya katılabilmek amacıyla çalışmalarını arttırdığı zamanlarda, 25 Haziran 1950 tarihinde eline önemli bir fırsat geçmiştir.⁷¹ Bu tarihte BM Genel Sekreteri'nden Kore'ye asker gönderilmesi için yardım talebinde bulunulmuş, yapılan değerlendirmeler sonucunda bu yardım talebinin NATO'ya girebilmek için fırsat yaratacağı düşünülerek 25

⁶⁶Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ocak 2010, s.537

⁶⁷Mehmet Gönlübol-Haluk Ülman, *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi SBF yayınları, Ankara 1987, s.195-197

⁶⁸Armaoğlu, a.g.e, s.519-520

⁶⁹Sönmezoglu, a.g.e, s.119

⁷⁰Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li yıllar*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Geliştirme Vakfı Yayıncılık, 2001, s. 14.

⁷¹Mehmet Ali Birand, Can Dünder; Can Dünder; Bülent Çaplı; *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Doğan Kitap, İstanbul 2007, s. 62.

Temmuz 1950’de 4500 kişilik bir Tugay büyüklüğündeki askeri birliğin Kore’ye gönderilmesine karar verilmiştir.⁷²

Türk askeri birliği 24 Kasım’da başlayan BM Ordusu’nun saldırısına 9’ncu Kolordu birliğinin yedek kuvveti olarak katılmıştır. Başlangıç esnasında iyi giden saldırı 800.000 kişilik Çin Ordusu’nun savaşa katılmasıyla durmuş ve geri çekilmeye başlanmıştır. Ancak Türk Tugayı kendisine verilen savunma görevini önemli ölçüde asker kaybetmesine rağmen başarı ile yerine getirmiştir.⁷³

Kore Savaşı’nda Türk Tugayı’nın üstün başarılar göstermesi ABD basınında eskiden beri devam eden Türkiye karşıtlığının yumuşamasına sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin bulunduğu coğrafi konumun öneminden dolayı ABD, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya üye olmasını İngiltere ve Fransa’ya teklif etmiştir.⁷⁴ ABD’nin bu yaklaşımına Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler itirazda bulunarak SSCB’nin tehditleriyle karşılaşan Türkiye’nin NATO’ya girmesi durumunda SSCB’nin buna göstereceği tepkiden ve bu durumun savaşa neden olacağından korkmaktadır. Bu ülkelerin olaylara bakışları Türkiye’nin NATO’ya katılımını geciktirmiştir.⁷⁵ Kore Savaş’ı sona erdikten sonra Türkiye’nin NATO’ya girmesi için ABD’nin tavır değişikliğine gitmesinde, SSCB’ye karşı Türkiye’nin önleyici konumda bulunması ve meydana gelebilecek bir savaş durumunda Türkiye’deki üslere duyulacak ihtiyacın artacağı ve Sovyetlerin sınırında bulunan Türkiye’nin Batı açısından bakıldığında bulunduğu coğrafi konum itibariyle öneminin artmış olmasından kaynaklanmaktadır.⁷⁶ Türkiye’de, Batı ile ilişkilerinin gelişmesinde ordusunun gücü ve bulunduğu stratejik konumu çok önemli bir etkidir. Ayrıca Kore Savaşı’nda ABD’ye verdiği destek sonucunda NATO’ya katılım bekleniyordu.⁷⁷

⁷²Türkiye NATO’ya üyelik için 11 Ağustos 1950’de ikinci resmi başvurusunu yapmıştır.Mehmet Gönübol; A. Halûk Ülman, A. Suat Bilge ve Diğerleri; *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 228-229.

⁷³Hürriyet; 3 Ağustos 1950.

⁷⁴Ömer Kürçüoğlu, *Türkiye’nin Arap Ortadoğu’suna Karşı Dış politikası (1945-1970)*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972, s. 43.

⁷⁵Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 2014, Ankara, s. 519.

⁷⁶Yusuf Sarıay, *Türkiye’nin Batı İttifakına yönelişi ve Natoya Girişi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 70-99.

⁷⁷Emrullah Nutku, *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar (1946-1958)* (Siyasi Anılarım), İstanbul 1979, s. 194; Mete Tuncay; “Siyasal Tarih (1950-1960)”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yay. Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s. 179.

NATO toplantısı 1951 yılının Eylül ayında Kanada’da yapılmış ve toplantıya üye devletlerin dışişleri, savunma ve maliye bakanları katılmıştır. Toplantı ciddi kararların alınmasını sağlamış, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya girmelerine, önce üye ülkelerin parlamentolarının onayı ile karar verildi.⁷⁸ Türkiye’nin NATO’ya üye olmasında askeri üsler pazarlık sürecinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Hatta Türkiye’nin NATO üyesi olmaması durumunda bu üslerin kullanılmasına ilişkin bir takım garantiler vermemesi bir anlamda ittifakın da kapısını aralamıştır.

ABD’li görevliler daha II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’nin farklı askeri hareketler açısından önemli bir üs pozisyonunda yapılandığını görmekteydiler. 1943 yılında Türkiye’nin havaalanlarının dış ülkelere kullandırılmasının müttefik ülkelere açılmaması halinde⁷⁹, izleyen zaman diliminde Merkezi İstihbarat Teşkilatı adını taşıyan bahsi geçen zamanın Haber Alma Bürosu (*Office of Strategic Service-OSS*) Amerikan elçisinin Adana’da bulunan yazın kullandığı evini gizli bir haber alma merkezine dönüştürmüştür.⁸⁰

Buna ilave olarak ABD’nin Türkiye’deki üslerinin Batı ittifakı müdafası açısından lüzümlü olduğu tespit edilmemiştir. İlgili dönemde Türkiye’deki stratejik önem arz eden raporlar olmasına rağmen⁸¹, ABD atom bombasına güvenerek bölgeye ilişkin herhangi bir girişimde bulunmamıştır. Türk ordusunun gücü ise çok fazla katkı sunmayacağı gerekçesi ile dikkate alınmayarak sınırlı bir çerçeveden değerlendirilmiştir. Bu durumda Amerikalı yetkililerin Avrupa ülkelerinde kendilerini yeterince güven içinde hissetmemesi ve büyük bir coğrafi alanda aldıkları kararlar da önemlidir. Buna ilave olarak 1948’ten bu yana Türkiye’nin coğrafi olarak bulunduğu konum ve stratejik avantajlarından istifade etmek isteyen Washington, bu durumdan faydalanmanın yollarını aramaya başlamıştır.

⁷⁸Zeki Mesud Alsan, “*Müşterek Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4, s. 27.

⁷⁹ FRUS (Foreign Relations of United States Series), *The Conferences at Cairo and Tehran*, December 1943, s.690-698,

⁸⁰ AFHRA (Air Force Historical Research Agency), Historical Data: Adana Turkey, prepared by Walter M. Terry, Army Air Forces, Army Airways Communications Systems, 86th AAF Base Unit Sec L (Headquarters 57th Army Airways Communications System Group), 19 July 1945, s.2-3.

⁸¹ FRUS, *ABD Genelkurmay Başkanlığı tarafından 23 Ağustos 1946’da hazırlanan raporda Türkiye, Stratejik açıdan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’nun en önemli askeri faktörü” olarak tanımlanmaktadır* (Cilt. VII.), August 23, 1946, s. 857-858

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKERİ ÜSLER

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber SSCB, büyük bir güç olarak uluslararası alanda yerini almıştır. Türkiye ile olan tarafsızlık anlaşmasını reddetmesi ve Türkiye'den toprak ve üs talepleri Türk-Sovyet ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir.

1. GENEL OLARAK ÜSLER

ABD'nin *Truman* Doktrini ile başlatmış olduğu çevreleme politikasında Türkiye'nin stratejik konumu her geçen gün daha da önem kazanmış ve stratejik Anadolu coğrafyasında askeri üs ihtiyacını doğurmuştur. Fakat Türkiye tarafından başlangıçta sadece yardımların devamı niteliğinde olarak bir garanti gösterilmeden üs kurulması talepleri reddedilmiştir.⁸²

Tablo 1: Türkiye'deki ABD ve NATO Askeri Üsleri (2016)

	NATO Varlığı	ABD Varlığı
İstanbul	Var	Var
İzmir	Var	Var
Konya	Var	Yok
Ankara	Var (2)	Var
Mersin	Yok	Var
Adana	Var	Var
Kahramanmaraş	Var	Yok
Malatya	Var	Var(2)
Diyarbakır	Var	Var(2)
Batman	Yok	Var

⁸³

SSCB'nin ilk atom bombası denemeleri, ABD'nin Türkiye'de üslerin kurulmasını yeniden gündeme taşınmasına neden olurken Adana-İskenderun arasında bir üssün kurulması ihtiyacı ABD raporlarında yer almıştır. Bu durum Türkiye'nin muhtemel Sovyet saldırısında bir tampon bölge konumunda kalkan vazifesi

⁸² Murat Silinir, *ABD Gücünün Geleceği, Yüksek Lisans Tezi*, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.38

⁸³<https://www.stratejikortak.com/2017/05/nato-fuze-savunma-harita.html>

yapacağını göstermiştir.⁸⁴ 1949’da Sovyet tehdidi nedeniyle gizli tutulan anlaşmaya göre ihtiyaç duyulan havaalanı ve tesislerin yapılması için mutabakat sağlanarak 1950 yılında “Amerikan Mühendislik Grubu” adı altında havaalanlarının inşasına ve modernizasyonuna başlanmıştır. 1952 yılında Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıyla beraber ortak savunma adı altında ve ikili anlaşmalarla askeri üs ve tesisler kurulmuş bu üs ve tesisler Türkiye-ABD ilişkilerinin odak noktası haline gelmiştir.⁸⁵

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, üs kurulmasında üç temel yolun benimsendiği görülmektedir. Bunlar işgal, işgal olmadan kiralama, ortak bir savunma çatısı altında üs kurmadır. Üçüncü yolu benimseyen Türkiye’de iki tür askeri üs bulunmaktadır. İlk türünü NATO kapsamında kurulan üsler oluştururken; diğerini ise NATO anlaşmasına dayanarak ABD’nin kurduğu üslerden oluşmaktadır. Anlaşmanın 3.maddesine istinaden ABD, Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek suretiyle kendisi bakımından stratejik önemi olan üsler kurmuştur.⁸⁶ NATO üsleri NATO Başkumandanlığına bağlı ve NATO hesabına Türkiye’de bulunan “*radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, lojistik tesisler, üsler ve uçak meydanlarından*” teşkidir. Buna karşılık Türk Silahlı Kuvvetlerinin kontrolü altında olan ve personeli Türk askerlerinden oluşan üsler Türk görevliler tarafından yönetilmektedir. Bu üslere ait lojistik destek Türkiye tarafından sağlanır. Üslerde bulunan personeli Türk askerleri oluşturur sadece hareket denetimi NATO’ya verilmiştir.

ABD’ye ait üsler, NATO anlaşmasının üçüncü maddesi ile “*Anlaşmanın amaçlarına daha etkin biçimde ulaşabilmek için Tarafların, tek tek ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin öz yardım ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini korumalarını ve geliştirmelerini karara bağlamıştır*” ifadesine dayanarak savunma kapasitesinin arttırılmasına istinaden Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili anlaşmalarla oluşturulmuştur.⁸⁷

⁸⁴Selin M. Bölme, *ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010, s.48

⁸⁵Selin M. Bölme, 2012 *Soğuk Savaşta NATO –ABD Türkiye Üçgeninde Askeri Üsler Süreklilik ve Değişim, Uluslararası İlişkiler*, 2012, s.51-71.

⁸⁶ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918-1994)* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara,1989, s.68

⁸⁷Şaban Çalış, *Uluslararası Örgütler ve Türkiye*, Çizgi Yayınevi, 2006, Konya, s.36-39

Bu anlaşma 23 Haziran 1954'te Türkiye ile ABD tarafından imza altına alınan Askeri Kolaylıklar Anlaşması'na dayanmaktadır. Bu anlaşmalarla kurulan üs ve tesisler sadece ABD'li personel tarafından işletilmektedir.⁸⁸ Bu üslerin lojistik destek, eğitim, hareket gücü "Türkiye-Amerika Lojistik Teşkilatı (TUSLOG) Komutanlığına" ait olup Komutanlık NATO'ya değil doğrudan ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) bağlıdır.⁸⁹

NATO'ya üye olmakla beraber üs ve tesislerin sayısında bir artış yaşanmış, zamanla bunlara yenileri eklenirken, bir yandan da bazı üsler Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) devredilmiştir. İkili anlaşmalar kapsamında kurulan üsler ise beş kategoride toplanmaktadır. Bunlar Hava Üsleri, Stratejik Füze Üsleri, Muhabere-Elektronik İstihbarat Tesisleri, Muhabere İrtibatları ve Diğer Tesisler, Lojistik Destek Grup Komutanlığıdır. Günümüzde ise eski Milli Savunma Bakanı İsmet Yılmaz'ın yaptığı açıklamalar neticesinde Ankara, İzmir, İstanbul ve Kürecik'te olmak üzere Türkiye'de 4 NATO üssü bulunmakta olup, ulusal askeri üs olan İncirlik Hava Üssü'nün ise NATO kapsamında ABD Hava Kuvvetlerinin kullanımına açıldığı ifade edilmektedir.⁹⁰

2. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ VE ABD'NİN ÜS POLİTİKASI

Türkiye ile ABD arasında üslerin kullanımı ile ilgili yapılan anlaşmaların sayısı birçoğunun gizli olması nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. 1969 yılında bu anlaşmalar tek çatı altında toplanmaya çalışılmış olup 1980 tarihi Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması ile temel bir yapıya kavuşturulmuştur.⁹¹

2.1. Ortak Güvenlik Anlaşması

1951 yılında imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması Türkiye'nin henüz NATO'ya üye olmadığı tarihlerde ABD ile imzalanan askeri anlaşmaların ilki olarak

⁸⁸ Ayhan Bağlan, *1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, 2012, Ankara 2002, s.73.

⁸⁹ Anlaşmanın ve protokollerin tam metinleri için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, 1991, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,, s.144

⁹⁰ İsmail Başkan, *İncirlik NATO Üssü Neden Sayılmadı*, <http://www.adanahabercisi.com/incirlik-nato-ussu-neden-sayilmadi/> Erişim Tarihi: 23. 01. 2015

⁹¹ Fatih Karaca, *Türk- Amerikan Askeri İlişkileri (1945 Sonrası)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2002, Ankara, s.68.

gösterilebilir. Mektup teatisi yoluyla yapılan bu Anlaşma, 10 Mart 1954'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylanmıştır. Bu Anlaşma'nın 2. maddesinin d fıkrası ile Türkiye, ABD'nin içinde olduğu iki ve çok taraflı anlaşmalar ile kabul ettiği askeri yükümlülükleri gerçekleştirmeye karar vermiştir. 2. maddesinin e fıkrası ise, Türkiye'nin müdafaa gücünü yükseltmek amacıyla lazım olan tüm önlemleri alması hususunu belirtmektedir. Ayrıca bu Anlaşma ile Türkiye ve ABD arasındaki askeri anlamda ikili ilişkilerin NATO'ya girdikten sonra şekillenmeye başladığına dair yerleşik düşünce geçersiz hale gelmektedir.

2.2. NATO Kuvvetleri Statüsü Anlaşması

NATO Kuvvetleri Statüsü Anlaşması (*Statue of Forces Agreement-SOFA*), 10 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanmıştır. NATO üyesi ülkelerin birbirine askeri kuvvet göndermeleri halinde, ev sahibi ülkede kaldıkları süre içerisinde tabi olacakları statüyü göstermektedir. Bununla birlikte Türkiye anlaşma ile topraklarında ABD'nin askeri üs ve tesis kurmasını, askeri personel bulundurmasını kabul etmektedir. Ayrıca ABD askeri personelinin işlediği suçlardan dolayı ceza almaması öngörülmektedir. Şöyle ki; ABD yetkili makamları tarafından verilen görev belgesi, Türk makamları tarafından incelenememektedir. Asker personel suç işlediğinde söz konusu belgeyi alarak resmi görevde olduğunu belgelemekte ve hakkında kovuşturma yapılmasını engellemektedir. Sonuç olarak bu durum suçluların yargı önünden kaçırılmasına neden olmaktadır.⁹²

2.3. Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması

23 Haziran 1954'te Türkiye ile ABD arasında SOFA'nın uygulanmasına yönelik olarak "Askeri Kolaylıklar Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye'deki Amerikan askeri personeline geniş ayrıcalıklar tanıyan bir anlaşmadır. TBMM'nin onayına sunulmamıştır. Anlaşmaların TBMM'nin onayına sunulmadan yapılması daha sonra imzalanacak birçok anlaşmaya örnek teşkil etmiş "uygulama anlaşması" şeklinde planlanarak TBMM'nin onayına sunulmadan kabul edilmiştir.

⁹² Karaca, a.g.e., s.48.

TBMM onayının alınmaması ve birçoğunun gizli yapılması kurumların birbirinden habersiz hareket etmesine neden olurken bu durumdan en çok ABD faydalanmıştır. ABD, herhangi bir konuda anlaşmazlık yaşandığı takdirde başka bir kurumla görüşerek isteklerini kabul ettirmeyi başarabilmiştir.⁹³ Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşmasına ek sayılan ve TBMM'nin onayına sunulmayan Nota'da bu isteklerden biri yer almıştır. Nota'nın 2. madde hükmüne göre "Türkiye'ye giren ve çıkan Amerikan askeri personelinin giriş ve çıkışlarını Türk Hükümeti kontrol edemeyecektir ve müşekkel birliklerin Türkiye'ye gelişlerinde Türk Hükümeti'nden izin alınmayacak sadece birliklerin hareketine ilişkin tebliğde bulunulacaktır". Bu madde ile kendi topraklarımızda yabancı bir ülke askerlerinin hangi amaçlarla ülkemize girip çıktığının kontrol etme yetkisi kaybedilmektedir.⁹⁴

2.4. Askeri Kolaylıklar Anlaşması

Askeri Kolaylıklar veya Askeri Tesisler Anlaşması 23 Haziran 1954'te TBMM tarafından değil Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılmıştır. Bu anlaşma ile ABD üs ve tesisleri için yer temini bedelsiz olarak Türk Hükümetince sağlanmaktadır. Böylelikle ABD askeri kuvvetlerinin Türk topraklarını ve havaalanlarını kullanmasına, üslere Türk Hükümeti'nden izin alınarak malzeme getirmesine, gerekli görüldüğünde üslerin genişletilmesine, ortak yönetim altında üs ve tesislerin ABD'ye bağlanmasına izin verilmiştir.⁹⁵

Anlaşmanın "EK 1 ve EK 2" adlı metinleri içinde İncirlik Üssü'nün de bulunduğu, üslerin kullanımıyla ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Kurulan üsler, ortak SOFA Anlaşması gereği savunma kapasitesini arttırmaya yöneliktir. NATO Anlaşması'nın beşinci maddesi ile üye ülkelerden birine yapılan saldırıda gereken tüm yardımın yapılacağı, saldırı amaçlı olmayan "ortak savunma sistemi" benimsenirken altıncı madde ile üye ülke toprakları dışında gerçekleşen bir saldırı için üslerin kullanılmayacağı ifade edilmektedir. Üstelik bu Anlaşma ile Amerikan askeri kuvvetlerinin üsleri kullanmasına imkan yaratan ortak yönetimle beraber, üslerin amaçları dışında kullanıldığında herhangi bir yaptırımın düzenlenmemiş

⁹³ Haydar Tunçkanat, *İkili Anlaşmaların İcra Yüzü*, Ekim Yayınevi, 1970, Ankara. s.63

⁹⁴ Selin M. Bölme, *NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi*, Seta Analiz, İstanbul, 2010, s. 1- 20.

⁹⁵ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Siyasal Kitapevi, 2000, Ankara, s.75.

olması, üslerin hukuki durumunu daha da karmaşık bir hale sokmaktadır.⁹⁶ Askeri Tesisler Anlaşması kapsamında kurulan bu tesisler, mülkiyet ve kullanım hakkı olarak ulusal askeri tesisler olup anlaşmalarla sadece Amerikan kuvvetleri tarafından kullanılmasına imkan verilmiştir. Fakat bu Anlaşma ile ABD'ye tanınan ayrıcalıklar SOFA Anlaşması'nın sınırlarını aşarak ABD'ye tanınan hakları genişletmiştir. Bu durum, NATO Anlaşması ile kabul edilen ilkelerin ihlal edilmek suretiyle üslerin kullanımına dair birçok hukuki sorunun yaşanmasına zemin oluşturmuştur.

Üslerle ilgili bir diğer görüş ise üslerin her ne kadar ortak yönetimle “ortak savunma tesisi” olarak anılsa da Türk personelinin sadece dış güvenliği sağlaması, personelin üslere girişinin izne bağlanması, ABD'li personelin uçuşlarda Türk yetkililerden izin almaması yönündedir. Bu haliyle söz konusu görüş üslerin ortak savunma tesisi olmadığı yönündeki kanaati güçlendirmektedir. 1960'lı yılların sonuna doğru üs ve tesisler konusu Türkiye'nin gündemini en fazla meşgul eden konu haline gelmiştir.⁹⁷

Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel “*Türkiye'de yabancı devletlere ait üsler mevcut değildir. Türkiye'de NATO Anlaşması ve ikili anlaşmalar gereğince savunma maksatlarına matuf tesisler vardır. Üs ile tesisi birbirinden ayırmak lazımdır*” diyerek düşüncelerini ifade ederken Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil 6 Haziran 1967 tarihinde Senato'da ki konuşmasında düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: “*Bunlar müşterek üs ve tesislerdir. Türkiye'nin iradesi dışında ve Türkiye'nin menfaatleri ile politikası ile bağdaşmayacak şekilde kullanılmaları asla mevzu bahis değildir. Bu askeri bölgelerin adı üs olsa ne olacak tesis olsa ne olacak? Önemli olan bu askeri bölgeleri kimin komuta ettiği.*” Bu üç ifadeden yola çıktığımızda gerek üs ve tesis, gerekse NATO ve Amerikan üssü ayırımında net bir hukuki ayırımın olmadığı ve Askeri Kolaylıklar Anlaşmasına dayanarak NATO üslerinin kullanımından faydalandığı görülmektedir.⁹⁸ Bu hukuki ayırımın tam olarak yapılmaması üslerin faal bir şekilde kullanımında daha karmaşık bir görünüm arz etmektedir. Bu karışıklığın yanında, üslerin kurulması güvenlik anlamında Türkiye'ye caydırıcılık özelliği kazandırırken aynı zamanda stratejik konuma sahip

⁹⁶ Çalış, a.g.e.,s.42.

⁹⁷ Tunçkanat, a.g.e. s. 49.

⁹⁸ Haydar Çakmak, *ABD'nin Askeri Müdahaleleri 1801'den Günümüze*, Kaynak Yayınları, s.123.

olan üsler Türkiye'yi kalkan konumuna getirerek olası bir saldırıda ilk hedef olma haline getirmektedir. İstihbarat bilgilerinin ve uçuşlarının denetlenememesi, üslerdeki yabancı kuvvetlerin her an başka bir ülkeyle Türkiye'yi karşı karşıya getirerek çatışmanın eşiğine sürükleyebilme potansiyeline sahiptir. Bir başka deyişle iç hukuk ve uluslararası hukuk alanında da fiili durumla olması gereken arasındaki fark Türkiye aleyhine kaotik bir durum oluşturmaktadır. Dönem içerisinde tüm üs ve tesislerin TUSLOG adı altında toplanması ve bu nedenle kontrolün ABD'li personelin eline geçmesi, Türk personelin giriş-çıkışlarının izne bağlanması, istihbarat bilgilerinin paylaşılardan TUSLOG aracılığı ile Pentagon'a gönderilmesi ve Kıbrıs Harekatı nedeniyle ikili ilişkilerin bozulması gibi gelişmelerin ardı ardına yaşanması üs kullanımı konusunun yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.⁹⁹

2.5. Vergi Muafiyetleri Anlaşması

Ortak müdafaa amacıyla ABD tarafından veya onun hesabına Türkiye'de yapılacak harcamalara vergi konulması hakkında 23 Haziran 1954 tarihli "Türkiye ile ABD arasında vergi muafiyetleri anlaşması" imzalanmıştır. Askeri Tesisler Anlaşması ile aynı tarihte TBMM onayına sunulmadan imzalanan bu Anlaşma ile ABD'nin ortak savunma için yapacağı harcamalardan ve ABD personelinin Türkiye'ye getirdiği kişisel eşyalardan vergi alınmaması hükme bağlanmıştır. Daha sonra bu vergi muafiyeti kapsamına ABD üs ve tesislerinin PTT, içki, akaryakıt, elektrik, hava gazı vergilerinin de dahil edilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁰

2.6. Atom Enerjisi Anlaşması

BM Genel Kurulu'nun, 24 Ocak 1946'da almış olduğu Atomik Enerjinin Keşfedilmesi ile ortaya sorunlara dair kararı ile BM Atom Enerjisi Komisyonu (UNAEC) kurulmuştur. Kararın 5. maddesine göre Komisyon, özellikle devletlere aşağıdaki belirli taleplerde bulunmaktadır;

(a) Tüm uluslar arasında barışçıl amaçlarla temel bilimsel bilginin paylaşılmasını artırmak,

⁹⁹Armaoğlu, a.g.e., s.191

¹⁰⁰Bağlan, a.g.e., s.46.

(b) Atom enerjisinin sadece barışçıl amaçlarla kullanılmasını sağlamak için gerekli olduğu ölçüde kontrol edilmesi,

(c) Atomik silahlar ve büyük yıkımlara yol açabilecek diğer tüm kitle imha silahlarına yönelik ulusal silahlanmanın azaltılması,

d) İhlal ve kaçak tehlikelerine karşı ilgili devletlerin her türlü korunması ve denetimi aracılığı ile etkili güvencelerin sağlanması,

14 Aralık 1946'da Genel Kurul, raporun Komisyon tarafından hızlı bir şekilde tamamlanmasını ve BM Güvenlik Konseyi tarafından değerlendirilmesini öngören bir karar almıştır. Güvenlik Konseyi'nin 31 Aralık 1946 tarihli raporunda 10 Mart 1947'de "*Konseyin üyeleri tarafından raporun ayrı bölümlerinde ifade edilen herhangi bir anlaşmanın ön hazırlık olduğunu*" ve ikinci bir raporun yapılması gerektiği üzere Genel Kurul tarafından bir karar alındı.¹⁰¹

4 Kasım 1948'de Genel Kurul, Komisyonun birinci, ikinci ve üçüncü raporlarını incelediğini ve üçüncü raporunda gösterildiği gibi ulaşılan çıkmazdaki derin endişesini dile getirdiğini belirten bir karar almıştır.¹⁰²

14 Haziran 1946'da, Komisyon'daki Birleşik Devletler temsilcisi *Bernard Baruch*, *Baruch* Planı'nı sunmuştur; burada ABD (o dönemde atomik silahlara sahip olan tek devlet), BM'nin üzerinde kontrol uyguladığı şartıyla, atomlu cephaneliğini tahrip edecektir. Atomik gelişme BM Güvenlik Konseyi'nin vetosuna tabi olmayacaktır. Bu kontroller sadece atomik enerjinin barışçıl kullanımına izin verir. Plan, Komisyon tarafından onaylanmış, ancak Güvenlik Konseyi'ndeki öneriyi reddeden SSCB tarafından kabul edilmemiştir. Planın tartışması 1948 yılında devam etmiş, ancak 1947'nin başlarında anlaşmanın olası olmadığı belli olmuştur. BM Genel Kurulu Temmuz 1949'dan beri hareketsiz olmasına rağmen, 1952 yılında UNAEC'i resmen dağıttı.¹⁰³

¹⁰¹Fahir Armaoğlu, *1947-1997 Yarı Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.232

¹⁰²Armaoğlu, a.g.e., s.233.

¹⁰³ Necmi Dayday, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Nükleer Teknoloji Transferi*, 03.10.2006. (Erişim)http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/431/gelismekte_olan_ulkelerde_nukleer_teknoloji_transferi, 03 Kasım 2013.

Türkiye ve ABD arasında, önce 2 Mayıs 1955’de mektup teatisi, sonrasında ise atom enerjisinin barış için kullanılacağına dair işbirliği içeren anlaşma 10 Haziran 1955’de imza altına alınmıştır. Anlaşma TBMM tarafından 14 Aralık 1956 yılında 6864 sayılı kanunla onaylanıp 24 Aralık 1956 tarih ve 9491 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanıp yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁴ Türkiye belirtilen anlaşmanın imzalandığı günden, yakın bir tarihe kadar nükleer enerji alanında herhangi bir ilerleme kaydedememiştir.¹⁰⁵ Nükleer enerji konusunda yaşanan bu olumsuzluğun sebepleri olarak, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu’nun (AEK) dönem içerisinde, fonksiyonlarının büyük bir aşamasını yitirmesi, ekonomik açıdan sıkıntı yaşaması ve yeterli mali destek bulamaması, belirtilen hususları tekelden yürütecek belirtilen dönemde sorumluluk anlayışla hareket eden bir devlet otoritesine sahip olunmaması gösterilebilir.¹⁰⁶

2.7. Türk-Amerikan Güvenlik İşbirliği Anlaşması

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında 5 Mart 1959 tarihinde Ankara’da imzalanan İş Birliği Anlaşmasını iki ülke kabul etmiş ve aşağıdaki hususlarda anlaşmaya varmışlardır:

MADDE 1. — Türkiye Hükümeti kendisine karşı yapılacak olan saldırılara aynı kararlıkla karşılık verecektir. Türkiye’ye karşı girişilecek bir saldırı halinde, ABD Hükümeti, isteği doğrultusunda Türk Hükümetine yardımcı olmak amacıyla, birlikte üzerinde uzlaşmaya varılabildiği şekil ve şartlarda silahlı kuvvetlerinin kullanılmasına da izin veren, ABD Anayasası’yla uyumlu olan gerekli bütün hareketlere girişebilecektir.

MADDE 2. — Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında günümüze kadar yapılan ve ileride yapılacağı öngörülen anlaşmalar gereğince, millî istiklâl ve ekonomik gelişmenin istikrarlı bir şekilde idame etmesi için Türkiye’ye destek sağlamak maksadıyla Türkiye Hükümeti ile ABD Hükümeti arasında karşılıklılık

¹⁰⁴ Armaoğlu, a.g.e.,s.212.

¹⁰⁵ Rasim Koç, *İdam Sehпасındaki Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu*, Ötüken Neşriyat A.Ş.,İstanbul, 2010, s,63.

¹⁰⁶ Necmi Dayday, *Gelişmekte Olan Ülkelerde Nükleer Teknoloji Transferi*, 03.10.2006. (Erişim) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/431/gelismekte_olan_ulkelerde_nukleer_teknoloji_transferi, 03 Kasım 2013.

esas ı gzetilere üstünde anlaşılabilecek hususlarda askeri ve ekonomik yardım yapacağını teyit eder.

MADDE 3. — Türkiye Hükümeti, ABD Hükümeti aracılığıyla temin edilecek askeri ve ticari yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da bildirgeye katılan hükümetler tarafından imza altına alınan amaçlara uygun bir Şekilde kullanmayı taahhüd eder.

MADDE 4. — Türk ve ABD Hükümetleri, bu Anlaşmanın uygulanması mümkün olan başka hükümlerine bağımlı olarak karşılıklı bir Şekilde diğer hususları sağlamak ve sağlanan hususlara uymak amacıyla 28 Temmuz 1958 yılında Londra'da imzalanan beyannameye katılım sağlayan diğer hükümetler ile iş birliği içerisinde olacaklardır.

MADDE 5. — İş bu Anlaşmanın hiçbir hükmü farklı milletlerarası anlaşma ve sıralamalarda ngrlmş olan iki hükümet arasındaki iş birliğini etkilemez.

MADDE 6. — Bu Anlaşma imzalandığı tarih itibariyle yürürlüğe girer ve hkmetlerden birinin diğerine, anlaşmayı bitirmek isteyeceği hakkındaki düşüncesini bildireceği yazılı belgenin alındığı tarihten sonra bir yıl daha yrrlğu devam edecektir. Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.¹⁰⁷

5 Mart 1959'da imzalanan ve 9 Mayıs 1960'ta TBMM tarafından onaylanan anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye yönelik bir saldırı durumunda, Türk Hükümetinin (meclisin değil) talebiyle, silahlı kuvvet kullanmak da dahil olmak üzere her türlü desteği sağlayacaktır. ABD ayrıca, Türkiye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne yönelik tehditlere karşı yardımcı olacak ve Türk iktisadi gelişimi için askeri ve parasal yardımlarda bulunacaktır. Bu iki taraflı anlaşma, ABD Kongresi'nin 9 Ocak 1957'de onayladığı ve Türkiye'nin 22 Mart 1957'de bizzat katılarak *Eisenhower* Doktrini ile birlikte yapılarak yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Resmî Gazete ile ilâm: 16 .V. 1960 - Sayı: 10506) No. Kabul tarihi 7480 9.V.1960

¹⁰⁸ Armaoğlu, a.g.e., s.79

2.8. ABD'nin Üs Politikası ve İncirlik

ABD Bağımsızlık Savaşı'nı kazandıktan sonra *Monroe* Doktriniyle beraber Avrupa'dan uzaklaşma politikası izlemeye başladı. İlk deniz aşırı filosu 1815-1816 Cezayir savaşından sonra Akdeniz'de görevine başlamıştır. Filo, ABD'nin dünyanın bütün yerlerindeki ekonomik menfaatlerini gerektiği takdirde askeri gücüne başvurarak korumaya çalışacağıının sembolüydü. ABD üsleri, görevde bulunduğu devletlerin askeri, ticari ve siyasi olarak Amerikan egemenliğine entegrasyonunda çok değerli bir fonksiyon üstlenmektedir. Türkiye'nin NATO'ya girmesinden itibaren ülkedeki en önemli üs olması nedeniyle bu süreç İncirlik Üssü üzerinden okunabilmektedir. Bu çerçevede İncirlik Üssü, sadece çevre ülkeler üzerinde ABD hegemonyası kurulmasında aracı olmamış, bizzat Türkiye'nin bu hegemonyaya dahilinde ekonomik, askeri ve siyasi dönüşüm sürecinin bir parçası haline gelmektedir. Türkiye'nin, NATO'ya üyelik pazarlığının bir sonucu olarak, 1951 yılının bahar aylarında Adana'da inşaatına başlanan İncirlik Üssü'nün, Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD açısından bölgenin en önemli hava üslerinden biri olduğu söylenebilir.¹⁰⁹

ABD bu üssü, SSCB'ye karşı bir operasyon alanı ve Ortadoğu'daki hedeflerinde stratejik bir manevra sahası olarak kullanmayı düşünüyordu. Üs, hem SSCB'ye yakınlığı ile hem de Ortadoğu bölgesine en hakim mevzideki hava üssü olması bakımından dönem boyunca değerini korumuştur. İncirlik havzasının ılıman iklimi ve yılın çoğu zamanında açık gökyüzü her mevsim uçuşları mümkün kılarken, bölgenin kara ve demiryolları ile bağlantısı ve Türkiye'nin en büyük limanlarından olan Mersin Limanı'na yakın konumu sayesinde İncirlik'i stratejik açıdan eşsiz bir konuma taşımaktadır.¹¹⁰

Bu hususlar nedeniyle, Türkiye'de Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında yaklaşık 30 adet üs ve tesis kurulmasına ve 25.000 civarında Amerikan askeri personelinin Türk topraklarında bulunmasına karşın İncirlik Türkiye'deki Amerikan varlığının sembolü olarak görülmektedir. Türkiye'deki üslerden bahsetmek çoğu zaman İncirlik'ten

¹⁰⁹ Tayyar Arı, *Basra Körfezi Ülkelerinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolüne Bakışı* (C. 2), Ankara, 2010, s. 23.

¹¹⁰ Sercan Semih Akutay, Davut Ateş, *TR'nin Sınır Ötesi Operasyonlarda Hukuki Çerçevesi* (C. XVII), Gazi Üniv. Hukuk Dergisi, Ankara, 2013, s.3.

bahsetmek anlamına gelmektedir. Soğuk Savaş döneminde yıllar ilerledikçe Türkiye'deki diğer üslerin kapanmaya başlaması ile birlikte İncirlik, doğrudan Türkiye'deki Amerikan varlığı ile özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin egemenliği Türkiye özelinde İncirlik Üssü üzerinden okumak mümkündür.¹¹¹

II. Dünya Savaşı sırasında ABD, Kuzey Atlantik'ten Avrupa'ya, Pasifik'ten Latin Amerika'ya ve oradan Kuzey Afrika'ya, Hindistan'dan Güney Çin'e uzanan bir üs ağı oluşturmuştur. Savaşın ardından ABD ile Sovyetler Birliği arasında yeni dönemin düzeni üzerine rekabetin doğması ile birlikte Washington savaş sırasında sahip olduğu bu üslerin çoğundan Amerikan kuvvetlerini çekmeyerek, bu ülkeleri kendi hegemonik sistemi içinde tutmaya yönelmiştir.¹¹²

Savaşın yıkımı altında ezilmiş Avrupa ülkeleri, ABD'nin ekonomik yardımları ile toparlanırken, askeri ve ekonomik ittifaklar ile sisteme bağlanmışlardır. ABD'nin kendini sistem içinde eşit konumda göstermesi ve “özgür dünyanın” her ülkesinin dışarıdan saldırılara karşı Batı ittifakının, en önemlisi ABD'nin, garantisi altında olduğuna dair yarattığı inanç, diğer ülkelerin kendi egemenliği dahilinde rıza göstermelerini ve böylelikle sistemin sağlam bir temele oturmasını sağlamıştır. Hegemonyanın temel ayaklarından birini, hegemonunun sistem dışına çıkanlar üzerinde kuvvet potansiyelini somut şekilde gösteren üsler oluşturmaktadır.¹¹³

Komünizm tehdidi, Batı bloğu içinde binlerce askeri üssün ev sahibi ülkelerin rızası ve hatta isteği ile kurulmasına imkan vermiştir. Buralarda görev yapan askeri personel, buldukları toprakların sermaye malları ve hizmetleri açısından çok büyük bir pazara dönüşmesine neden olmuş, bununla birlikte Amerikan askeri kuvvetinin gücünü hissettirip kapitalist iktisadi yapısının güçlü bir şekilde işleminde etkili olmuştur.

¹¹¹Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s.83.

¹¹² İlhan Uzgel, *ABD ve NATO ile İlişkiler*, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (7.Baskı), İletişim Yayınları, 2009, İstanbul, s.34–81.

¹¹³ Robert W. Cox, *Beyond Empire and Terror*, s.311

Çoğu zaman üslerin bu değerleri, kuvvetin doğrudan kullanımında sağladıkları avantajdan çok daha önemlidir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, ABD'nin üs sisteminin iki ana ayağını oluşturan Japonya ya da Almanya'daki gibi büyük üsler, Soğuk Savaş boyunca gerçek bir savaşın içinde hiç kullanılmamışlardır. II. Dünya Savaşı'na dahil olmamayı başaran Türkiye, ABD'nin savaş sonrası ortama ilişkin kararsızlıklar taşıdığı dönemde, Amerikan planlarının tamamen dışında kalmıştır. ABD'yi Avrupa rekabetinin dışında tutan siyasi geleneğin getirdiği baskı ve dünya meselelerine ilişkin küresel anlamda siyasi tecrübesizliği, diğer ülkelerin savunulmasına dair taahhütlerin daha önce görülmemiş bir coğrafyaya genişletilmesinde tereddütlere neden olmuştur.

Ayrıca ABD'nin ilk dönemde SSCB ile bir uzlaşya varabileceği düşüncesine sahip olması da bu tavırda etkili olduğu söylenebilir. SSCB ile kaçınılmaz bir rekabetin ortaya çıkması sonucunda kendisi açısından potansiyel pazar olarak görülen coğrafyada hakimiyet kurma mücadelesi başlamaktadır. Bu süreçte ABD'nin yaptığı, kendi ekonomik sistemine ve değerlerine yakın bağlantı kurmak suretiyle dönüştürme olarak nitelendirilebilir. İşte bu dönüştürme sürecinin ardından ABD bakımından Türkiye'nin bir anlam ifade etmeye başladığını söyleyebiliriz. 1949 yılının ortalarında Sovyetler Birliği'nin ilk atom bombası denemesinin başarıya ulaşması, ABD'ye karşı bir nükleer denge kurulmasına yol açmıştır. Bu durum nükleer saldırının stratejik açıdan önemini artırırken dünyada da konvansiyonel bir savaş ihtimalini doğurmuştur.

Türkiye'nin gerek sağlayacağı üsler, gerekse de bir kara savaşında Sovyetler Birliği'ne göstereceği direnç sayesinde önemli bir avantaj sağlayabileceğine ilişkin görüşlerin, bu dönemde kendine daha fazla taraftar bulduğu görülmektedir. Bununla birlikte Washington, Türkiye'ye herhangi bir savunma garantisi vermeksizin, taleplerinin yerine getirilmesi beklentisindedir. Bu nedenle öncelikle bölgemizde, üsler kurarak bunları etkili bir şekilde kullanmak için Türkiye ile anlaşma yapmak istemektedir. Ancak yapılan görüşmelerden elde edilen sonuca göre Ankara'nın bir savunma ittifakına dahil olmadan, sürekli olarak bu üsleri kullandırmasının hiçbir garantisinin olmadığıdır.¹¹⁴ Eğer ABD, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik

¹¹⁴ C.T. Sanders, *America's Overseas Garrisons: The Leasehold Empire*, Oxford University Press, 2000, s.58.

avantajlarından yararlanmak arzusunda ise tarafsızlık statüsünde bırakılamayacak önemde olan bu ülkeyi hegemonyaya dahil etmesi gerekecektir. Böylelikle tarafsızlığının bile ABD açısından maliyetinin oldukça büyük olacağı gerçeği karşısında Türkiye, NATO üyeliğini elde ederken ABD ise istediği üslere kavuşmuş bulunmaktadır. Bu sayede ülkemiz açısından büyük bir dönüşüm süreci başlamaktadır.

Sovyet tehdidi karşısında NATO sayesinde rahat bir nefes alacağını düşünen Ankara, bu sürece gönüllü dahil olacaktır. Türkiye'nin dört bir yanında bir anda askeri üs ve tesisler inşa edilmeye başlanması ile birlikte Türk ordusunun bir yenilenme, yeniden inşa ve eğitim süreci içerine girdiği görülmektedir. Çok sayıda Amerikan askeri personelin aynı dönemde, bu sürecin bir parçası olarak Türkiye'de görev yapmaya başladığı bilinmektedir.¹¹⁵

Türk ordusunu NATO standartlarına uyumlu hale getirmek için yapılan çalışmalar, askeri yardımlar, eğitimler ve tüm diğer eşgüdüm faaliyetleri aynı zamanda, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi anlamdaki dönüşüm sürecine paralel olarak ilerlemektedir. Türkiye'deki üsler, dünyadaki diğer Amerikan üsleri gibi, bu ekonomik ve askeri değişimin önemli parçaları olmaktadır. Her şeyden önce unutulmaması gereken husus, bir üssün varlık sebebi açıklanan gerekçenin çok ötesindedir. Aynı şekilde etki alanı da bulunduğu yerin çok ötesindedir. Bu nedenle denilebilir ki herhangi bir ülkede bulunan bir Amerikan üssünün varlığı, Amerikan çıkarlarının o ülkede korunduğunun en önemli göstergesidir.¹¹⁶

Soğuk Savaş döneminde Sovyetleri çevreleme politikasının bir parçası olarak sunulan ittifaklar, sistem içindeki ülkeleri ekonomik, askeri ve siyasi açıdan birbirlerine bağımlı kılmıştır. Paylaşılan ideolojik söylem ve tek tipleştirilen kültürel değerler ile kurulan hakimiyetin kökleri daha da sağlamlaştırılmıştır. Bu sistemi tarih boyunca görülen örneklerle göre daha güçlü kılan ise, ortak rızaya dayalı şekilde oluşturulan çok sayıda uluslararası kurum sayesinde sistemin işleyişinin bozulmasının önüne geçilmiş olmasıdır.

¹¹⁵Selin M. Bölme, *İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.236.

¹¹⁶Armaoğlu, a.g.e., s.93.

ABD, kurduğu bu güç konfigurasyonu sayesinde Washington'un merkezde olduğu küresel bir ekonomiyi yaymayı başarmış ve sistem bir kez işlemeye başladıktan sonra çok az müdahalede bulunması gerekmiştir. Ülkeler arasında bu çoklu karmaşık bağlardan birini de Amerikan üs ağı oluşturmaktadır. Aynı zamanda, askeri ittifakların parçası halinde olan bu üsler, ittifaka dahil tüm ülke ordularını dönüştürmede ve tek tipleştirmekte önemli rol oynamaktadır. ABD tarafından yapılan ve Amerikan askeri sistemini direk olarak gösteren üs ve benzeri yapıların, NATO planlamalarında bulunmaları ve bazı üslerin belli bir müddet sonucunda bulunulan ülkenin ordusuna devredilmeleri bu dönüşüm işlevini kolaylaştırmaktadır. Dönüştürme sadece askeri boyutuyla sınırlı kalmamakta, ülkenin ekonomik ve siyasi bütün kararları üzerinde etkili olacak sonuçlar doğurmaktadır.

Bir ülkede Amerikan üslerinin açılması beraberinde o ülkenin Amerikan şirketlerine ve sermayesine açılmasını getirmektedir. Üs Kapatma ve Düzenleme Raporunda yer alan ifadedeki gibi "Bir üs yapısı askeri düşüncenin ötesinde anlam taşır. Her şeyden önce ikili, uluslararası, kültürel ve ekonomik sonuçları olan siyasi bir düzenlemedir".¹¹⁷ Türkiye'deki üslerin açılmasını takip eden bir kaç yıl içinde Menderes hükümeti önce petrol gibi yaşamsal kaynakların işletilmesindeki devlet tekeli kaldırılmış, aynı yıl bir Kaliforniya firması ile petrol rafineleri inşa etme anlaşmasına varılmıştır.

Bunu 18.01.1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun değişmesi izlemiş ve yabancı sermaye üzerindeki kısıtlamalar kaldırılarak, yerli sermaye ile eşit şartlar getirilmiştir.¹¹⁸ Sadece Menderes dönemi için değil, izleyen hükümetlerin dönemlerine dair de bu ekonomik dönüşümün pek çok örneğini vermek mümkündür. Üslerin varlığı sadece askeri değil aynı zamanda ekonomik anlamda da dost ve müttefiklerin belirleyicisidir. Başka bir ifade ile Amerikan üssüne sahip olan iki ülke birbiri ile ticaret yaparlar, aynı ortak değerler üzerinden konuşurlar ve birbirleri ile savaşa girmezler.

¹¹⁷ *Base Realignment and Closure Report*, May 2005.

¹¹⁸ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayınları, İstanbul, 2007, s.170-171.

Bunun dışında hareket etmek isteyen olduğunda ve ABD, uluslararası kurumlar çerçevesinde sorunlu ülkeyi yoluna getiremediğinde, askeri yaptırımlarını “sadık müttefiki” üstünde kullanmaktan çekinmeyecektir. Türkiye’nin 1974’te Kıbrıs Harekatı sonrasında yaşadığı da bunun bir örneğidir. İncirlik, kuruluşundan itibaren, Türk-Amerikan ilişkilerindeki havayı doğrudan yansıtan bir platform niteliğinde olmuştur. Türkiye’nin Batı ittifakına dahil olma heyecanı taşıdığı ilk yıllar, Amerikan kuvvetlerinin geniş kullanım ayrıcalıklarına karşın İncirlik’in kullanımı tartışma konusu değildir.

Bu durumda, İncirlik’in dahil olduğu Türkiye’deki üslerin tabi oldukları anlaşmalarının çoğunun TBMM onayına sunulmaması ve kamuoyundan gizlenmesi de etkili olmuştur. 1960’lı yıllarla birlikte muhalefetin sesinin yükselmesi, Amerikan askerlerinin karıştığı olayların kamuoyunda infial yaratması ile birlikte İncirlik’in hukuki statüsü sorgulanır hale gelmiştir.¹¹⁹

Tartışmaların sembol söylemi hiç şüphesiz, İşçi Partisi’nin İncirlik için ‘Amerikan üssü’ tanımlamasına karşılık dönemin Başbakanı Demirel’in “Türkiye’de üs yoktur, tesis vardır” sözleridir. O dönemden bugüne İncirlik üzerine sorulan soruların merkezinde statüsüne ilişkin bu tartışma vardır. Gerçekten de özellikle ilk dönem için İncirlik bir NATO üssü mü, Amerikan üssü mü, Türk üssü mü yoksa bir tesis mi cevabını vermeyi zorlaştıracak kadar karmaşık bir durum söz konusudur. İncirlik inşaatının tamamlanmasının ardından 27 Aralık 1954 tarihinde Türkiye’ye devri yapılmış ulusal bir hava üssüdür.

Ancak bu dönemde, 23 Haziran 1954 Askeri Tesisler Anlaşması ile Amerikalılar tarafından kullanımına ilişkin imtiyazlar sağlanmış ve müşterek kullanılacak üs olarak nitelendirilmiştir. İncirlik’te Amerikan askerleri ise NATO’ya değil Amerikan kuvvetlerine bağlı personel olarak görev üstlenmişlerdir. Ancak ABD’nin kullanımı NATO amaçları ile sınırlandırılmıştır.¹²⁰

NATO amaçları doğrultusunda kullanılmasına izin verilmesine karşın İncirlik Üssü, Soğuk Savaş döneminde haber alma faaliyetleri dışında hiçbir NATO

¹¹⁹ Tunçkanat, a.g.e. s. 54.

¹²⁰Hüner TUNCER, Türkiye- ABD ikili Anlaşmaları masaya yatırılmalı, tr.farsnews.com.Erişim Tarihi: 03.01.2018

faaliyetinde kullanılmamıştır. Bununla birlikte İncirlik'ten, 1958'de Lübnan'ın bombalanmasında, Kara Eylül'de Ürdün'e silah gönderilmesinde, 1967 ve 1973 Arap İsrail savaşlarında acil inişlerde, İran devriminde Amerikan vatandaşlarının ülkeden çıkarılmasında kullanılmıştır.¹²¹

Bu dönemde üssün kullanımı konusunda ABD'nin elde ettiği büyük ayrıcalıklar ve Türkiye'nin kontrolünün sınırlı olması haksız olmayan biçimde İncirlik'in "Amerikan üssü" şeklinde anılmasına neden olmuştur. 1960'lı yıllarla birlikte ülkede yükselen Amerikan karşıtlığının hedefi haline gelen İncirlik'in hangi şekilde kullanıldığı sorusu TBMM gündemine taşınmıştır. Bu soru, ABD ile Türkiye arasındaki bütün anlaşmalarının tek bir çatı altında toplanarak OSİA'nın imzalanmasına giden sürecin başlangıcıdır. Demirel'in "üs yok, tesis var" açıklaması bu döneme rastlamaktadır. Bu açıklama ABD'nin üs ve tesis kavramlaştırmasına dayanmaktadır. Buna göre üs, kullanıcı ülkenin erişiminde sınırlama olmadığını ve operasyon serbestliğine sahip olduğunu ifade eder. Tesis kavramı ise ev sahibi ülkenin tam egemenliğinin söz olduğunu ve kullanıcı ülkenin erişiminin anlaşmalarla belirlendiği durumlar için kullanır.

Bu kavramlara göre İncirlik gerçekten de ABD'nin kullanımı açısından üs değil, tesis statüsündedir. Ancak bu yeni kavram üretiminin, ABD tarafından üslerin çağrıştırdığı olumsuz durumlardan uzaklaşma isteğinin bir sonucudur. Önce 1969 yılında imzalanan OSİA daha sonra 1980'de imzalanan SEİA ile İncirlik'in statüsü yeniden tanımlanarak, üs üzerinde Türkiye'nin kontrolü artırılmıştır.

Bugün İncirlik, NATO savunma planları kapsamında, SEİA ile belirlenen koşullar çerçevesinde ABD kullanımına bırakılmış Türk Silahlı Kuvvetlerine ait bir hava üssüdür. Üssün bu statüsü gerek Türk, gerek Amerikalı resmi makamlar tarafından yapılan açıklamalarda da desteklenmektedir. Dolayısıyla bu sınırlar dışında üssün kullanabilmesi açısından TBMM'nin özel iznine gerek vardır. 1991 yılında Körfez Savaşı döneminde kullanımı buna örnek olarak gösterilebilir. İncirlik'in, 2003 Irak Savaşı sonrasında bölgeye asker değişimi ve mühimmat taşınması için ana gönderme noktasında bulunarak, SEİA kapsamına girmediği ve

¹²¹Ayşegül Sever, *Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997, s.24

TBMM onayı olmadığı için hukuki açıdan uygun değildir. İncirlik Üssü günümüzde ABD tarafından kullanılan üsler arasında bulunanen büyük 13 üsten biridir.Türkiye’de görev yapan 1.600 Amerikan askerinin yaklaşık 1.500’ü İncirlik Üssü bünyesinde görev yapmaktadır.¹²²

2.9. Jüpiter Füzelere Anlaşması

SSCB’nin ilk uydusu olan Sputnik’i 1957 yılında uzaya gönderme başarısı ile birlikte sahip olduğu teknolojik ilerleme Amerikan yönetimini harekete geçirmiştir. Bu vesile ile 16-19 Aralık 1957 tarihlerinde gerçekleşen NATO Devlet ve Hükümet Başkanları nezdindeki zirvede söz konusu durum ele alınmıştır. Genel Sekreter *P. Henry Speak* başkanlığında toplanan zirvede SSCB kaynaklı tehditler değerlendirilmiş ve hangi önlemlerin alınması gerektiği masaya yatırılmıştır. Toplantı neticesinde Avrupa’da nükleer silahların depolanarak nükleer başlıklar bulunan orta menzile sahip Jupiter füzelerinin NATO bölgesindeki savunma planları çerçevesinde konuşlandırılarak Müttefik Kuvvetler Komutanlığı emrine tahsis edilmesine karar verilmiştir. Bu karara karşı olan bazı NATO’ya üye devletler nükleer silahların buldukları topraklarda konuşlandırılmasına izin vermemiştir.¹²³ İzin vermemenin temelinde yatan neden ise orta menzilli Jüpiter füzelerinin kendi topraklarına yerleşmesi nedeni ile SSCB’nin açık hedefi haline gelecekleri endişesi yatmaktadır.

Sonuç itibariyle İngiltere ve İtalya’nın ardından söz konusu durumu kabul eden üçüncü ülke olan Türkiye’ye 15 Jupiter füzesi yerleştirilmiştir. Bu durum SSCB tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve bu tehdit unsuruna karşı kayıtsız kalınmayacağı uyarısında bulunulmuştur.¹²⁴

Bu çerçevede dikkat çekilmesi gereken husus, ABD’nin rekabet halinde olduğu SSCB’yi çembere alma olarak ifade edilebilecek çevreleme politikasıdır. Bu

¹²² <http://www.incirlik.af.mil> (İncirlik üssü’nün ABD resmi web sitesi) 11 Ağustos 2013.

¹²³ A.Öner Pehlivanoglu, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*(1. Baskı), Kastaş Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2003, s.34.

¹²⁴“Füzelere ilişkin henüz bir anlaşma imzalanmadan önce 1958 yılının Ocak ayında SSCB ordusunun resmi yayın organı olan Kızılyıldız’da buna dair beyanatlar verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgay Merih, *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)* (1. Baskı), Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006, s.95.

amaçla başta Türkiye olmak üzere Avrupa ülkelerine füze yerleştirme niyetine sahiptir. Böylece doğrudan SSCB kaynaklı herhangi bir füze saldırısı ve saldırı tehdidini engelleyeceğini düşünmektedir.

Ancak bunun temel nedeni de 1954-1957 tarihleri arasında ABD'nin SSCB sınırlarına doğru uzun menzilli füze gönderebileceği araçlarının olmamasıdır. Bu bağlamda SSCB'nin sınırları boyunca orta ve kısa menzilli füzeler yerleştirme şansına sahip olan ABD, bu avantajına rağmen aynı imkana sahip olamayan SSCB karşısında stratejik olarak bir üstünlüğe sahipti. Ancak bahsi geçen bu durum 1957 yılında SSCB'nin Sputnik adı verilen ve ABD'yi doğrudan vurabilecek uzun menzilli füzeleri yapılandırması ile sona ermiştir.¹²⁵

ABD'nin, yukarıda belirtildiği gibi, SSCB'yi çevreleme politikası bağlamında Jupiter füzelerini yerleştirmesine SSCB'den karşılık olarak Küba'ya füze konuşlandırılması hamlesi gelmiştir. Bu adım karşısında rakibi ile pazarlık masasına oturan Amerika tarafı, tek yanlı bir şekilde yerleştirilen Jupiter füzelerini sökme kararına varmıştır. Bu kararı alırken müttefiki olan Türkiye'ye danışmadan ve rızası olmadan hareket eden ABD, benzer bir davranışı Kıbrıs sorunu nedeniyle sergilemiştir. Devletlerin birbirleri ile olan yakın dostluk ve ittifak ilişkilerine zarar verici bu tarz davranışlar zaman zaman yaşanabilmektedir. Bir diğer yandan, müttefik bir devlete yakışır olmayan bir davranış olsa da, Jupiter füzelerinin kaldırılması ile Türkiye, SSCB'nin doğrudan tehdit unsuru olarak algılanmasının dışında kalarak komşu iki ülke arasındaki ilişkilere olumlu bir etki sunmuştur.¹²⁶

2.10. İncirlik Üssü'nün Kullanılması Anlaşması

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin jeopolitik imkanlarından yararlanmak isteyen ABD, aynı zamanda Türkiye'yi SSCB'nin çevresinde yer alan ve Sovyet saldırganlığına direnebilecek bir ülke olarak görmekteydi. Bu nedenle Türkiye'de hava üssü yapılandırması düşüncesini uygulamak için faaliyetlere girişmeye başladı. Bu durum benzer açıdan ABD'nin sunduğu askeri ve iktisadi

¹²⁵ Faruk Sözmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2005, s.63.

¹²⁶ Mehmet Sait Dilek, *ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,2010, s.295-332, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/1564/16985.pdf>, Erişim Tarihi: 17 Aralık 2013

destekler karşılığında Türkiye’de üs kurarakstratejik açıdan kendi çıkarları doğrultusunda yaptığı bir uygulamaydı.

ABD’nin İncirlik-Adana’yı üs alanı olarak seçmesinde bu alanın her mevsim uçuş için müsait durumda bulunması, ayrıca jeopolitik durumu, Ortadoğu’ya ve SSCB’ye mesafe olarak yakın bir konumda bulunması, arazinin konumu, özellikleri ile ulaşımın elverişliliği ve su kaynaklarına yakınlığı önemlidir.¹²⁷

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde ABD Hava Kuvvetleri Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’ya hakim, önemli bir konumu olan, gerektiği takdirde acil durumlarda inilebilecek, faal olmayan durumda bulunan uçaklar için bakıma ve teknik desteğe imkan ve olanak sunacak üssün inşaat çalışmalarına 1951 yılının bahar aylarında başlanmış ve 3 yıl dolduktan sonra 1954 yılında üssün inşaatı tamamlanmıştır. Bu bağlamda Türk Genelkurmay Başkanlığı ile ABD Hava Kuvvetleri arasında, Üssün Ortak Kullanım Anlaşması, Aralık 1954 tarihinde imzalanmış ve faaliyete girmiştir.¹²⁸

İncirlik Üssünün kurulduğu tarihten beri hukuki statüsünü belirleyen anlaşmaların başında NATO Anlaşması gelmektedir. NATO Anlaşması’nın 3. maddesi “Anlaşmanın amaçlarına daha etkin biçimde ulaşabilmek için tarafların tek tek ve ortaklaşa olarak, sürekli ve etkin öz yardım ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve toplu direnme kapasitelerini korumalarını ve geliştirmelerini” öngörmektedir. ABD ile yapılan askeri anlaşmalar bu kapsamda yapıldığı gibi, üs ve tesisler de bundan dolayı faaliyete geçirilmiştir. NATO, Birleşmiş Milletler (BM) Anlaşması’nın “ortaklaşa meşru-müdafaa doğal hakkını” belirleyen 51. maddesine uygun şekilde; anlaşmada tanımlı bulunan “alanın” yani üye ülkelerin topraklarına yapılacak saldırıların, savunulabilmesi gayesiyle kurulan bir ittifaktır. Türkiye’de ki üs ve tesisler açısından kullanım gayeleri de belirtilen kapsamda incelenmelidir. 1969 yılında iki ülkenin katılımıyla imzalanan Ortak Savunma ve İşbirliği Anlaşmasının 1975’te Türkiye tarafından feshinden sonra 1980’de yeni bir anlaşma imzalanmıştır. “Savunma ve Ekonomik İşbirliği

¹²⁷Selin M.Bölme, *İncirlik Üssü, ABD’nin Üs Politikası ve Türkiye* (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.186.

¹²⁸ Incirlik Air Base History”

<http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, Erişim Tarihi : 02 Ocak 2013

Anlaşması” bugün Türkiye’de üs ve tesislerin statüsünü belirleyen anlaşmadır. 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma askeri tesislerin durumunu ele alırken, 3 numaralı ek protokol “İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması” adını almaktadır. Anlaşma şartlarında hava hareketi, destek ve lojistik üssü şeklinde belirlenen İncirlik Üssü’nde, NATO planları kapsamında ABD askerleri ve uçaklarının yerleşmesi öngörülmüştür. Anlaşmanın 5. maddesini göz önünde bulundurarak savunma işbirliğinin çerçevesinin NATO Anlaşmasından doğan yükümlülükle sınırlandırılacağı belirtilmektedir. Bundan dolayı İncirlik Üssü bu hukuksal teamüllerin dışında kullanılacağı bütün durumlarda anlaşmaları ihlal edilmiş olacaktır.¹²⁹

SSCB, Türkiye’de konuşlanan ABD üslerinden dolayı sürekli olarak memnuniyetsizliğini dile getirmiş olmasına rağmen Türkiye bu duruma sessiz kalmıştır. Bu memnuniyetsizlik U-2 Olayı’nda en üst seviyelerde belirlemeye başlamıştır. Özellikle o dönem U-2 uçaklarının yerleştirildiği ana üslerinden birisi olarak kabul edilen İncirlik Hava Üssünden 1 Mayıs 1960’da havalanan ABD U-2 casus uçağı, Sovyet Hava Sahasında haber alma çalışmaları esnasında bilinçli olarak düşürülmüştür. ABD ise kendisi hakkındaki bu iddiayı kabul etmeyerek kendilerine ait bir meteorolojik araştırma yapan uçağın 1 Mayıs tarihinde nedeni belirlenmeksizin kaybolduğunu ve akıbetinin bilinmediğini SSCB uçağının da düşmüş olabileceğini belirtmiştir.

¹²⁹ Selin M.Bölme, *Türkiye’nin Elindeki Koz İncirlik*, setav.org, Erişim Tarihi: 04.11.2018.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN ASKERİ ÜSLERİN STATÜSÜ VE BU ÜSLERDE GÖREVLİ PERSONELİN YARGILANMASI

Uluslararası hukuk, devletleri uluslararası hukuk sistemindeki başlıca aktörler olarak tanımlamak için çerçeve ve kriterleri belirlemektedir. Bir devletin ülkesinde bulunmasını kabul ettiği yabancı askeri kuvvetlerin görevleri ile ilgili yönetim ve yargı yetkisi gönderen devlete aittir. Ayrıca ülkesinde bulunan yabancı askeri üsler, kimin mülkiyetinde olursa olsun kabul eden devletin egemenliğinde bulunduğu için ülke devletinin yetkisine tabidir. Gönderen devletin yetkisi ise görev ile sınırlıdır.

1. ULUSLARARASI HUKUK BAĞLAMINDA ASKERİ ÜSLERİN STATÜSÜNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME

Uluslararası hukuk, devletler ve uluslar arasındaki ilişkilerde genel olarak kabul gören kurallar bütünüdür. Uluslararası hukuk devlet temelli hukuksal sistemlerden ayrılır, çünkü önceliğinde vatandaşların yerini devletler almaktadır. Ulusal hukuk, kendi yargısal yetkisini Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi veya Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası mahkemelere verdiğinde, uluslararası hukuk ulusal hukuk halini alabilir.¹³⁰

Teoride bütün devletler egemen ve eşittir. Egemenlik kavramının bir sonucu olarak, uluslararası hukukun değeri ve otoritesi, devletlerin kendi formülasyonu, gözetimi ve icrasına gönüllü katılımına bağlıdır. Geçtiğimiz yüzyılda uluslararası örgütlerin çoğalmasıyla birlikte, bazı durumlarda da ilgili taraflar olarak tanındılar. Uluslararası insan hakları hukuku ve uluslararası ticaret hukuku hakkındaki son yorumlar (örneğin, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) Bölüm 11 eylemleri) kurumları ve hatta bazı bireyleri kapsadı.¹³¹

¹³⁰ Levent Ersin Orallı, *Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu*, Tesam Akademi Dergisi, 2014, s.102-127.

¹³¹ Meltem Dikmen Caniklioğlu, *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler- Düşünceler (2.Baskı)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir, 2007, s.29-97.

Uluslararası hukuk ve ulusal egemenlik arasındaki ihtilaf, akademi, diplomasi ve siyasette güçlü tartışmalara ve anlaşmazlıklara maruz kalmaktadır. Elbette, bir devletin iç hukuktaki eylemlerini uluslararası hukuk ve standartlar ışığında değerlendirmek yönünde artan bir eğilim olduğu görülmektedir. Çok sayıda kişi artık ulus-devleti uluslararası ilişkilerin birincil birimi olarak görmekte ve yalnızca devletlerin uluslararası yasalar çerçevesinde gönüllü olarak iştirak etmeyi tercih edebileceğine ve bu kişilerin kendi yorumlarını aldıklarında kendi fikirlerini yerine getirme haklarına sahip olduklarına inanmaktadırlar. Bu durum özellikle, devletlerin tüm uygar uluslar tarafından kabul edilen beklenen davranış standartlarını ihlal ettiği veya saptığı zaman ortaya çıkar. Uluslararası hukukun şu anki düzeni, milletler arasındaki egemenliğin eşitliği, 1648'de "*Westphalia Barışı*"nın sona ermesiyle oluşmuştur.

Uluslararası hukuk devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir hukuk sistemidir. Her devletin tüm uluslararası topluma ve diğer ülkelere karşı sorumlulukları bulunmaktadır.¹³² Toplumsal düzeni sağlamak için hukukun varlığına ihtiyaç duyulduğu gibi uluslararası hukuk kurallarına ihtiyaç bulunmaktadır. Devletlerin kuvvet kullanma gibi düzene tehdit oluşturan davranışları engellemek için temel bir mekanizmanın gerekliliğine duyulan ihtiyaç, BM Teşkilatının kurulmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

Yeni dünya düzeni, BM'nin önderliğinde İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulan temel ilkeler ile şekillenmeye başlamıştır. Bu ilkeleri temel alan uluslararası hukuk, küresel terörle beraber yeniden yapılanmayı ve düşünmeyi gerektiren bir durum ile literatürdeki yerini almıştır.¹³³ Ülkeler uluslararası düzeni bozacak kuvvet kullanmayı BM Teşkilatının kuruluşuna kadar kendileri için meşru bir hak olarak algılamış BM Teşkilatı ile beraber kuvvet kullanımı dört istisnanın dışında yasaklanmıştır.¹³⁴ Bu istisnalar dört tanedir ve bunlardan ikisi kuruluş dönemlerine aittir. Yani bulunduğumuz zamanda iki istisnadan bahsetmek mümkün olacaktır. Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımı (Madde 51) ve Güvenlik Konseyi

¹³² Fikret Birdişli, *DevletlerHukuku*, http://www.fikretbirdisli.com.tr/dosyalar/dokumanlar/dersnotlari/devletler_hukuku.pdf, Erişim Tarihi: 14.05.2015.

¹³³ Caniklioğlu, a.g.e., s.29-97.

¹³⁴ Orallı, a.g.e ,s.102-127.

kararıyla kuvvet kullanımı (VII. Bölüm). Fakat devletlerin kuvvet kullanımını yasaklayan bir sistem üzerine kurulu olan BM Teşkilatında, devlet dışı aktörlerin, kuvvet kullanımı ve uluslararası ilişkilerin bir ögesi halini almasıyla beraber önemli hukuki sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. BM'nin temel hedefi uluslararası barışı ve güvenliği sağlanmaktadır. Anlaşma'nın 2. maddesinin 3. paragrafına göre uluslararası ihtilafların barış yoluyla çözülmesini esas almaktadır.¹³⁵

Çalışma konumuz olan askeri üslerde devletlerin askeri müdahalelerinde ön plana çıkan unsurlar arasında yer almıştır. BM Teşkilatının üyeleri, farklı devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı BM'nin ilkeleri ile uyuşmayacak bir kuvvet kullanımından kaçınma yükümlülüğünde olduğundan aynı şekilde askeri üslerin kullanımı da BM Teşkilatının çerçevesi içinde uluslararası hukukun meşru saydığı durumlara göre kullanılmalıdır.¹³⁶ Uluslararası hukuk açısından geçerlilik, bağımsız devletlerin uluslararası hukuk kurallarına uymak zorunluluğundan doğan ve dünyada, bu kurallara tabi olduğu oranda korunan barış ve güvenlik ile anlam kazanmaktadır.¹³⁷ Çalışma konumuz olan ülkemizdeki yabancı askeri üslerin kuruluşundan itibaren yer aldığı gelişmeler, bu bölümde uluslararası hukuk ilkelerine ve ulusal hukuk ilkelerine uygunluğu açısından değerlendirilecektir. Bu nedenle bu üsleri değerlendirebilmek için üslerin hukuki statüsünü gözden geçirmemiz gerekmektedir.

2. ASKERİ ÜSLERİN HUKUKİ STATÜSÜ: KURULUŞ BELGELERİ

Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmi olarak üyeliği ile birlikte kabul ettiği NATO Anlaşması, Türkiye'de inşa edilen hem NATO hem de ABD üslerinin kuruluş ve tahsis gerekçelerinin kaynağıdır. NATO Anlaşmasının 3. maddesine göre anlaşmanın gayesine daha etkin bir şekilde gidebilmek için tarafların, sürekli ve karşılıklı yardımlarla, silahlı bir saldırıya karşı bireysel ve topluca direnme hacimlerini korumaları ve arttırmaları gerekmektedir. Kurulan üsler, beraberce savunma kapasitelerinin geliştirilmesi planları dahilinde tasarlanmıştır.

¹³⁵Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Savaş Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.36.

¹³⁶Orallı, a.g.e., s.102-127.

¹³⁷Caniklioğlu, a.g.e., s.29-97.

Buna göre, çok taraflı anlaşmalarla üsler kurulabileceği gibi ikili anlaşmalarla da bunu yapmak mümkündür. Ancak NATO Anlaşmasının üye devletlere tanıdığı bu hakkın kullanımının sınırları vardır. NATO Anlaşması'nda belirlenen “amaç” ve “alan” kurulacak askeri tesisler için de sınırlayıcıdır.

NATO örgütü, BM Anlaşmasında doğal nitelikte meşru müdafaa hakkını düzenleyen 51. maddesine uygun şekilde, Anlaşmanın 6. maddesinde tanımı yapılan “alanın” yani topluluk üyelerinin topraklarını savunma amacı ile kurulmuş bir ittifaktır. Anlaşmanın hem giriş bölümünde hem de 1. maddesinde BM Anlaşmasına bağlılık dile getirilmektedir. Anlaşmanın 5. maddesinde ise ortak meşru müdafaa hakkının sadece taraf sıfatını taşıyanlardan bir veya birkaçına saldırılması durumunda kullanılabilmesi belirtilmektedir. Dolayısıyla NATO Anlaşması dolayısıyla verilen bir askeri üsün kullanımının kesinlikle saldırı gayesi taşımayacağı gibi, 6. maddede belirtilen NATO alanı dışında gerçekleşen bir saldırıya karşı da kullanılamaz. Anlaşmanın 8. maddesinde yer alan “her bir taraf, kendisi ile diğer taraflar ya da üçüncü bir devlet arasında şu an yürürlükte olan uluslararası sözleşmelerin, bu Antlaşmanın hükümleri ile çelişmediğini beyan eder ve Antlaşma ile çelişen uluslararası sözleşmelere girmemeyi taahhüt eder” ifadesi ile NATO üyelerinin NATO Anlaşması ile çelişen herhangi bir anlaşma yapamayacağı da garanti altına alınmıştır. Bu nedenle Türkiye ile ABD arasında izleyen dönemde imzalanan her türlü ikili askeri anlaşmada yukarıdaki ilkelere bağlılık esastır.

Türkiye 18 Şubat 1952’de onaylanan NATO Anlaşması öncesinde, yani resmi olarak NATO üyesi öncesinde, 7 Ocak 1952 tarihinde imzalanan Ortak Güvenlik Anlaşması,¹³⁸ Türkiye ile ABD arasındaki ikili askeri anlaşmaların başlangıcıdır. Bu anlaşmanın 2. maddesinin d fıkrası ile Türkiye “*ABD’nin dâhil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı Anlaşmalar ile deruhde eylediği [üstlendiği] askerî mükellefiyetleri yerine getirmeyi*” onaylamıştır. Aynı anlaşmanın 2. maddesinin e fıkrası ise

¹³⁸Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Anlaşma 10 Mart 1954’te TBMM’de onaylanmıştır. Anlaşmanın İngilizce adı “*An Agreement Between the United States of America and Turkey Relating to Mutual Security*” (ABD ile Türkiye Arasında Karşılıklı Güvenliğe İlişkin Anlaşma) olduğu halde, TBMM’ye anlaşmanın onanması için sunulan kanun “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümeti Arasında Mün’akid Muaddel Ekonomik İş birliği Anlaşmasını Tadil Eden 7 Ocak 1952 Tarihli Anlaşmanın Onanmasına Dair Kanun” başlığını taşımaktadır. Fahir Armaoğlu, anlaşmanın askerî niteliğinden bahsedilmesinin nedenini meclisten geçirilmesini kolaylaştırma çabasına bağlamaktadır, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, Ankara, 1991, s.184.

Türkiye'nin savunma hacmini geliştirme doğrultusunda gerektiğinde her türlü tedbirlerin alınmasını amaçlamaktadır. Böylece Türkiye daha NATO'ya üye olmadan ABD'nin de içinde bulunduğu çok taraflı anlaşmaların gerektirdiği askeri yükümlülüklerin yerine getirilmesi, girişimlerin desteklenmesi ve yardım etme yükümlülüğü altındadır.¹³⁹

Türkiye, NATO üyeliğinin ardından, bütün üyeler tarafından imzalanmış olan NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi'ni (*Status of Forces Agreement-SOFA*) 25 Ağustos 1952'de imzalamıştır. Yapılan sözleşmeyle ABD'nin Türkiye'de askeri üsler ve tesisler kurup personel mevcudiyeti kabul edilerek bu personelin bağlı olacakları kuralları belirlemiştir.¹⁴⁰

SOFA'nın giriş bölümünde, bu anlaşmada düzenlenmemiş olan hususların taraflar arasında, başka bir ifade ile gönderen ve kabul eden devlet arasında, yapılacak anlaşmalarla karara bağlanması için açık kapı bırakılmıştır. Genel bir çerçeve anlaşması olan SOFA'nın yürütülmesi doğrultusunda ABD, askerlerinin bulunduğu devletlerle bu nedenle farklı uygulama anlaşmaları yapmıştır. Dolayısıyla yapılan anlaşmaların niteliklerine göre Amerikan kuvvetlerinin gittikleri ülkede tabi oldukları kurallar temelde benzer olmakla birlikte farklılıklar da gösterebilmektedir.

Türkiye ve ABD'nin 23 Haziran 1954 yılında hem Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması imzalanması, hem buna ekli bir nota verilmesi hem de Askeri Tesisler Anlaşması imzalanması literatürde bu metinlerin sıklıkla birbirlerine karıştırılarak yorumlanmasına sebep olmaktadır. Öncelikle bu metinlerin birbirinden ayırt edilmesi gerekir.

Türkiye ile ABD arasında SOFA'nın uygulanmasına ilişkin olarak imzalanan anlaşma "Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması" adını taşımaktadır.¹⁴¹ Anlaşma metni TBMM'nin 30 Haziran'da onayına sunularak 7

¹³⁹ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Yayınevi, İstanbul, s.555.

¹⁴⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.194-230.

¹⁴¹ Anlaşmanın tam adı: Amerika Birleşik Devletleri İle Türkiye Cumhuriyeti Arasında, "Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme"nin Tatbikatına Müteallik Anlaşma (Agreement Between the United States of America and the Republic of Turkey Relative to the Implementation of the "Agreement Between the Parties to the North Atlantic Treaty, Regarding the Status of Their Forces")

Temmuz 1954 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır. Amerikan Hükümeti aynı gün verdiği notayı anlaşmanın eki olarak kabul ettirmiştir. Buna karşın söz konusu nota anlaşma ile birlikte onaya sunulmamıştır. Bununla birlikte Amerikan Arşiv belgelerinde notanın metnine yer verilmektedir.¹⁴²

23 Haziran 1954 tarihinde ayrıca “Askeri Kolaylıklar Anlaşması” veya “Askeri Tesisler Anlaşması” olarak da bilinen bir anlaşma daha imzalanmıştır. 1954 Askeri Tesisler Anlaşmasının ekleri olan Ek I ve Ek II’deki düzenlemeler ise İncirlik Üssü’nün de içinde bulunduğu Türkiye’deki üslerin kullanılmasına ilişkindir.¹⁴³ Anlaşma, Bakanlar Kurulu’na 27 Ağustos 1953’te verilen “evvelce onaylanmış bir anlaşmanın uygulamasına ilişkin anlaşmaların TBMM’nin onayına sunulmasına gerek olmadığı” yetkisine dayanılarak Meclis onayına sunulmamıştır.¹⁴⁴

Askeri Tesisler Anlaşmasını Hükümetin Meclis onayına sunmamasının nedeni sadece kamuoyu baskısından duyulan endişe değil, aynı zamanda Amerikan yönetiminin bu doğrultudaki isteğidir. ABD Avrupa Başkomutanlığı (*USCINCEUR-United States Commander-in-Chief, Europe*), 22 Mayıs 1954’te Ankara Elçiliğine gönderdiği yazıda, yapılacak SOFA Uygulama Anlaşmasının TBMM onayına sunulması gerektiğini, aksi durumda yapılan anlaşmayı Türkiye’nin kabul etmeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle Ankara düşüncesini değiştirmeden bir an önce diğer iki doküman¹⁴⁵ üzerinde mutabakatın sağlanmasını istemektedir. Kamuoyunda ortaya çıkabilecek tartışmalardan çekinen USCINCEUR, TBMM onayı ile halka açık hale gelecek SOFA Uygulama Anlaşması’nda üs programına veya tesis anlaşmasına dair bir işaretin yer almasını istememektedir. Ayrıca TBMM getirilecek anlaşmanın o an Türkiye’de bulunan Amerikan personeline ilişkin olarak sunulması

¹⁴² Nota’nın tam metni için; Exchange of Notes Embracing an Understanding Regarding the Status of Forces Agreement (No.630), National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1950-1954), US Bases&Turkey, June 23, 1954.

¹⁴³ Bu ekler Anlaşmanın meclise sunulan şeklinde ve daha sonra Haydar Tunçkanat tarafından açıklanan gizli anlaşmaların yer aldığı İkili Anlaşmaların İçyüzü kitabında yer almaktadırlar. Amerikan Arşiv belgelerinde bahsi geçmekle birlikte metnin kendisi yoktur. NARA, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US National Security, August 26, 1957; National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US National Security, September 17, 1958.

¹⁴⁴ Çağrı Erhan, *Türkiye ile ABD Arasında İkili Anlaşmalar Kutusu, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*(7.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, s.556.

¹⁴⁵ Bu iki dokümanın isimleri geçmemekle birlikte bunların, SOFA uygulama anlaşması ile aynı tarihte sunulan nota ve Askerî Tesisler Anlaşması olması kuvvetle muhtemeldir

ve daha sonra gelecek personele ilişkin herhangi bir ibarenin yer almaması için Elçiliğin Türkiye'yi ikna etmesi istenmektedir. Amerikan personeli lehine ayrıcalıkların genişletilmesinin protokoller ve SOFA'ya ek anlaşmalar ile yapılması, daha söz konusu anlaşmalar imzalanmadan planlanmıştır.¹⁴⁶ İzleyen dönemde gerek Menderes Hükümeti'nin endişelerinden gerekse Amerikan yönetiminin taleplerinden dolayı pek çok ikili askeri anlaşma NATO Anlaşmasınının 3. maddesi gereği yapılan "uygulama anlaşması" olduğu gerekçesi ile benzer şekilde TBMM onayından kaçırılacaktır.¹⁴⁷

Aynı tarihli bu üç belge, Türkiye'deki Amerikan Kuvvetlerinin Statüsü Anlaşması, buna ekli Nota ve Askeri Tesisler Anlaşması, SOFA'nın uygulamasına yönelmesiyle beraber, yapılan düzenlemeler ile öngörülen belli başlı hükümler SOFA'yı aşmakta ve ABD'ye tanınmış hakların genişlemesine neden olmuştur.¹⁴⁸ Hukuki sorunların temelinde de bu yatmaktadır. Uygulama anlaşmaları sağladıkları ayrıcalıklar ile NATO Anlaşması'na aykırı olamayacakları halde, var olan belgelerde sağlanan imtiyazlar Türkiye'de üslerin kullanılmasında bir çok defa NATO Anlaşması'nın ihlal edilmesine yol açmıştır.

23 Haziran 1954 tarihli notanın 2.maddesine göre Türkiye'ye giriş ve çıkış yapan ABD'li askeri personelin girişlerinin ve çıkışlarının kontrolü Türk Hükümeti'nce yapılmayacaktır ve müşekkel birliklerin Türkiye'ye gelişlerinde Türk Hükümeti'nden izin alınmayacak sadece birliklerin hareketine ilişkin tebliğde bulunulacaktır.¹⁴⁹ Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlal edilmesinin dışında, askeri personelinin hangi amaçlarla ülkeye giriş ve çıkış yaptığı konusunda Türk Hükümeti'nin yetkileri de bu madde ile devredilmiştir.

Askeri Tesisler Anlaşması'nda ise ABD'nin Türkiye'de belirlediği alanlarda üs ve tesis kurmasına onay verilerek ve buralarda görevli personelin NATO'ya değil ABD'ye tabi olması gerektiği belirtilmektedir. Yönetimsel açıdan Amerikalı ve Türk

¹⁴⁶ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1950-1954), US Bases&Turkey, May 22, 1954.

¹⁴⁷Türkkaya Ataöv, *Amerika, NATO ve Türkiye*, İleri Yayınları, İstanbul, 2006, s.204.

¹⁴⁸ Tunçkanat, a.g.e., ss.174,179-180.

¹⁴⁹ Exchange of Notes Embracing an Understanding Regarding the Status of Forces Agreement (No.630); National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1950- 1954), US Bases&Turkey, June 23, 1954.

komutanların beraber yönetimi paylaştıkları, ABD'li personelin üs ve tesisleri amaçları dışında kullanmaları halinde ise herhangi buna ilişkin yaptırımın ne olacağı düzenlenmemiştir.¹⁵⁰ Ayrıca bu Anlaşmaya göre ABD'nin Türkiye'de belirlediği alanlarda kuracağı üs ve tesislerin yerleriyle, var olan tesisler ve geçiş hakları Türk Hükümeti tarafından ABD'ye herhangi bir bedel alınmadan sağlanacaktır. Burada bulunan ABD Askeri kuvvetleri NATO'ya değil ABD'ye bağlı olacaklardır. Türkiye'de mevcut olan veya yeni kurulacak Amerikan üs, tesis veya yerlerin genişletilebileceği de kabul edilmiştir. Kurulacak bu üs ve tesislere, Türk Hükümetinin izni alınarak, malzemeler ve teçhizatlar yerleştirilebileceği gibi, akaryakıtlar, yağlar, mühimmatlar ve ikmal maddelerinin stokları da yapılabilecek ve bütün bunlarla ilgili gerekli önlemler ABD Hükümeti tarafından alınacaktır.¹⁵¹

Türkiye'de bu zamanda ABD'nin kullanımına verilen üsler, Askeri Tesisler Anlaşması doğrultusunda hayata geçirilmiştir. Bu anlamda NATO kapsamındaki ortak savunma tesislerinden farklıdır. NATO üs ve tesisleri ile Askeri Tesisler Anlaşmasına dayanılıp yapılan ve işletmesi yalnızca ABD kuvvetlerince yerine getirilen söz konusu üs ve tesisler birbirine karıştırılmamalıdır.¹⁵² Ancak Amerikan üssü diye nitelendirilen tesisler de asıl olarak tamamıyla kullanım ve mülkiyet hakkı Türkiye'ye ait ulusal askeri tesislerdir. Anlaşmalar, bu yerlerin Amerikan askeri kuvvetleri tarafından kullanımı için ayrıcalıklar sağlamaktadır. Nitekim Ankara'da bulunan elçiliğin sorusu neticesinde konu hakkında açıklama yapan ABD Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'de ABD'ye ait tesislerin olmadığını söylemektedir.¹⁵³ Türkiye'de bulunan Amerikan üsleri gerek kamuoyunca gerekse TBMM'de sürekli tartışılmaya başlanmış, 1965 yılında Ankara'daki Amerikan Elçiliği, Türkiye'de ABD tarafından kullanımda bulunan yalnızca 4 tesisinin resmiyette NATO amblemi taşıdığını söylemiştir. Bunun dışında bulunan %75 oranına sahip 12 üs ise 1954'te imzalanan ikili Askeri Tesisler Anlaşması'na dayanılarak kullanılmaktadır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Tunçkanat, a.g.e., s. 217-220.

¹⁵¹ Tunçkanat, a.g.e.s.220-221.; Bu hükümler Anlaşmanın ana metninde ve ekli notada yer almamaktadır. Haydar Tunçkanat'ın anlaşmada geçtiğini söylediği bu hükümlerin Anlaşmanın eklerinde yer alması muhtemeldir

¹⁵² Tunçkanat, a.g.e., s.144.

¹⁵³ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US-Bases Turkey, January 30, 1957.

¹⁵⁴ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, November 13, 1965.

Yapılan uygulamalara bakıldığında bir üssün NATO üssümü yoksa Amerikan üssümü olduğu hususunda bir netlik bulunmadığı anlaşılmaktadır. Hukuki olarak bu ayırım kalktığı takdirde belli bir müddet sonrasında üslerin NATO ve Amerikan üssü olarak hangi kritere göre sınıflandırılacağı sorusu belirecektir.

Bu durumda ABD’li görevlilerinde kafasındaki cevap kesin değildir. 23 Kasım 1965’te Ankara’daki Elçilikten ABD Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen yazıda, Elçilik İncirlik Üssü’nün statüsünü sormakta ve Türkiye’de bir üssün “NATO üssü” olarak nitelendirirken diğer üslerin ulusal isimler taşımasının kendileri için net olmadığını belirtmektedir. Çünkü ortak fonlardan yararlanılarak yapılan Çiğli Hava Üssü bir NATO üssü olmasına karşın, aynı fonlar sonucunda oluşturulan İncirlik Hava Üssü’nde NATO amblemi bulunmamaktadır.¹⁵⁵

Gerçekten de, İncirlik Hava Üssü, inşaatının tamamlanmasının ardından 27 Aralık 1954 tarihinde Türkiye’ye devredilmiş ulusal bir hava üssüdür.¹⁵⁶ Ancak üssün ABD tarafından kullanımına ilişkin ayrıcalıklar 23 Haziran 1954 Askeri Tesisler Anlaşması ile bu devirden önce sağlanmıştır. Tesisler Anlaşmasında Adana İncirlik Havaalanı ortak kullanılacak üs olarak nitelendirilmektedir.¹⁵⁷ ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından da Adana’daki üssün ulusal bir üs olduğu, bu tip üslerde sadece Türk Bayrağının göndere çekilebileceği, ABD’nin sadece Tesisler Anlaşması çerçevesinde kullanım hakkına sahip olduğu kabul edilmektedir.¹⁵⁸ Nitekim, Ankara’daki elçilik de, anlaşmalardaki ifadelerle göre İncirlik’in ortak kullanımındaki “Türk Üssü” olduğu konusunda hassasiyet göstermekte, ABD Dışişlerinden “Amerikan Üssü” tabirinin kullanılmamasını istemektedir.¹⁵⁹

Bununla birlikte 6 Aralık 1954’te yayınlanan ortak talimatta Türk Hava Kuvvetleri’nin İncirlik’i kullanımı ve kontrolü son derece sınırlandırılmıştır. Buna göre Türkiye bu alana yalnızca eğitim birlikleri gönderebilecektir. Bunun neticesinde

¹⁵⁵ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, November 23, 1965.

¹⁵⁶ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959).

¹⁵⁷ Tunçkanat, a.g.e., s.221.

¹⁵⁸ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US-Bases & Turkey, January 30, 1957.

¹⁵⁹ Armaoğlu, a.g.e., s.130

İncirlik'te görevde bulunan Türk komutanına "Atış Bombardıman Okul Komutanı" unvanı verilmiştir. Konya ve Diyarbakır'daki Avcı Bombardıman Filoları bu kapsamda eğitim dolayısıyla belli bir süre İncirlik'e gidebilmektedirler. Türk ve ABD'li personelin kullanacağı iniş pistleri, hangarlar ve uçaklar ayrılmıştır. Alandan yapılacak Amerikan uçuşları için Türk makamlarından izin alınmamakta ve bundan sonraki uçaklar içinde bilgi verilmemektedir.¹⁶⁰

İncirlik örneğinde de görüldüğü gibi ABD'ye sağlanan ayrıcalıklar o kadar geniştir ki bu durum, kağıt üstünde Türkiye'ye ait olan ve NATO amaçları kapsamında kullanımına izin verilen bu tesislerin hiç de haksız olmayan bir şekilde "Amerikan üssü" olarak adlandırılmalarına yol açmıştır. Nitekim konuya ilişkin bir anısını aktaran dönemin İşçi Partisi Milletvekili, gazeteci Çetin Altan, Paris'te bulunduğu sırada, NATO Başkomutanı Orgeneral *Norstad*'a neden Türkiye'deki üslere Türk Bakanlarını ve Valileri sokmadıklarını sorduğunu ve *Norstad*'ın kendisine, "Onlar NATO'ya bağlı üsler değil, ABD'nin özel üsleri" yanıtı verdiğini aktarmaktadır.¹⁶¹ Oysa Türkiye'de hukuki anlamda ABD'nin özel üssü yoktur. Ancak General *Norstad*'ın cevabı gerek Amerikan makamlarınca da ABD'ye tahsisli Türk Üssü olduğu kabul edilen İncirlik'in, gerekse bir NATO üssü olan Çiğli'nin ve Türkiye'deki diğer üslerin kullanımı için çizilen hukuki çerçevenin ne kadar kağıt üstünde kaldığını göstermektedir.

NATO savunma konseptine göre kullanılacak olan İncirlik, NATO Anlaşması'na aykırı olarak, 1958'de Lübnan Krizi'ne ABD'nin müdahale etmesinde ilk kez bir hareket kapsamında kullanılmıştır. Üssün daha ilk kullanımında mevcut hukuki düzenlemelerin ihlal edilmesi ve Türkiye'den izin alınmamış olması İncirlik Üssü'nün hukuki statüsüne ilişkin bitmek bilmeyen bir kafa karışıklığının da başlangıç noktasıdır.

2.1. İNCİRLİK ÜSSÜNÜN HUKUKİ STATÜSÜ OSİA

3 Temmuz 1969'da Türkiye ile ABD, ülkeler arasında önceden yapılmış anlaşmaları yeniden düzenleyerek bir çatı etrafında toplayarak Ortak Savunma ve

¹⁶⁰ Tunçkanat, a.g.e., s. 230.

¹⁶¹ Çetin Altan, *İçinden Bulutların Geçtiği Kapı*, Milliyet, 22 Şubat 2003.

İşbirliği Anlaşması'nı (OSİA) imzaladılar. Ocak 1970'de TBMM ile Senato'nun kapalı oturumlarında üyelere açıklanan anlaşmanın gizli olması nedeniyle kamuoyuna sadece temel prensipler hakkında bilgi verilmişti. Anlaşmanın içeriği hakkında halkın bilgisi ancak 1974 Şubat'ında ABD'nin Kıbrıs Harekatı nedeniyle Türkiye'ye karşı silah ambargosu kararını almasından sonra oldu. 16-17 Mart 1975'te, Hürriyet gazetesi anlaşma metninin tamamını yayınladı.¹⁶²

NATO Anlaşmasının 3. maddesini ve BM Anlaşması'nın 51. maddesini esas alan OSİA'da, eski anlaşmalar neticesinden kaynaklı birçok sorun giderilmişti. Önceki uygulama anlaşmalarından kaynaklanan eksiklikleri ortadan kaldırmak için açıkça “uygulama anlaşmalarının hiçbir hükmünün bu anlaşmanın metin ve ruhuna aykırı olamayacağı” hükmü getirilmişti.¹⁶³ Bunun yanında, OSİA ile, Askeri Tesisler Anlaşması zamanında nerdeyse Amerika'nın kontrol ve denetimine bırakılan, ortak askeri tesislerin işleyişi ve buralarda görevli personele ilişkin kurallar belirlenirken “önceden Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından tasvip olunması” hususuna bağlanmıştı. Bu yeni anlaşma ile beraber kullanılan askeri tesislerin amacını, mahiyetini ve faaliyet alanlarını etkileyecek bir değişiklik bulunduğu Türkiye'ye bildirilmeden gerçekleştirilmesi önleniyordu. OSİA sıfırdan kurulacak askeri tesislere ilişkin de hükümler içermekteydi. Buna göre, Türkiye tarafından tahsis edilen arazi üzerinde Amerikalılar tarafından kurulacak her türlü tesis, kuruluş tarihinden itibaren Türk Hükümetinin malı olacaktı. Anlaşma ile, ortak tesislerin Türk Hükümeti'nin yetkili makamlarının denetimine tabi olacağı ve Türkiye'nin sivil ve askeri personelini buralarda görevlendirme hakkı bulunduğu hükme bağlanmıştı.

Anlaşmada İncirlik'le ilgili yeni düzenlemeleri de içeriyordu. Buna göre, NATO'ya tahsisli Amerikan uçakları İncirlik'te NATO'nun ortak savunma planlarına göre görevde bulunacaklardı. NATO Konseyi emrindeki Avrupa Müttefik Kuvvetleri Başkomutanlığı'na (SACEUR) bağlı bu kuvvetler, ancak Türkiye'nin de üye olduğu bu Konsey kararları doğrultusunda hareket ettiklerinden Türkiye'nin onay ve bilgisine başvurmadan NATO içerisinde olsa bile kullanılmayacakları anlamına geliyordu. Ayrıca NATO Anlaşmasının, BM Anlaşması'nı hükümlerine

¹⁶² Armaoğlu, a.g.e., s.278.

¹⁶³Armaoğlu, a.g.e., s. 277-286.

uygun şekilde düzenlenmiş olması nedeniyle savunma amaçları dışında başka bir amaç için kullanılması da söz konusu değildi.¹⁶⁴

Üslerin kullanımı ve statülerinde değişiklik yapılmasına dair 1969 Anlaşması ile pek çok üssün Türk Hükümeti'ne devri sağlanmıştır. Yapılan anlaşma ile Diyarbakır (Pirinçlik), Kocaeli (Karamürsel) ve Adana (İncirlik) üslerine, Sinop'taki radar tesislerine ve Ankara Balgat'ta bulunan lojistik tesislerle TUSLOG karargahına "ortak savunma tesisi" statüsü verildi. Ayrıca İstanbul, İzmir ve İskederun'da bulunan Türk Silahlı Kuvvetlerine ait tesislerde, takım-bölüm büyüklüğünde Amerikan kuvvetlerine ait ulaştırma personeli görev yapabilecekti. Bu açık hükümlere karşın, İstanbul ve İzmir'deki tesislerin ve Balgat'taki Ankara Havaalanını da içeren Ankara'daki tesislerin statüleri iki ülke arasında bir müddet sonra sorunlara sebep olmuştur. Amerikalı personelin görev yaptığı bu tesislerin ABD tarafından ortak savunma tesisi statüsü içinde kullanılmak istenmesi Ankara tarafından kabul edilmeyecektir.

Yukarıda sayılan beş tesis dışında diğer tüm üs ve tesislerin tamamen Türkiye'ye devredilmesi konusunda mutabakata varılmıştı.¹⁶⁵ Samsun, Trabzon ve Çiğli'deki askeri tesislerin 1 Temmuz 1970'de Türk Silahlı Kuvvetlerine devri tamamlandı.¹⁶⁶ Çiğli'nin devredilmesiyle birlikte üstlendiği faaliyetler aşamalı olarak sona erdirilirken, buradaki hava birliği de kalıcı olarak İncirlik'e nakledildi.¹⁶⁷ Bu yeni durum ile birlikte İncirlik yeni bir inşaat sürecinin sonunda büyütüldü. Benzer şekilde Diyarbakır, Karamürsel, Sinop'taki tesisler de genişletildi.¹⁶⁸ Tüm bu sürecin sonunda Türkiye'deki Amerikan kuvvetleri'ne bağlı askeri personel sayısı 6.000 kişi azaltıldı.¹⁶⁹

¹⁶⁴ *Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı*,” Dışişleri Bakanlığı Belletini, Sayı 65, Şubat 1970, s.103.

¹⁶⁵ “Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı,” Dışişleri Bakanlığı Belletini, Sayı 65, Şubat 1970, s. 103 ve 107.

¹⁶⁶ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, February 7, 1970.

¹⁶⁷ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, February 7, 1970.

¹⁶⁸ Ömer Karasapan, “Turkey and US Strategy in the Age of Glasnot,” Middle East Report, September-October 1989, s.7.

¹⁶⁹ “Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı,” Dışişleri Bakanlığı Belletini, Sayı 65, Şubat 1970, s.108.

Yürürlüğe girmesi ile OSİA 23 Haziran 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşması'nın yerini aldı. Ancak OSİA kendinden önce yapılan bütün uygulama anlaşmalarını ortadan kaldırmamıştır. Mesela NATO kapsamında imzalanan 23 Haziran 1954 tarihli Türkiye'deki Amerikan Askerlerinin Statüsünü belirleyen SOFA'nın uygulama anlaşması bugün hala yürürlüktedir.¹⁷⁰ Diğer kimi anlaşmalar ise OSİA çerçevesinde gözden geçirilmiştir. Yeni Anlaşma pek çok açıdan Türkiye'nin üsler üzerinde kontrolünü genişletirken, Amerika'nın sahip olduğu hakları da sınırlandırmıştır. Bununla birlikte bu anlaşma, geçmiş dönemdeki sorunların çözümüne fayda sağlamamıştır. Buna sebep olan hukuksal sorunlar giderilmiştir, ancak uygulama aşamasında bu durum karşılık bulmamıştır.¹⁷¹

Yeni anlaşmada eleştirileri tam anlamıyla giderememiştir. ABD'nin Türkiye'deki üsleri bazılarında vazgeçse de kullanmaya devam etmesi nedeniyle Türkiye'nin egemenlik haklarının ihlal edildiği yönündeki eleştiriler TİP tarafından Meclis kürsüsünde seslendirilmeye devam etmiştir.¹⁷² Yükselen itirazlar karşısında, 7 Şubat 1970'te bir basın toplantısı düzenleyen dönemin başbakanı Süleyman Demirel, OSİA'nın imzalanmasıyla yeni bir dönemin başladığını, geçmiş uygulamalardan kaynaklanan hataların önlendiğini ve 1954 Anlaşması'nın dezavantajlarının ortadan kaldırıldığını anlatarak kamuoyunu ikna etmeye çalışacaktır.¹⁷³ Bununla birlikte, özellikle anlaşmanın içeriğinin kamuoyu ile tam paylaşılmaması ve Amerika'ya tanınan ayrıcalıklar konusunda eleştirilerini dile getiren basında pek çok kalem Başbakan'ın açıklamalarından tatmin olmamıştı.¹⁷⁴

Öte yandan OSİA, Amerikalıları da tam anlamıyla mutlu etmemiştir. Türkiye'ye tesislerin devredilmesi aslında ABD'nin o dönem uyguladığı deniz aşırı

¹⁷⁰ Türkiye ile ABD arasında yürürlükte olan anlaşmaların listesi için bakınız; ABD Ankara Büyükelçiliği internet sitesi http://turkey.usembassy.gov/treaty_websites.html; CRS raporunda yer alan ABD ile NATO üyesi ülkeler arasındaki SOFA Anlaşmaları listesi. R. Chuck Mason "Status of Forces Agreement (SOFA): What Is It and How Might One Be Utilized in Iraq," CRS Report for Congress, June 16, 2008.

¹⁷¹ Çağrı Erhan, 27 Mart 2003, www.haberanaliz.com

¹⁷² Uslu, a.g.e., s. 196, Tunçkanat, a.g.e., s. 243-259, Çelenk, a.g.e., s.94.

¹⁷³ "Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı," Dışişleri Bakanlığı Belletini, Sayı 65, Şubat 1970, s. 98-140.

¹⁷⁴ Akşam'dan İlhami Soysal, Milliyet'ten Kemal Bisalman, Cumhuriyet'ten İlhan Selçuk basın toplantısından sonra kaleme aldıkları yazıları ile OSİA'yı ve Başbakan Süleyman Demirel'in bu konudaki açıklamaları eleştiren basındaki isimlerden bir kaçıdır. National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, February 10, 1970.

bölgelerde yeniden yapılanma politikasına uygun olmakla birlikte geriye kalan tesislerin kullanımı konusunda sıkıntı içine girmiştir. OSİA'nın uygulama anlaşmalarının görüşmeleri sırasında bu anlaşmazlık daha da belirginleşecek ve Amerikan makamlarının pek çok kez görüşmelerin yavaşlığından şikayet etmesine yol açacaktır. Üzerinde anlaşılmaya çalışılan her konunun, siyasi gerginlik vesilesi olması başka bir güçlük olarak karşılına çıkacaktır.¹⁷⁵ Görüşmeleri hızlandırmak için uğraşıldıysa da istenilen sonuç elde edilemedi. Nitekim 1974 yılında OSİA feshedildiğinde uygulama anlaşmaları henüz tamamlanmamıştır.

OSİA Anlaşması'nın imzalanmasının, sadece Türkiye'nin ısrarcı taleplerinin ve kamuoyundaki tepkinin sonucunda gerçekleştiğini söylemek doğru değildir. Tüm bunların etkisi yadsınamaz olmamakla birlikte, ABD'nin dünyada deniz aşırı üslerinde ve komutanlıklarında yapılanmaya gitmesinin büyük bir etkisi olduğu göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Bu dönemde dünyanın dört bir yanına dağılan Amerikan askerleri ile devasa hale gelen üs yapısının hantal bir hal aldığı, çoğu üsün işlevinin olmadığı gibi büyük bir maliyet getirdiği düşünülmektedir. Askerleri bu ülkelerde konuşlandırmak yerine belli hava üslerinin kullanımına ilişkin edinilecek haklarla hem daha esnek bir yapı elde edilecek, hem maliyet düşürülecek, hem de artık göze batan Amerikan yayılması gizlenmiş olacaktır. Gerçekten bu dönemdeki üslerin çoğu için ciddi bir askeri yararlılıkları olduğu argümanı son derece yanıltıcıdır.

18 ilinde 30'a yaklaşan tesis sayısı ile Türkiye de bu durumun dışında değildir. OSİA imzalandıktan sonra bu tesislerin çoğu kapatılmasına karşın, geriye kalan üslere ABD'nin hangi gerekçelerle ihtiyaç duyduğu tartışmalıdır. Nitekim 5 Aralık 1970'te Milliyet Gazetesinden Mehmet Ali Birand, yaptığı röportajda ABD eski büyükelçisi *Robert Komer*'in, Türkiye'de bazı "lüzumsuz" Amerikan üslerinin bulunduğunu ve bunların birer "sembol" olarak muhafaza edildiğini söylediğini yazmaktadır.¹⁷⁶ Bu açıklama, üslerin varlığını Türkiye'nin ve "özgür dünyanın" güvenliği için Komünist tehdit karşısında bir zorunluluk olarak açıklamaktan vazgeçmeyen Amerikan makamlarının tepkisine neden olur. Kendisinden bir

¹⁷⁵ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, February 22, 1972.

¹⁷⁶ Turhan Selçuk, "*Komer: İlişkilerimizi En Zor Yürüttüğümüz Ülke Türkiye'dir,*" Milliyet, 5 Aralık 1970.

açıklama bekleyen Amerikan Dışişlerine yazılı bir savunma gönderen *Komer*, sözlerinin yanlış anlaşıldığını, geriye kalan üslerin, ABD çağrıldığı durumlarda Türkiye'nin yardımına gelme yeteneğinin bir sembolü olması bakımından yararlı olduğunu söylediğini ileri sürmektedir.¹⁷⁷ Her ne şekilde ifade edilmiş olursa olsun *Komer*'in sözleri, Türkiye'de pek çok üssün Amerika'nın askeri planları açısından değerini kaybettiğini göstermesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, Amerikan gücünün Türkiye'de devam eden varlığını ortaya koymak bakımından önem arz etmeye devam etmektedir.

2.2. İncirlik Üssünün Hukuki Statüsü SEİA

Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından OSİA'nın fesh edilmesinden kısa bir süre sonra, Ekim 1975'te Temsilciler Meclisi'nin alınan ambargo kararını yumuşatması üzerine Türkiye ve ABD arasında yeni bir anlaşma için müzakereler başlatıldı ve Mart 1976'da üzerine mutabakata varılan anlaşma metni Washington'da imzalandı. Ancak bu sırada Türkiye'de hükümet değişikliği gerçekleşti ve Süleyman Demirel başbakanlıktan istifa etti.Yeni hükümeti kuran CHP lideri Bülent Ecevit, imzalanan anlaşma şartlarını uygun bulmayarak Meclis onayına sunmaması nedeniyle bu anlaşma hiç bir zaman yürürlüğe girmedi.¹⁷⁸

İki ülke arasında yeni bir anlaşma için görüşmeler, 26 Temmuz 1978'de Amerikan Senatosu'nun Türkiye'ye uygulanan ambargo kararını kaldırması üzerine yeniden başladı. 1 Ağustos'ta Temsilciler Meclisi aynı yönde kararının ardından Başkan *Carter*, ambargoyu kaldıran kararı 26 Eylül 1978'de imzaladı. Buna karşılık olarak 9 Ekim'de, Türk hükümeti faaliyeti durdurulan ortak savunma tesislerindeki faaliyetlerin yeniden başlamasına izin verdi.¹⁷⁹ Ocak 1979'da yeni anlaşma konusunda görüşmeler resmen başladı. Müzakerelerin sonuç vermesi üzerine 29 Mart 1980'de iki ülke arasındaki ilişkileri düzenleyen yeni bir anlaşma imzalanarak yürürlüğe girdi.

¹⁷⁷ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, December 9, 1970.

¹⁷⁸ Çelenk, a.g.e.,s.288.

¹⁷⁹ Uslu, a.g.e., s.201.

29 Mart 1980'de imzalanan "Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" (SEİA) bugün Amerikan kuvvetleri tarafından kullanımına izin verilen Türkiye'deki üs ve tesislerin statüsünü belirlemektedir. NATO Anlaşması doğrultusunda, üye ülkelerin birbirleriyle savunma işbirliklerini geliştirmek için faaliyete geçirilen SEİA'da, kendinden önce yapılan ikili askeri anlaşmalarda olduğu gibi BM Anlaşması'nın amaç ve ilkelerine bağlılığı temel almıştır. Dolayısıyla daha önceki anlaşmalar için ifade edilen BM ve NATO Anlaşmalarının ilkelerinin bağlayıcılığı SEİA için de geçerlidir.

Ana Anlaşma'nın 5. maddesi, Türkiye'deki askeri tesislerin ABD tarafından kullanılmasına izin veren temel maddedir. Burada, ortak savunma tedbirleri kapsamında, karşılık esasına göre anlaşılan amaç ve programlar doğrultusunda, tesislerin işletileceği ve faaliyetlerinin yürütüleceği karara bağlanmıştır. Anlaşmanın başındaki "NATO ve BM Anlaşmaları ilkelerine bağlılık" anlatımların bağlayıcı olmasını pekiştirmiş ve, 5. maddenin 4. fıkrasında "öngörülen savunma işbirliğinin şümulünün NATO Anlaşması'ndan doğan yükümlülükler ile sınırlı olacağı" hükmü belirtilmiştir.

Beş yıllık bir dönem için yürürlüğe konulan SEİA, bu sürenin dolmasının ardından yenilenmektedir. SEİA, bir ana anlaşma ile üç tamamlayıcı anlaşmadan oluşmaktadır. Tamamlayıcı anlaşmaların birincisi savunma desteği, ikincisi savunma sanayinde işbirliği konusundadır. 3 numaralı tamamlayıcı anlaşma ise askeri tesislerin ortak kullanımına ilişkin düzenlemeleri içermektedir.¹⁸⁰ Ana anlaşmanın ve eklerinin bazı maddeleri gizli tutulmaktadır. Bu gizli maddelerin varlığı zaman zaman, anlaşmanın NATO taahütleri kapsamında tanımlanan işlevinin genişletildiği ve ABD'ye tanınan hakların kapsamının görünenden daha geniş olduğu yolunda eleştirilere neden olmaktadır.¹⁸¹

3 numaralı Tesisler Tamamlayıcı Anlaşması'nda hem tesislere ilişkin genel hükümler yer almakta, hem de hangi tesisin ne şekilde kullanılacağı düzenlenmektedir. Anlaşmada adı geçen üs ve tesisler ve üstlendikleri görevler şunlardır: Elektromanyetik izleme: Sinop; radar uyarı uzay izleme: Pirinçlik; hava harekât ve destek: İncirlik; muhabere yerleri tesisleri: Yamanlar (İzmir), Şahintepe

¹⁸⁰ Armaoğlu, a.g.e., s.73.

¹⁸¹ Strok, a.g.e., s.7.

(Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul), ve Kürecik (Malatya); sismik bilgi toplama: Belbaşı; Radyo seyru seferi: Kargaburun. Bahsi geçen üs ve tesisler için kullanımlarına ilişkin alt seviyede uygulama anlaşmaları, 3 numaralı Tesisler Anlaşmasının ekinde yer almaktadır. Tüm bu tesisler, Türkiye Cumhuriyeti'nin malıdır, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde dirler; SEİA ile ABD'nin kullanımına NATO amaçları çerçevesinde tahsis edilmişlerdir. Bunun yanı sıra, anlaşmada Türkiye tarafından tahsis edilen arazi üzerinden ABD tarafından inşa edilen veya kurulan her türlü tesisin kuruluş tarihinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin malı olacağı belirtilmiştir.

Daha önceki dönemlerdeki eleştiriler ve anlaşmazlıklar da göz önüne alınarak SEİA'da özellikle komuta ve denetime ilişkin esaslar açık şekilde hükme bağlanmıştır. Tesisler Tamamlayıcı Anlaşmasına göre, İncirlik'in de dahil olduğu Anlaşmaya konu olan tüm tesisler bir Türk komutanın kontrolü altında bulunmaktadır. Ancak Amerikan Hükümeti, her tesise, “Birleşik Devletler Kuvvetleri'nin Komutanı” sıfatı ile bir subay atayacaktır. Komutanlar arasında işbirliği esastır. Tesislere giriş, “Tesis Komutanı” sıfatı ile Türk Komutan'ın yetki ve denetimi altındadır. Anlaşma uyarınca tesislerde görev yapacak Amerikalı personelin sayısı ve kadrosundaki artış, yetkiyi elinde bulunduran Türk makamlarının iznine tabidir.

İncirlik Üssü'ne ilişkin düzenlemeler “İncirlik Tesisi Uygulama Anlaşması” adını taşıyan 3 numaralı ek protokol ile yapılmıştır.¹⁸² Burada tanımlanan “İncirlik Tesisi” sadece İncirlik Hava Üssü'nü değil, Yumurtalık akaryakıt tesisini ve boru hattını, İskenderun limanındaki kolaylıkları, Adana su kuyusunu ve boru hattını ve üs ile Ceyhan nehri arasındaki kanalizasyon sistemini de kapsamaktadır. İncirlik Üssü'nde ABD askerlerinin ve uçaklarının NATO savunma planları çerçevesinde, destek ve eğitim faaliyetlerinden dolayı yerleştirilmesi planlanmıştır. Bu paralelde, onaylanmış NATO planları çerçevesinde iki filo bunların destek personeli İncirlik'te rotasyon esasına göre görev yapacaklardır. Ayrıca eğitim için Avrupa'daki başka ABD Hava Kuvvetleri birliklerine ait uçaklar belirli dönemlerde İncirlik'teki faaliyetlere katılacaklardır. Anlaşma kapsamında öngörülen destek faaliyetleri

¹⁸² Sönmezoglu, a.g.e.,s.287.

kapsamında İncirlik'te ABD uçaklarının bulundurulmasına izin verilmiştir. Ancak üste kalıcı olarak bir filo konuşlandırılmamaktadır.

Bugün İncirlik, NATO savunma planları kapsamında SEİA ile belirlenmiş ABD kullanımına bırakılmış Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir üssüdür. Üssün bu statüsü gerek Türk gerek Amerikalı resmi makamlar tarafından yapılan açıklamalarda da desteklenmektedir. Anlaşmanın yeni yürürlüğe girdiği dönemde ABD'nin Ankara Büyükelçisi olarak görev yapan *Strausz Hupe*, yeni anlaşmanın tanımladığı üslere ilişkin statüyü şu sözlerle açıklamaktadır:

*“Türkiye ile imzalamış olduğumuz Savunma İşbirliği Anlaşması uyarınca Türkiye’de Amerikan üssü yoktur. (...) Anlaşmaya göre, bazı Türk üslerinde Amerikan tesisleri vardır. Gene anlaşmaya göre Türkiye’deki Amerikan askeri varlığı ve faaliyeti tamamen NATO savunma görevleri çerçevesinde kalmaktadır.”*¹⁸³

1987 yılında Milliyet gazetesine bir değerlendirme yapan İncirlik Üssü'nün Türk Komutanı Albay Taner Engin, Türk ve ABD hükümetleri arasında imzalanan ikili anlaşmalar sonucunda, Türkiye'nin ABD Hava Kuvvetleri'ne İncirlik'te müşterek savunma faaliyetlerine katılma hakkı verdiğini hatırlatarak, “İncirlik Üssü, hiç tartışmasız bir Türk Silahlı Kuvvetleri tesisidir” tanımlamasını yapmaktadır.¹⁸⁴ 2004 yılında İncirlik'e ilişkin tartışmalar üzerine konuya ilişkin açıklamada bulunan dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Org. İlker Başbuğ, Türkiye’de hiçbir yabancı üssün bulunmadığını ve İncirlik Üssü'nün hukuki olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait 10. Tanker Üs Komutanlığı olduğunu söylemiş ve Türkiye’de NATO veya ABD'nin üssü bulunmadığını açıklamıştır.¹⁸⁵

İncirlik'in hukuki statüsüne ilişkin anlaşmalardaki net ifadelere ve bunu destekleyen resmi açıklamalara karşın, üssün statüsüne ilişkin tartışmalar devam etmektedir. Anlaşmanın NATO perdesi altında İncirlik'i ABD'nin kullanmasının meydana getirdiği sıkıntılar haricinde, anlaşmaya uyulması halinde bile bu sefer

¹⁸³Altan Öymen, “Hupe: ‘Savunmasını planlamak sadece Türklerin sorumluluğundadır,’” Milliyet, 29 Ekim 1982.

¹⁸⁴“Türk üssü mü, ABD üssü mü?” Milliyet, 28 Haziran 1987.

¹⁸⁵İlker Başbuğ, *TSK Basın Yayın Faaliyetleri: Basın Toplantısı*, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_6_Toplantilar/ocak2004/ana.html; erişim tarihi: 08.09.2009.

üssün NATO amaçlarına değil Amerikan çıkarları doğrultusunda kullanıldığı hususu İncirlik'e ilişkin sorunun devam etmesine neden olmaktadır.

İncirlik'in statüsüne ilişkin eleştiri getiren isimlerden biri olan Emekli Amiral Sezai Orkunt, bu üslerin Türk hükümeti tarafından tahsis edilmiş araziler üzerinde, Amerikan parasıyla, ABD'nin plan ve tekniği ile onun çıkarlarına göre kurulmuş ve yönetilmekte olduğundan hareketle bunların "Amerikan üssü" olduğunu savunmaktadır. Orkunt'a göre "ortak savunma tesisi" tanımlaması ise bir aldatmacadır:

"Ortak savunma tesisi denildiği zaman bunlardan herhangi birinde faaliyetin durması halinde, Türkiye'nin savunmasında boşluk doğması gerekir. Oysa Türkiye'deki bazı ortak savunma tesisleri kapatıldıktan sonra Türkiye bunların yerini başka tesislerle doldurma ihtiyacını hissetmemiştir. Üstelik bu tesisler ABD'nin tek taraflı kararı ile Türkiye'ye danışılmadan kapatılmıştır."

Orkunt tespitinde haksız sayılmaz. Bugün hukuki anlamda Türkiye'de bir Amerikan üssü olmamasına rağmen ve İncirlik NATO bünyesinde tahsis edilmiş bir üs olmasına rağmen üssün kuruluşundan, kullanımına ABD hakimiyeti açıktır. Nitekim "ortak savunma tesisi" tanımı zaten dünyada üs kavramının kazandığı olumsuz anlamdan kaçınmak için yaratılmıştır. Türkiye her ne kadar üssün kullanımı konusunda yetkiyi elinde bulunduruyor göründürse de, anlaşmalara uygun olmayan durumlarda ABD'nin kullanımına itiraz etmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde krizlere neden olmaktadır. Bugün İncirlik'in Amerikan hakimiyetinde bir üs olduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Bununla birlikte hukuki statüden hareketle, siyasi konumları göz ardı ederek İncirlik'in "Türk üssü" olduğunu söylemek de gerçekçi değildir. Üssün statüsüne ilişkin kafa karışıklığının olması bile üssün üzerinde ABD'nin kontrolünü göstermektedir. Nitekim sadece Amerikan ve Türk medyasında değil, kimi zaman Amerikan yetkili makamlarınca da İncirlik'ten "Amerikan üssü" olarak bahsedildiğini görmek mümkündür.¹⁸⁶

¹⁸⁶ U.S. Air Base in İncirlik, US Department of State Office of the Spokesman Daily Press Briefing, Washington D.C., January 14, 2004, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2004/28178.htm>, erişim tarihi: 10.10.2009.

SEİA, Türkiye'deki askeri tesislerin Amerikan kuvvetlerince kullanımına ilişkin geçmiş dönemlerden kaynaklanan bir takım hukuki sorunları çözmüş ve özellikle komuta ve denetime ilişkin Türkiye'nin yetkilerini artırmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'nin kendi topraklarında bir üssü kapatma konusunda yaşadığı tereddütler ve ABD'nin planlarına uygun şekilde üssün kullanımına izin vermediğinde ortaya çıkan krizler, İncirlik Üssü üstünde Türkiye'nin haklarını gölgelemektedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından NATO içine girdiği değişim süreci de İncirlik'in kullanımına ilişkin değişiklikler yaratmıştır.¹⁸⁷

1991 ve 1999 yıllarında uygulanan stratejik konseptte göre NATO içinde tehdit algısı bir kez daha tanımlanırken örgüte ait görevler arttırılmıştır. Bunun sonucunda tehdit algısı genişletilerek yalnızca üye ülkelerin toprak bütünlüğü, ekonomik bağımsızlık ve güvenlik kaygıları ile sınırlandırma yolundan vazgeçilmiştir. Belirsiz durumlar, istikrarsız olma, etnik ve dinsel rekabet, bölgesel anlaşmazlıklar, insan haklarının ihlal edilmesi, kitle imha silahlarının genişlemesi, terörizmin artması, yaşamsal kaynakların kesilmesi yeni konsept belgeleri ile birlikte ittifakın tehdit tanımlaması kapsamına alınmıştır.¹⁸⁸ Her ne kadar stratejik konsept belgeleri ile temel anlaşmanın maddelerinin değiştirilmesine ilişkin hukuki itirazlar varlığını korusa da bu durum yeni sorumluluklar doğurmuştur.

Günümüzde NATO belirtilen tehditlerin sonucunda de faaliyette bulunabilecek bir yapıya kavuşmuştur. Tehditlerin genişlemesi sonucunda NATO'nun 6. maddede tanımlı alanını da hükümsüz bırakmıştır. Bununla birlikte 5. maddenin, terörden, enerji güvenliklerine; iklim değişikliklerinden organize suçlara kadar daha tanımlanmasında sıkıntılar olan bu tehdit unsurlarına karşı ittifakın nasıl işletilmesi hususundaki anlaşmazlık durumları varlığını korumaktadır. 3-4 Nisan 2009 tarihlerinde Strazburg/Kehl Zirvesinde alınan kararlar sonucunda ittifakın şimdiki konsepti üzerine çalışmalarına Temmuz ayında başlanmıştır. 2010 sonunda açıklanması beklenen yeni stratejik konsept ile birlikte bu soruya cevap verilmesi beklenirken, NATO'nun kendisini yenileme süreci devam etmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁷SEİA'nın tam metni için bakınız; Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*, s.300-364

¹⁸⁸Faruk Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası*, (1964-1980) İstanbul, Der Yayınları,1995, s.287

¹⁸⁹ <https://www.hurriyet.com.tr>

Tüm bu konsept belgeleri Türkiye tarafından da desteklenmiştir. Bu durum İncirlik Üssü'nün kullanım alanını da genişletmiştir. SEİA'nın imzalandığı dönemde NATO Anlaşması çerçevesinde tanımlanan belirli bir alanda, belirli bir amaç için ittifaka tahsis edilen İncirlik Üssü'nün kullanımını düzenleyen SEİA'da herhangi bir değişiklik yapılmadan üssün kullanım amacı ve alanı genişlemiştir. Üstelik bu yeni bir anlaşma ile değil, hukuki açıdan tartışmalı olan stratejik konsept belgeleri ile yapılmıştır. Bu durum İncirlik'in kullanımını düzenleyen hukuki belgeler açısından da sakatlık doğurmaktadır.

2.3. Yaşanan Hukuki Sorunlar; Gizli Anlaşmalar, Gizli Uygulamalar

Türkiye'de Amerikan kuvvetlerinin göreve başlaması ile birlikte hem uygulamalardan kaynaklanan, hem de kamuoyu tepkisinin neticesinde ortaya çıkan bir takım sorunlar yaşanmaya başlamıştı. Bunun nedenlerinden biri, NATO ve SOFA Anlaşmalarını takiben Türkiye'de görev yapmaya başlayan Amerikan askerlerinin sayısında çok kısa süre içinde hızlı bir artış olmasıdır. Bir diğeri ise bu hızlı artış karşısında temel anlaşmaların uygulanmasına yönelik talimat ve genelgelerin yayınlanma sürecinde gecikmelerin yaşanmasıdır. Çoğu kez belli bir görevle Türkiye'ye gelen Amerikan askerlerinin o göreve ilişkin uyacakları talimatların hazır olmaması anlaşmazlıkların yaşanmasına neden oluyordu. Bu gecikmelerden doğan sorunlara sadece Türk tarafı değil, aynı zamanda Amerikan makamları da tepki göstermekteydiler.¹⁹⁰

Ancak en büyük sorun, dönem içinde kısa zamanda çokça gizli anlaşmanın imzalandığı, hatta bunların çoğunun sözlü anlaşmalar olmasından kaynaklanıyordu. Bu durum uygulamaları iyice karmaşıklaştırmış ve hatta takibi güç hale getirmişti. Özellikle ilk dönemde anlaşmalar o kadar hızlı bir şekilde yapılmıştı ki, Amerikan Dışişleri Bakanlığı bile bunların takibinde zorlanmaktaydı. 27 Temmuz 1954'te Elçiliğe bir yazı gönderen Bakanlık, o ana kadar pek çok anlaşma yapıldığını, ancak gönderilen telgraflardan bunların tam olarak dökümünü yapılmadığını belirterek, Elçilikten anlaşmaların detaylarını istiyordu.¹⁹¹

¹⁹⁰ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US-Bases Turkey, February 9, 1956.

¹⁹¹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1950-1954), US-Bases & Turkey, July 27, 1954.

Türkiye'nin NATO'ya girdiği tarihten 1960 döneminin ortalarına kadar yapılan gizli anlaşmaların çoğu nota değişimi ile yapıldıkları ve uygulama anlaşmaları olmaları gerekçesi ile TBMM onayına sunulmamışlardı.¹⁹² Bu sebeple anlaşmaların sayısına ve detaylarına Türk makamları da tam olarak hakim değildi. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, daha sonra yaptığı bir açıklamada içinde bulunulan durumu Cüneyt Arcayürek'e şu sözlerle izah ediyordu; "Bir de baktık ki, Amerika ile yapılan gizli anlaşmaların tümünü kapsayan bir dosyamız yok. Küçük rütbeli bir subayın, yüzbaşı düzeyinde bir Amerikalının imzaladığı anlaşmalardan tutun da, Türkiye'nin ABD'ye neler verdiğini içeren önemli anlaşmaların hiçbirinin metni elimizde değil."¹⁹³

Bu nedenle, o dönem içinde yapılan anlaşmaların tam olarak sayısını ve çoğunun tam olarak ne tip hükümler içerdiklerini söylemek, bugün için bile mümkün değildir. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Amerikan Büyükelçisi ile Mart ayında bir araya geldiği görüşmede, 1954 Tesisler Anlaşmasına dayanılarak yapılan anlaşma sayısının 55 olduğunu söylemekte ve yasal geçerliliği çok net olmayan bazılarının askeri makamlarca imzalandığını, oysa içeriklerinin siyasi olduğunu belirtmektedir.¹⁹⁴ Başbakan Süleyman Demirel'in Nisan 1966'da yapmış olduğu ilk açıklamalar sonucunda 1952-1965 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında 54 ikili anlaşma imzalanmıştır.¹⁹⁵ Ancak Demirel, 7 Şubat 1970'de basın mensuplarına yapılan açıklamada bu sayıyı 91 olarak düzeltecektir. Yapılan açıklamaya göre, anlaşmaların 16 tanesi kanunla onaylanmış ve yayınlanmıştır. 26'sı yardım anlaşmalarıdır. 6'sı yürürlükten kaldırılmıştır. 4 tanesi Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernizasyonu ile ilgili olup, 12'si ise harita anlaşmasıdır. 14 adet NATO kararları gereğince yapılan anlaşma vardır. Geriye kalan 13 anlaşma ise 1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşmasına dayandırılarak yapılmış ve gizli tutulan bu anlaşmalar

¹⁹² Örnek olarak; Ankara'daki destek tesislerine ilişkin problemi aşmak için (detay verilmemiştir) 21 Kasım 1960 tarihinde nota değişimi ile 1954 Tesisler Anlaşmasında değişiklik yapılmıştır. NARA, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1963), June 5, 1963.

¹⁹³ Mehmet Ali Aybar, "Gizli Protokollerle ABD'ye tanınan ayrıcalıklar," Milliyet, 19 Nisan 1986'dan Cüneyt Arcayürek, Cüneyt Arcayürek Açıklıyor-5: Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985, s.57-58.

¹⁹⁴ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, March 3, 1966.

¹⁹⁵ Çağrı Erhan, *Türkiye ile ABD Arasında İkili Anlaşmalar Kutusu*, s.556

tartışmanın asıl gündemini oluşturmaktadır.¹⁹⁶ Anlaşmaların gerçek sayısının bunun da üzerinde olması muhtemeldir.¹⁹⁷ Çünkü bu dönemde, yazılı bir anlaşma haline gelmeyen, sözlü sağlanan mutabakatlara dayanan ve bir süre sonra anlaşma şeklinde işlem gören uygulamalar mevcuttu. Örneğin Menderes döneminde, diplomatik temsilciliklerde görev yapan idari personelin ve diplomatik niteliği olmayan diğer destek personelinin, NATO- SOFA kapsamında olmamalarına rağmen, bu imtiyazlardan yararlanmaları sağlanmıştı. 1966 yılında, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın bu uygulamanın hangi anlaşmaya dayandığını sorması üzerine Amerikan Dışişleri konuyla ilgili Elçilikten bilgi ister. Elçilik cevabında, 1960 Şubat-Mart aylarına kadar söz konusu personelin bu kapsamda olmadığı yazmaktadır. Elçilik personelinin yaptığı araştırmaya göre, 1960'ların başlarında Türk Dışişleri Bakanlığı ile ABD'nin Ankara Elçiliği arasında sözlü bir anlaşma ile bu personel de kapsam içine alınmıştı. Bunun tek kaydı ise 6 Mart 1960 tarihli Eylem Koordinasyon Kurulu (*Activities Coordinating Committee*) toplantı tutanakları ve Gümrük ve Tekel Bakanlığı tarafından alt birimler için yayınlanan ilgili talimattı.

Bu şekildeki sözlü anlaşmaların çokluğu keyfi uygulamaların doğmasına da yol açmıştı. Emekli Orgeneral R. Tulga, 21 Ekim 1969 tarihinde Devrim gazetesine verdiği mülakatta şu çarpıcı açıklamayı yapıyordu:

“Genelkurmay bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova havaalanları için Amerikalılara ‘çıkın buradan’ diyordu. Amerikalıların karşılığı ‘bize müsadeyi hükümet verdi’ oluyordu. ‘Peki gösterin anlaşmayı’ denilince, Amerikalılar ‘anlaşma yok’ demekten başka çare bulamıyorlardı.”¹⁹⁸

1960 Darbesi sonrasında Türk Genelkurmay Başkanlığı tarafından iki ülke arasında yapılmış olan anlaşmalar mercək altına alındı. Anlaşmanın belli açılardan adil olmadığı sonucuna varan Genelkurmay, Hükümet aracılığı ile diplomatik kanalları kullanarak kesin değişiklik taleplerinin Amerikan makamlarına iletilmesini sağladı. Genelkurmay, özellikle suçluların yargılanması, tesisler için bedelsiz olarak arazi sağlanması ve Türk Ordusunun Amerikalıların yürüttüğü faaliyetlerin dışında

¹⁹⁶ “Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı,” Dışişleri Bakanlığı Belletini, Sayı 65, Şubat 1970, s. 103.

¹⁹⁷ Tunçkanat, a.g.e., s.143

¹⁹⁸ Tunçkanat, a.g.e., s.218-219.

tutulmasını hoş karşılamıyordu. Ayrıca istihbarat tesislerini ortak kullanmak istiyordu.¹⁹⁹ Ancak, Türkiye'nin Askeri Tesisler Anlaşmasını değiştirmeye yönelik bu taleplerine ABD pek de sıcak bakmamaktaydı.

Buna karşın Türkiye'de kamuoyunun tepkisi her geçen gün artıyordu. Bu güçlü muhalefette 1965 seçimleri sonrasında Meclis'e giren TİP'in çok önemli bir payı bulunuyordu.²⁰⁰ 1960 darbesi sonrası ordudan ihraç edilen 7.000 subayın içinden TİP'e katılanlar olmuştu. İşçi Partisinin anlaşmalardan haberdar olması ABD'yi de endişlendirmekteydi.²⁰¹ Pek çok soru önergesi vererek, Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili anlaşmaların dökümü ısrarla isteyen TİP'in muhalefeti Washington açısından ciddi bir sorun oluşturmaktaydı.

9 Kasım 1965'te tamamlanan Hükümet programına ilişkin görüşmeler sırasında Amerikan ve NATO üslerinin boyutu, statüsü ve Türkiye'de bulunma sebebinin gündeme taşınması büyük tartışmaları da beraberinde getirdi. TİP, Türkiye'nin NATO'ya askeri taahhüdünün çapı ve NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşmasının içeriği konusunda açıklama beklentisinden vazgeçmiyordu. TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın konuşması sırasında 35 milyon metrekare²⁰² Türk toprağı ABD'nin egemenliğı ve işgali altındadır" demesi ve illegal şekilde yapılan ikili anlaşmalarla, ABD'ye Türkiye'de Amerikan üssü kurma izni verildiğini açıklaması tartışmayı daha da alevlendirdi. Aybar'ın muhalefeti Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından da destekleniyordu. Buna karşın Başbakan Demirel, özellikle CHP'nin tavrına kızgındı. Hukuka aykırı bir durum olmadığını, Türkiye'deki bütün üslerin NATO Anlaşması'nın 3. maddesine uygun inşa edildiğini savunan Demirel, eğer hukuka aykırı bir durum söz konusuysa bunun daha önce iktidarda olan CHP tarafından neden düzeltilmediğini sorarak muhalefete karşı çıkıyordu.²⁰³

¹⁹⁹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), 26-30 August, 1962.

²⁰⁰ TİP'in bu dönem yürüttüğü muhalefet hakkında detaylı bilgi için bakınız; Serpil Çelenk Güvenç, İkili Anlaşmalardan Kıbrıs'a Solun Merceğinden Dış Politika: TİP Deneyimi 1960-1970, İstanbul, Daktylos Yayınevi, 2008

²⁰¹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964- 66), Political & Defense, March 3, 1966.

²⁰² Amerikan Elçiliğinin Türkiye'de üsler tarafından kullanılan arazi için verdiği tahmin, 29,5 milyon metre karedir. Bununla birlikte, eldeki verilerin karmaşıklığı yüzünden ABD Dışişleri bu sayıyı doğrulayamaktadır. National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964-66), Political & Defense, November 13, 1965; November 16, 1965.

²⁰³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 2, Toplantı 1, Cilt 1., 7 Kasım 1965, ss. 176-178 ve 286- 290,;

Başbakan Demirel muhalefeti Meclis’te yatıştırılmaya çalışırken, bir yandan da anlaşmaların bilindiğinin farkında olan hükümet, bu konuda çözüm üretmek için çalışmalara hız vermişti. Türk Dışişleri ile Amerikan Elçiliği arasında anlaşmaların toparlanmasına ilişkin görüşmeler yoğun şekilde sürdürülüyordu. Amerikalı yetkililer, Demirel’in Meclis içinde muhalefetin saldırılarına “başarılı” bir şekilde karşı koyduğunu düşünmekle birlikte, Amerikan kuvvetlerinin Türkiye’deki varlığının yeni hükümet için büyük güçlük yarattığının farkındaydılar. Bu konunun gündemden düşmeyeceğini ve muhalefetin bitmeyen sorularını cevaplamakta gün geçtikçe daha da zorlanacaklarını görmüşlerdi.²⁰⁴

Milletlerarası anlaşmaların yapılması, yürürlüğe girmesi ve yayınlanması ile bazı anlaşmaların yapılabilmesi için Bakanlar Kuruluna yetki verilmesi hakkında ki 244 sayılı kanun ile NATO bünyesinde yapılan iki veya çok taraflı anlaşmaları, 2. maddenin 4. Fıkrasına göre onaylamaya ve bunlara katılmaya Bakanlar Kurulu yetkilidir hükmü gereğince NATO bünyesinde yapılan anlaşmaların TBMM’nin onayına sunulmaması sağlanmaktadır. Ancak karşılıklı olarak sürdürülen araştırmalarda, imzalanan anlaşmaların nitelikleri, kaç anlaşmanın imzalandığı, askeri tesislerinin hukuki dayanakları tespit edilmeye çalışılıyordu. Ankara’daki Amerikan Elçiliği ile USRO’nun Paris’teki Merkezi ve Washington’daki Dışişleri arasında bu tarihlerde yaşanan yoğun görüş alışverişi, Türkiye’deki hukuki duruma ilişkin aslında Amerikan makamlarının da kafalarının karışık olduğunu gösteriyordu.²⁰⁵

Mart 1966’da Amerikan Büyükelçisi ile bir araya gelen Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Haluk Bayülken, İşçi Partisi’nin kesinlikle anlaşmalardan haberdar olduğunu belirterek artık bunları inkar etmenin mümkün olmadığını, eğer varlıkları kabul edilirse bu sefer de yasal dayanak sağlamanın zorunlu olduğunu aktardı.

National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964- 66), Political & Defense, November 12, 1965; December 9, 1965.

²⁰⁴ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964- 66), Political & Defense, November 23, 1965.

²⁰⁵ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964- 66), Political & Defense, November 15, 1965 ; National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964-66), Political & Defense, November 12, 1965, National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964-66), Political & Defense, November 13, 1965; National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964-66), Political & Defense, November 16, 1965.; National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy Files (1964-66), Political & Defense, November 23, 1965.

Anlaşmaların içeriklerine de değinen Bayülken'e göre bazı anlaşmalarda herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmamasına karşın, bazılarında küçük değişiklikler gerekmekte, bazılarının da ise geniş çaplı değişikliğe ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu şartlar altında Türkiye'nin önerisini geri çeviremeyen Amerikan Dışişleri, anlaşmaların tek bir genel anlaşma altında birleştirilmesini ve bu anlaşmaya eklenecek protokoller ile çeşitli düzenlemelerin yapılmasını kabul etti. ABD tarafından temel anlaşmanın geniş bir kesim tarafından bilinmemesi ve gizli tutulması istenmekle birlikte, anlaşmanın Anayasanın öngördüğü şekilde onay sürecinden geçmesi konusunda da mutabakat sağlanmıştı. Türkiye'nin, NATO Anlaşması'nın 3. maddesine dayanacağını bildirdiği "temel anlaşmanın" taslak metnini hazırlaması ve metin üzerinde mutabakat sağlandıktan sonra, nota değişimi ile anlaşmanın yapılması kararlaştırıldı.²⁰⁶

7 Nisan 1966'da ABD Hükümetine nota veren Türk Hükümeti bu anlaşmaların yeniden düzenlenmesi talebini resmen ilettili.²⁰⁷ Washington'un 18 Nisan 1966'da cevabi bir nota ile bu teklifi kabul ettiğini bildirmesi ile Türkiye ve ABD arasında 3 Temmuz 1969 (OSIA) imzalanması ile sonuçlanacak olan görüşme süreci başlamış oldu.²⁰⁸

2.4. Görev Belgesi Sorunu

Yapılan anlaşmaların gizli ve çok olmasından kaynaklı karmaşık durumlara, SOFA'nın uygulamasına yönelik iki ülke arasında yaşanan düşünce farklılıkların eklenmesiyle hukuksal meseleler yönünden açmazları derinleştirmiştir. Özellikle "görev belgesi" uygulaması iki ülke arasında uzun süren yazışma ve tartışmalara neden olacak ve güçlkle çözülebilecektir.

SOFA'nın VII. maddesi, gönderen devlet personelinin, kabul eden devletin ülkesinde işleyecekleri suçlar karşında tabi olacakları cezai yargıyı tayin etmektedir. Bu maddeye ilişkin tartışmaların doğmasına neden olan ise, hem gönderen devletin (ABD) hem de kabul eden devletin (Türkiye) kanunlarınca suç olan bir fiilin,

²⁰⁶ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, March 3, 1966

²⁰⁷ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, April 7, 1966.

²⁰⁸ Uslu, a.g.e.,s.194-196.

gönderen devlet mensuplarının işlenmesi halinde yargı yetkisinin kimde olacağına ilişkin yapılan düzenlemedir.

SOFA’da bu konuda yapılan düzenlemeye göre resmi bir görevin ifası sırasında (*in the performance of official duty*) suçun işlenmesi halinde yargı yetkisi öncelikli olarak (*primary right*) gönderen devlete aittir. Kişinin resmi görevli olup olmadığını ise bağlı bulunduğu makamca verilen “görev belgesi” belirlemektedir. Eğer kişi resmi görevli değilse bu durumda yargı yetkisi ev sahibi devletindir.

ABD açısından uygulamada yaşanan sorunlar nedeniyle Amerikan makamları bu konuda daha kesin haklar getirecek düzenlemeleri elde etmek için Türk makamları ile pazarlığa oturdular. Amerikan makamlarının şikayetleri Türkiye’de yargılanan Amerikan kuvvetleri mensuplarına ilişkin davaların yavaşlığı üzerine yoğunlaşmaktaydı.²⁰⁹ Bu nedenle mümkün olduğunca yargı yetkisini kendilerinde tutmak istiyorlardı. Bunun yolu ise Amerikan askerlerine görev belgesi verilmesi sürecini kolaylaştırmaktı. Adalet Bakanlığı ile yapılan görüşmelerde resmi görevin belirlenmesine ilişkin Türkiye’nin tavrı önceleri oldukça katıydı. Konuyu görüşmek üzere Amerikan Büyükelçisi ile bir araya gelen Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürü Hadi Taner, Türkiye’nin bu konuda belirleyici olmasını istiyordu. Bu nedenle belirli suçlarda Türk yargı yetkililerinin, Amerikan askeri personelinin başındaki görevli birlik komutanı tarafından verilen resmi görev belgesini tetkik ve belli koşullarda ise dikkate almama hakkı olduğu fikrini yaptığı görüşme sırasında ısrarla savundu.²¹⁰

Ancak Türkiye’nin bu tutumu uzun vadeli olmadı. Birkaç ay süren görüşmelerin sonunda Amerikalı yetkililer, Türk makamlarını SOFA’nın tadili konusunda ikna ettiler. Yapılan değişiklik TBMM’de sorunla karşılaşmamak için “önceki metinde tercüme yanlışlığı yapılmıştır” gerekçesi ile sunuldu.²¹¹ Buna uygun

²⁰⁹ Çavuş Joseph T. Lee ve Hava eri Augustus Roberson, Jr davaları ile birlikte Amerikan makamları Türkiye ile SOFA Anlaşmasının uygulanmasına ilişkin olarak görüşmelerin aciliyetini gündeme getireceklerdir. National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US National Security, December 7, 1955; February 8, 1956; February 26, 1956; March 23, 1956; National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955- 1959), US-Bases Turkey, December 7, 1955.

²¹⁰ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US-Bases Turkey, December 7, 1955.

²¹¹ Tunçkanat, a.g.e., s.186.

olarak “*in the performance of official duty*” ibaresinin tercümesi olarak “resmi bir görevin ifası sırasında” ifadesi yeterli görülmeyle, yanına “resmi bir görevin ifası dolayısıyla” kelimeleri eklendi. Bu şekilde kişinin görevli sayılacağı durumlar genişletiliyordu. Kanunda ek hükümlerle yapılan tadil, bir tercüme hatasını düzeltmenin ötesine geçmiş, aslında yeni bir kanun ortaya çıkarılmıştı.

Tadil kanunu ile ayrıca “vazife hususunun tayinine müteallik esaslar gönderen devlet ile Türkiye Cumhuriyet Hükümeti arasında tespit olunur” kuralı getirildi.²¹² Bu esaslar ise iki ülke arasında 28 Temmuz 1956 tarihinde yapılan nota değişimi ile belirlendi. Buna göre, Amerikan kuvvetlerinin Türkiye’de bağlı buldukları makamın en yüksek rütbeli komutanı tarafından, fiilin görev dolayısıyla veya görev sırasında işlendiğini bildiren belgenin imzalanması halinde bu belge, Türk resmi makamlarınca kabul edilecek ve bu belgenin Cumhuriyet Savcılığına ulaşması ile birlikte soruşturma hangi aşamada olursa olsun, dosya Amerikan makamlarına devredilecekti.²¹³ Böylelikle Türkiye, SOFA’nın öngördüğü şekli ile resmi bir görevin ifası sırasında işlenen suçlara ilişkin gönderen devletin “öncelikli olarak” (*priory*) sahip olduğu yargı yetkisini tamamen Amerikan makamlarına bırakmış oldu. Ayrıca Türk makamlarının görev belgesinin doğruluğunu inceleme veya buna itiraz etme hakkının olmaması ise başlı başına sorun yaratan bir düzenlemeydi.

Amerikan kuvvetlerine bağlı personelinin, karıştıkları pek çok suçta “görev belgesi” sayesinde Türk mahkemelerinde yargılanmaktan kurtulmaları, çok geçmeden kamuoyunda ciddi tepkilere yol açmaya başladı. Hiçbir şekilde resmi görevli oldukları yolunda kanaatin oluşmadığı, özellikle ölümle sonuçlanan olaylarda bu kişilerin Türk yargısı önüne çıkarılmamaları ve Amerikan askeri makamlarınca verilen düşük cezalarla kurtulmaları, adalate inancı sarsılan Türk halkının kızgınlığını daha da artırmaktaydı. Böyle pek çok olaydan biri Çavuş *Frank R. Bolton*’ın karıştığı trafik kazasıydı.

²¹² SOFA VII. Maddenin 3A (ii) bendi ile VIII. Maddesini Tatbik ve Tadile dair 16.07.1956 tarihli 6816 nolu Kanun. Kanun metninin tamamı için bakınız; Tunçkanat, a.g.e., s.187.

²¹³ Tunçkanat, a.g.e., s.190-191

Çavuş *Bolton* 11 Mayıs 1956'da askeri cip ile Eskişehir'den Ankara'ya giderken beş çocuğa çarparak olay yerinden kaçmaya çalışmış ve çocuklardan üçünün ölümüne neden olmuştu. Bunun üzerine tutuklanarak Eskişehir'de hapishaneye gönderilen Çavuş *Bolton*'un dava dosyası, 1956 Temmuz ayında yapılan düzenleme ile görevli olma tanımının genişletilmesi sonrasında ABD'ye geçti. Amerikan makamlarının yaptığı yargılamada, Çavuş *Bolton* ihmal sonucu adam öldürmekten ve suç mahallini terk etmekten "suçlu bulunarak" 6 ay boyunca ayda 100 dolar ödeme cezasına çarptırıldı. Ancak bu ceza da, USAF Adli İnceleme Kurulu'nun delil yetersizliği nedeniyle suçlamaları düşürmesi üzerine uygulanmadı. Sadece, Amerikan Hava Kuvvetleri tarafından ölen çocukların ailelerine 6.110 dolar tazminat ödendi.²¹⁴

Buna benzer pek çok dava bu dönemde tartışma konusu olmakla birlikte, Albay *Morrison*'un karıştığı trafik kazası, Türkiye'de görev belgesi sorununun sembolü haline geldi. 5 Kasım 1959'da Amerikalı Albay *Morrison*, Çankaya'da bir gece kulübünde içki içip eğlendikten sonra yolda yürüyen 11 askere arabası ile çarparak birinin ölümüne diğerlerinin ise yaralanmalarına neden olmuştu.²¹⁵ Tutuklanan albay için bilgi istendiğinde, albayın olay sırasında görev başında olduğuna dair resmi belgenin verilmesi ile mahkeme sanığı Amerikan makamlarına teslim etmiş ve kendisi kazanın üstünden bir gün geçmeden serbest bırakılmıştı.²¹⁶ Olaya Türk basının tepkisi büyük oldu.²¹⁷

Yeni Gün gazetesi davaya ilişkin haberinde, Türkiye NATO'ya girdiğinden beri Amerikalı personelinin işlediği suçların sayısının 320'yi bulduğunu ve Amerikalıların 30 Türk'ün ölümüne yol açtığı yazmaktaydı. Aynı haberde işlenen suçların Amerikan makamlarınca suç olarak görülmediği, bu suçlara karışanların çoğunun 30-40 dolar ödeyerek kurtulduğu belirtilerek, isyan ediliyordu.²¹⁸

²¹⁴ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US-Bases Turkey, September 12, 1957.

²¹⁵ Nihat Subaşı "Bir Amerikalı 11 eri yaraladı, Türkiye'de ağlayan ilk Amerikalı: 1 erin ölümüne, 10 erin de yaralanmasına sebep olan yarbay basın toplantısı yaptı," Ulus, 10 Kasım 1959.

²¹⁶ Ülkü Arman, 11 eri yaralayan Amerikan yarbayı serbest bırakıldı," Ulus, 7 Kasım 1959.

²¹⁷ Erdoğan Tokatlı, Kanlı Tarlalar, "11 Türk Askerîni Yaralayan Amerikalı Albay hala tutuklanmadı," Yeni Gün, 7 Kasım 1959.

²¹⁸ Erdoğan Tokatlı, 11 Türk Askerîni Yaralayan Amerikalı Albay hala tutuklanmadı, Yeni Gün, 7 Kasım 1959.

Halkın büyüyen tepkisine paralel olarak dava, izleyen günlerde Meclis gündemine de taşındı. 13 Kasım'da TBMM'ye bir önerge veren CHP Mardin Milletvekili Kamil Boran, *Morrison* davasına değindikten sonra Türk Hükümeti'nin yasaları ihlal eden Amerikalılara ilişkin bir önlem alıp almayacağını soruyordu.²¹⁹ Ancak bütün bu tepkiler *Morrison*'u Türk yargısı önüne çıkarmaya yetmediği gibi Amerika'ya yollanan *Morrison*, olay nedeniyle sınırlarının bozulduğuna kanaat getirilerek bir adada tatile yollanacaktı.²²⁰

Görev belgesi sayesinde Türk yargısından kurtulan Amerikan askerlerinin haberleri izleyen günlerde de basında yer almaya devam etti. Mevzunun hukuki bir uyuşmazlığın ötesine geçmesi ve ABD'nin Türk halkı gözünde imajını yıpratması Amerikan makamlarını da endişelendirmeye başlamıştı. Bu dönemde Ankara'daki Elçilik düzenli olarak her türlü davadan Amerikan Dışişlerini haberdar etmekte ve aynı zamanda halkın tepkisine dikkat çekerek, bozulan ilişkileri düzetmek için acil olarak yeni bir halkla ilişkiler programına duyulan ihtiyaçtan bahsetmekteydi.

Kamuoyundaki bütün bu tepkilere karşın, Menderes Hükümeti döneminde bu konuda ciddi bir girişimde bulunulmadı. Amerikan makamlarının çabası ise sadece artan Amerikan karşıtlığına karşı alınması gereken önlemler üzerine düşünmek ile sınırlıydı. 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında, ikili anlaşmaların gözden geçirilmesi sürecinde, görev belgesi sorunu öncelikli olarak ele alındı. Türkiye, 17 Ocak 1961'de Amerikan Dışişleri Bakanlığına görev belgesi sorununa ilişkin bir nota verdi.²²¹

Washington bu konuda değişikliğe yanaşmak istemiyordu. Türkiye'nin talebinin üstünden bir seneden fazla zaman geçmesine rağmen bir ilerleme kaydedilememişti. Nisan 1962'de Türk Dışişleri tarafından konunun çözümüne ilişkin bir öneri hazırlanarak Amerikan makamlarına iletildi. Türkiye, öncelikle diğer NATO ülkelerindeki gibi eşit bir uygulama talebinde bulunmaktaydı.²²²

²¹⁹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Decimal Files (1955-1959), US Bases&Turkey, November 17, 1959.

²²⁰ Ataöv, a.g.e., s.203; Çelenk, a.g.e, s.79.

²²¹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), February 2, 1963.

²²² National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), February 1, 1963 ve January, 1963.

Ancak bu öneriye de olumlu veya olumsuz yönde bir cevap alamayan Ankara, bu sessizlikten rahatsızdı. Türkiye'nin "görev belgesi" sorunun çözülmesi konusundaki ısrarında ciddi olduğunu anlayan Amerikan yönetimi, Dışişleri ve Savunma Bakanlıkları ile istişare ederek bir orta yol bulma çabası içine girdi.²²³ Amerikan Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile anlaşmaya varmanın gerekliliğine inanmasına karşın Savunma Bakanlığı, herhangi bir değişikliğin sahip oldukları haklardan feragat anlamına geleceği gerekçesi ile Dışişleri Bakanlığının bu konudaki düzenleme önerilerine karşı çıkıyordu.²²⁴ ABD'nin Ankara Elçisi *Hare* ise Türk makamlarının sabırının kalmadığı düşüncesindeydi. Eğer bu konu çözülmezse Türkiye'nin Amerika'nın yargı hakkını tanımaktan tamamen vazgeçebileceğinden, iki ülke arasındaki ilişkilerin bu nedenle bozulabileceğinden endişe ediyordu. Türkiye'nin sunduğu öneriye karşı ABD'nin sessizliğini eleştiren *Hare*'e göre bu konuda samimi bir çözüm sunmadıkça, artık Ankara'yı ikna edebilmenin yolu kalmamıştı.²²⁵

Türkiye ile bir uzlaşya varma fikrini paylaşan Amerikan Dışişleri bununla birlikte bu konuda çok fazla taviz verme taraftarı değildi. Başından beri Türkiye'nin önerisi ABD için kabul edilebilir bir seçenek değildi. Türkiye'nin taleplerine cevap vermekten kaçınılmasının ardında yatan neden ise, devam etmekte olan Jüpiter füzelerinin Türkiye'den kaldırılmasına ilişkin görüşmelerdi. ABD Dışişleri, Jüpiterlerin kaldırılmasına ilişkin nihai anlaşmaya varılana kadar elini zora sokacak bu konuyu mümkün olduğu kadar erteleme gayreti içindeydi. Nitekim bu konudaki kararın Elçiliğe Şubat ayında bildirmesine karşın, Büyükelçi konuyu Dışişleri Bakanı Erkin'e açmak için Jüpiterlere ilişkin nihai anlaşmanın yapıldığı Nisan ayına kadar bekleyecekti.

Türkiye'nin önerisindeki kilit nokta görev tanımında nihai kararı verme yetkisinin Türk makamlarına devredilmesi idi. Hiçbir NATO ülkesinde böyle bir uygulama olmadığını savunan Amerikan Dışişleri ise, görev statüsünün nihai tanımı

²²³ National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), January 11, 1963.

²²⁴ National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), February 2, 1963.

²²⁵ National Archives, RG 59 General Records of the Department of the State, Deputy Under Secretary for Political Affairs, Defense Affairs, Bases Turkey (1957-1963), February 2, 1963

da dahil olmak üzere Türkiye'deki NATO-SOFA'ya ilişkin bütün düzenlemelerin, diğer NATO ülkelerindeki prosedürler ve uygulamalarla paralellik gösterdiği gerekçesi ile bu öneriye karşı çıkmaktaydı. Amerikalı yetkililer, mevcut uygulamada ev sahibi devletin, diplomatik teamüllere uygun olarak, hükümetler seviyesinde verilen sertifikayı görüşme hakkı saklı kalmakla birlikte, Amerikan makamlarınca verilen görev belgesinin her ev sahibi ülke tarafından kabul edildiğini savunmaktaydılar.²²⁶ Oysa Türkiye'deki uygulamalara baktığımızda aslında hükümetler seviyesinde bile bu hakkın kullanılmadığını görmek mümkündür. Ayrıca Dışişleri yetkilileri tarafından savunulan, bazı NATO ülkelerinin teknik olarak son karara hakları olsa bile bunun uygulamada kullanılmadığı argümanı ise ikna edicilikten uzaktı. Çünkü Amerikan makamları Türkiye'ye "teknik olarak" bile bu hakkı tanımaktan kaçınıyorlardı. Burada dayandıkları gerekçe ise aslında uygulama farkının olmadığı, farkın kimi ülkede bu hakkın yazılı bir anlaşma ile, kimisinde ise sözlü bir mutabakatla elde edilmesinden kaynaklandığıydı.

5 Haziran 1964'te ABD Başkanı Johnson'ın Başbakan İnönü'ye yolladığı mektubun yarattığı gerilim SOFA Anlaşması'nın gözden geçirilmesi konusunda Türkiye'nin daha katı bir tutum takınmasına yol açtı. Dışişleri Bakanlığı NATO Daire Başkanı Pertev Subaşı, 4 Eylül'de Amerikalılarla yapılan toplantıda, NATO-SOFA uygulamalarında yapılacak değişikliğin kağıt üstünde değil, görülebilir olmasını istediklerini ve ortak kontrol hakkı talep ettiklerini, Türk heyeti adına yaptığı konuşmada dile getirdi. Türkiye için tek sorun görev belgesi değildi. En temel şikayetlerden birini mevcut uygulamaların detaylarına ilişkin bilgi sahibi olmayışları ve özellikle gümrüksüz mallardan dolayı oluşan ekonomik kayıp oluşturmaktaydı. Özellikle gümrüksüz olarak Amerikan mallarının satıldığı askeri mağazalara giriş kartlarının kurallara uymayan şekilde dağıtılması ve yasağa karşın bu malların Türklere satılması sonucu doğan karaborsa sorunu devam ediyordu. Toplantıdan çıkan işbirliği kararına karşın, uygulamada değişiklik üzerine görüşme için taraflar ancak 1965'in Ocak ayında tekrar bir araya gelebildiler. Pertev Subaşı'nın yerine göreve gelen Şükrü Elekdağ'ın başkanlık ettiği Türk heyeti benzer talepleri getirerek, özellikle gümrüksüz mallar ve bunun yol açtığı ekonomik kayıplar

²²⁶ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1963), February 25, 1963.

üzerinde durarak, Türkiye'nin talepleri tekrar hatırlattı. Ancak toplantıdan bir sonuç alınamamıştı.²²⁷

Görev belgesi, gümrüksüz mallar ve yargı feragatı başta olmak üzere SOFA uygulamalarına ilişkin sorunlar, 1965'te Süleyman Demirel başkanlığında Adalet Partisi'nin (AP) iktidara gelmesi sonrasında TİP güçlü muhalefeti ile birlikte Meclis gündemine taşındı. Konuya ilişkin muhalefeti yatıştırmaya çalışan Demirel, 9 Kasım 1965'te Millet Meclis'ine hitaben yaptığı konuşmada Amerikalı askeri personelin yargılanmasına ilişkin yeni kararnamenin yürürlüğe gireceğini belirterek şu açıklamayı yapıyordu:²²⁸ Suça karışan NATO personelinin davaları yeni yasal maddelerle düzenlenmiştir. Bu sistem yürürlüğe girmiştir. NATO ülkelerinde görev yapan bizim askerlerimiz de aynı ayrıcalıklardan yararlanacaklar. Gümrük vergilerine ilişkin ayrıcalıklar da buna dahil. Bu sistem karşılıklılık esasına göre uygulanacaktır.

Ancak 12 Kasım'da Amerikan Elçiliği'nin Demirel'in konuşmasına ilişkin Washington'a gönderdiği yazıdan aslında konunun çözülmemiş olduğu anlaşılıyordu. Demirel'in yaptığı konuşmadan övgüyle söz eden ve muhalefetin tezlerini çürütmek için gösterdiği çabayı takdir eden Elçilik, NATO personelinin davalarına ilişkin Demirel'in hangi düzenlemeden bahsettiğinden habersizdi. "Karşılıklılık esasına" ilişkin kesinlikle herhangi bir fikirleri olmadığını söyleyen Büyükelçi, görev tanımına ilişkin 1964 Ekim ayında başlayan görüşmelerin Mart ayına kadar devam ettiğini ancak bir sonuç alınmadığını hatırlatmaktaydı. O tarihten sonra ise yeni görüşmeler yapılmamıştı.²²⁹

Oysa 11 Kasım tarihli Milliyet gazetesinde yargılama usulünde değişiklik yapıldığı haberi yer alıyordu. Habere göre, kararname ile birlikte Türkiye'de görevli Amerikalı personel herhangi bir suç işlediği takdirde görev başında olup olmadığı bağlı olduğu Amerikan makamı tarafından tespit edilecekti. Ancak bu belgenin doğruluğunu kabul etmeme hakkı Türk makamlarına ait olacaktı. Belgenin Kabul

²²⁷ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1963), February 25, 1963.

²²⁸ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, January 26, 1965.

²²⁹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Central Foreign Policy File (1964-66), Political & Defense, November 12, 1965.

edilmemesi halinde ise sanık Türk mahkemelerinde yargılanacaktı. Yine bu haberde yer alan bilgiye göre bu anlaşma bir süredir uygulanmaktaydı.⁸²⁷

Demirel'in açıklamasının ardından yayılan bu haberler için Elçilik, "zor geçecek görüşmelerin habercisi" yorumu yapıyordu. Gerçekten de Elçilik bu görüşünde haklı çıktı. Görev belgesinin düzenlemesine ilişkin prosedür konusunda ancak 24 Eylül 1968'de mutabakata varılabildi.²³⁰ Nota değişimi ile gerçekleştirilen yeni anlaşma, Türkiye'nin görev belgesi konusunda nihai karar merci olma ısrarından vazgeçtiğini gösteriyordu. Bununla birlikte bu anlaşma ile verilen belgenin "Türk Genelkurmay Başkanlığı tarafından kabule değer görülmesi şartı" getirilmişti. Buna göre, Türkiye'nin itirazı Amerikan makamlarınca da kabul edilirse dava Türk mahkemelerinde görülecekti. Ancak Türk Genelkurmay'ının bir görev belgesini kabul etmemesi ve Amerikan makamlarının buna karşı çıkması durumunda, müzakere yoluyla bir anlaşmaya varılacaktı. Türkiye'nin böyle bir hakkı elde etmiş olması ilk bakışta önemli gözükmemektedir. Bununla birlikte anlaşma, verilen görev belgesi konusunda iki ay içinde uzlaşma sağlanması istiyordu. Eğer bu süre zarfında uzlaşma sağlanamaz ise mesele görüşülmeye devam etmekle birlikte, SOFA hükümleri gereği bir davanın hızla görülmesi şartına uygun olarak, ilgili dava Amerikan makamlarına devredilecekti. Bu da aslında uygulamada çok büyük bir değişikliğin olmadığı anlamına geliyordu. Nitekim, anlaşma sonrasında bu konuda itirazlar dinmeyecek, devam eden görev belgesi uygulamasına ilişkin muhalefet tarafından "yasal kapitülasyon" benzetmesi yapılacaktı.²³¹

Görev belgesine ilişkin bu anlaşma bugün de geçerliliğini korumaktadır.²³² Meselenin taraflar arasında büyük bir sorun olmaktan çıkmasını sağlayan şey hukuki düzenlemeler değil, Türkiye'de görev yapan Amerikan askerlerinin sayısının ciddi şekilde azalmış olması, buna paralel olarak da bu tür adli vakaların sayısının düşmesidir.

²³⁰Tunçkanat, a.g.e., s.192-195.

²³¹ National Archives, RG 59 General Records of the Department of State, Subject Numeric Files, (1970-73), Political & Defense, February 7, 1970.

²³² Türkiye ile ABD arasında yürürlükte olan anlaşmaların listesi için bakınız; ABD Ankara Büyükelçiliği internet sitesi http://turkey.usembassy.gov/treaty_websites.html, erişim tarihi: 05.05.2007.

2.5. BM Barışı Koruma Kuvvetlerinin Hukuksal Statüsü ve Yargılanması

BM'nin Ayrıcalık ve Bağışıklıklarına Dair Sözleşme 13 Şubat 1946 tarihinde imzalanan ve “*Convention on the Privileges and Immunities of the United Nations*” olarak isimlendirilen ve BM’de çalışan personelin hukuksal durumunu gösteren anlaşma ile farklı bir devlete BM kararları ışığında gönderilen sivil ve askeri personelin bağlı olması gereken özel kurallar, yargılama yetkileri, ekonomik başlıklar, ülke içinde seyahat serbestisine sahip olunması başlıklarında görüşülmüştür. Sözleşmeler ile BM kararları ışığında farklı devletlere gönderilen askeri unsurların görevde buldukları ülkelerde işlemiş oldukları suçlar neticesinde yargılanmaları hususunda buldukları devletin yargı yetkisini kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır. Ayrıca gümrük prosedürlerinde kolaylıklar ve vergi istisnaları tanınmaktadır.

2.6. NATO Mensuplarının Hukuki Statüsü ve Yargılanması

NATO Örgütü İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, ABD, Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz’in katılımlarıyla 4 Nisan 1949 tarihinde kurulmuştur. 17 Ekim 1951’de Londra’da Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya katılımını sağlayan protokol metni yayımlanmış, protokolün üye ülkelere kabulü neticesinde, Türkiye, 18 Şubat 1952 tarihli 5886 sayılı Kanunu onaylayarak resmi olarak NATO üyesi olmuştur.²³³

Farklı ülkelere vazifeleri nedeniyle giden NATO mensubu yabancı askerler, aslında buldukları yerlerde “yabancı” statüsünde görev yaparlar. Ancak ülkelere girişleri ve çıkışları, ikamet yerleri, yargılama durumları gibi hususlarda diğer yabancı kişilerden ayrı muamele görmeleri sebebiyle “özel statülü yabancı” olarak kabul görmektedirler. NATO bünyesinde görev yapanların, görev yapacakları ülkelerde normal bir yabancı ülke vatandaşından ayrı olarak fazlaca hak ve ayrıcalıklarının olması için- NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi (NATO SOFA)- Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatının Milli Temsilciliklerinin ve Milletlerarası Personelinin Statüleri Hakkında Sözleşme (Ottawa Sözleşmesi)- Kuzey Atlantik

²³³ <https://www.inkilaptarihi.gen.tr>

Antlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokol (1952 Paris Protokolü), gibi sözleşme ve protokoller imzalanmıştır.

Ottawa Sözleşmesi ile Askeri olmayan NATO organlarında görevde bulunan personeller, Ottawa'da imzalanan (Ottawa Sözleşmesi) hükümlerine bağlıdır. 6375 sayılı Kanuna binaen Türkiye tarafından onay gören sözleşme hükümleri, asıl olarak NATO'nun sivil yapısında görevde bulunanlar açısından geçerlidir, aksine bir durum belirtilmedikçe, Antlaşma hükümleri doğrultusunda faaliyette bulunan askeri karargah ve organlarda görevli personeller hakkında uygulanmamaktadır. Üye ülkelerden birinin, konseyin tali organları gözetiminde bulunarak 12. madde hükümleri kapsamında bulunmayan temsilciler (delegasyonların bütün temsilcileri, müşavirleri ve teknik uzmanları), görevleri nedeniyle farklı bir üye devlette bulunduğu yararlanacağı imtiyazlar ve ayrıcalıklar şunlardır: Tutuklanma ve hapsedilme konusunda muafiyet / Resmi isim altında yapılan yazılı ve sözlü beyanat ve fiiller bakımından adli takibattan masuniyet / Her türlü evrak dokunulmazlığı / Para ve kambiyo mevzuatı ve kişisel eşya konusunda muafiyet/kolaylıklardan faydalanma/Göreve başlandığında ilgili ülkeye ev ve zati eşyasını gümrük resminden muaf olarak ithal/görevinin bitiminde ihraç etme ve şahsi kullanımı için özel motorlu aracını gümrük resminden muaf olarak geçici olarak ihraç etme hakkına sahiptir.

Kuzey Atlantik Antlaşması Gereğince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Müteallik Protokol (1952 Paris Protokolü), NATO'ya üye devletlerin ülkelerinde milletlerarası askeri karargahlar oluşturabilmesi usul ve esaslarıyla karargahlara atanacak personellerin hukuksal durumlarını incelemektedir. 10 Mart 1954 tarihinde 6375 sayılı Kanunla Türkiye tarafından da onaylanan Paris Protokolü, NATO SOFA ile tanınmış olan haklar ve yükümlülükleri NATO'nun milletlerarası askeri tesislerinde görev yapan personelleri için de geçerli olacağını teyit ederek her karargaha özgü yapılardan kaynaklı usuller ele alınmaktadır.

19 Haziran 1951'de NATO ve Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme" (*NATO Status of Forces Agreement*) imzalanmıştır. Uluslararası hukuk açısından yerine getirilecek görev için yabancı

devletlere giden kişilerin görevde buldukları devletlerde yabancı muameleleri görmeleri durumunda görevlerin aksama ihtimali bulunduğu, yabancılar hukukunun genel kuralları ile sağlanan korumanın yetersiz kaldığı, NATO'nun kuruluş felsefesi olan “uluslararası güvenliği sağlamak için dayanışma ve işbirliğini tesis etmek” ilkesinin bir sonucu olarak yabancı bir ülkede görevde bulunan NATO mensubu çalışanların diğer yabancı insanlara göre bazı haklara ve sahip olmaları gerektiği değerlendirilerek ve Anlaşmanın ortak savunma politikalarının etkin biçimde yapılabilmesi amacıyla taraflar arasında sağlam işbirliği yapılması gerektiğini öngörmüştür. Sözleşmede NATO mensubu çalışanların ülkelere giriş çıkışları, gümrük kolaylıkları, oturmaları, vergi muafiyetleri, yargılanmaları, neden olduğu zarar tazminleri gibi hususlarda ayrıcalık ve bağışıklıklar düzenlenmiştir.

2.7. Türk Hukukunda Yabancı Askerlerin Yargılanması

Devletlerin ülkesel yetkilerini kullanmada kural dışılık oluşturan başka bir husus da yabancı kuvvet mensuplarının barış döneminde görevde bulunduğu devletin izni sonucunda kısa ya da uzun süreli ülkede bulunmaları ve belli dönemlerde üsler elde etmeleridir.

Yabancı askeri kuvvetler bir ülkenin askeri kuvvetleri olabileceği gibi, BM barış gücü kuvvetleri gibi bir uluslararası örgüt kapsamında bir arada bulunan kuvvetler de olabilmektedir.

Burada asıl dikkat edilmesi gereken husus, bir devletin yabancı kuvvet mensuplarının topraklarından geçmesine, ikamet etmesine ya da stratejik üsler kurup işletmesine izin verildiği durumlarda, anlaşmalarla düzenlenmeyen bu durumda, kuvvetler üstündeki egemenlik haklarının hangi devlete ait olduğudur. İlgili kuvvet mensuplarının yönetimi ve görevleriyle ilgili yönetsel ve yargısal denetimlerinin tabii olduğu devlet tarafından yerine getirilmesi, gerek öğretilerde gerekse ulusal mevzuat ve içtihatlarda herhangi bir soruna neden olmamaktadır.

Türkiye'nin, 17.10.1951 tarihinde imzaya açılan Londra Protokolü ile Kuzey Atlantik Anlaşmasına taraf olmasının kabul edilmesi sonucunda²³⁴ NATO'ya üye olduğu görülmektedir.

²³⁴ Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, Resmi Gazete, (19-02-1952).

NATO üyeliği sonucunda yabancı askeri birliklerin ve üslerin Türkiye'de bulunması beraberinde sorunları da ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle Türkiye'de bulunan yabancı askeri birlikler ve üsler birbirlerini tamamlayan iki farklı durum içinde değerlendirilmiştir:

i) NATO örgütü kapsamında, çok-terafli anlaşmalarla, yabancı kuvvetlerin pozisyonlarının düzenlenmesi;

ii) ABD askeri güçleri, iki terafli anlaşmalar sonucunda, pozisyonlarının düzenlenmesi, NATO perspektifinde yabancı askeri güçlerin Türkiye'deki statüsübütün NATO'ya mensup ülkeler için genel kabul gören çok-terafli anlaşmalar yoluyla çözülmektedir. Bu kapsamda Türkiye'de görev alan NATO kuvvetlerinin statüsü Türkiye'nin 10.3.1954 tarihve 6375 sayılı kanunla onaylayarak katıldığı 19.6.1951 tarihli NATO SOFA ile düzenlenmektedir.²³⁵ Belirtilen sözleşme daha sonra görev kavramıyla ilgili olarak birtakım değişikliklere uğramıştır.²³⁶ Ayrıca, NATO çerçevesinde üye ülkelerde ve Türkiye'de kurulan askeri karargahların hukuksal statüsü de, genel kurallar bakımından, 28.8.1952 tarihli Kuzey Atlantik Anlaşması Mucibince Kurulmuş Olan Milletlerarası Askeri Karargahların Statüsüne Mütteallik Protokol ve Beyanname ile düzenlenmektedir.²³⁷

Türkiye'de İzmir'deki NATO Güney-Doğu Avrupa Kuvvetleri Komutanlığı karargahıile ilgili özel düzenleme de 22.2.1956 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa'daki Müttefik Yüksek Kumandanı Arasında, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhına Tâbi Olan Müttefik Karargâhların Türkiye Ülkesinde Tesisine ve Faaliyetlerine Tatbik Olunacak Hususi Şeraite Mütedair Anlaşma ile gerçekleştirilmiş bulunmaktadır.²³⁸ Yukarıda açıklanan anlaşmalar kapsamında Türkiye'de bulunan NATO kuvvetlerine ilişkin esas kurallar şöyledir:

²³⁵*Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme*, Resmi Gazete, (02-07-1954).

²³⁶*Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme*, Resmi Gazete, (16-07-1956).

²³⁷*Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme*, Resmi Gazete, (02-07-1954).

²³⁸*Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Avrupa'daki Müttefik Yüksek Kumandanı arasında, Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Karargâhına tabi bulunan müttefik karargâhların Türkiye, ülkesinde tesisine ve faaliyetlerine tatbik olunacak hususi şeraite mütedair Anlaşma*, Resmi Gazete, (12-12-1956).

Yabancı kuvvet personellerinin Türkiye'ye girişleri ve çıkışlarında, hüviyet denetimleri haricinde, ilkesel bakımdan, pasaport, vize ve göç konusunda uygulanan kurallardan muaf tutulmaktadır.²³⁹ Fakat, Türkiye bu şahısları istenmeyen kişiler ilan edip ülkeden ayrılmalarını gönderen ülkeden isteyebilecektir.²⁴⁰

Ceza kanunları bakımından, yabancı kuvvete mensup askerlerin ulusal devletin kanunlarına göre suç olup da Türk yasalarına göre suç oluşturmayan hususlarda ilgili devletin yetkili olmaktadır.²⁴¹ Aksine, Türk yasalarına göre suç oluşturmakla beraber gönderen ülke yasalarında göre suç oluşturmayan durumlarda, Türk yargı birimleri yetkilidir.²⁴² Hem gönderen devletin, hem de Türkiye'nin yasalarında suç sayılan durumlarda, kimi durumda yargı önceliği (rüşhaniyet hakkı) gönderen devlete, kimi durumda ise Türkiye'ye aittir. Bu kapsamda, yalnızca gönderen devletin malı, güvenliği ve kuvvet ya da sivil personeli ile aile bireylerine karşı işlenen suçlarla resmi görevin ifasına bağlı olarak meydana gelen fiil ve ihmallerden doğan suçlar gönderen devletin yetkisindedir.²⁴³ Bunların haricindeki suçlar bakımında yargı yetkisi ise Türkiye'ye aittir. Ama bu konularla ilgili öncelik hakkında sahip olan devlet bu hakkından vazgeçme yetkisine sahiptir. Disiplin ve güvenliğin sağlanmasından yabancı kuvvetlerin görev yaptıkları kışla, tesis ve binalarda ise gönderen devlet yetkilidir.²⁴⁴

Bu yerler dışında da, Türkiye ile anlaşmak şartıyla, gönderen devletin personeli arasında disiplin ve düzeni sağlamak görevini yürütmek yetkisi olabilecektir.²⁴⁵

²³⁹Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. I II / 1)

²⁴⁰Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. M/5.

²⁴¹Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. VII/2, a.

²⁴²Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. VII/2, b.

²⁴³Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. VII/3, a, i ve ii.

²⁴⁴Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. VII/10, a.

²⁴⁵Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme, mad. VII/10,b

Yabancı kuvvetlerin neden olabilecekleri zararlar karşısında, eğer bunlar NATO Anlaşması'nın uygulanmasıyla ilgili görev sırasında olmuşsa ya da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bir kara, deniz ya da hava taşıtının kullanılması sonucunda meydana gelmişse, herhangi bir zarar-giderim istenmeyecektir. Belirtilen zararların Türk silahlı kuvvetlerince Türkiye'deki yabancı kuvvet mensuplarına karşı yapılması durumunda da benzer kurallar geçerli olmaktadır. Buna karşın, belirtilen durumlar dışındaki zararların giderimi konusunun, ilkesel bakımdan, tek bir hakeme götürülüp çözülmesi gerekmektedir. Yabancı kuvvet üyelerinin resmi görevleri dışında verecekleri zararların giderimi konusunda gönderen devlet yeterli bir ödemede bulunmazsa yetkili yargı organları Türk mahkemeleridir.²⁴⁶ NATO karargahlarında görevli personel ve aile bireyleri bakımından yetki, özellikle ceza ve disiplin kuralları konusunda gönderen devletin yargı yetkisi haricinde, ilkesel bakımdan, ilgili Yüksek Karargaha tanınmıştır.²⁴⁷ Karargah üyelerinin sebep olduğu zararlarla ilgili zarar-giderim konusunda sorumlu ise öncelikle gönderen devlet olacak, ancak böyle bir devletin bulunamaması halinde Müttefik Karargah sorumlu olacaktır.²⁴⁸

ABD ile NATO Anlaşması kapsamında gerçekleştirilen ikili anlaşmalar gereğince anılan devlet güçlerine özel olarak tanınan hukuksal statü ile bu devletin yararlandığı üsler ve tesislerin hukuksal statüsünün saptanması noktasında, bunlar dönemler boyunca farklılıklar göstermektedir. Nitekim, 1950'li yıllardan başlayarak günümüze kadar Türkiye ile ABD arasında büyük kısmı yayınlanmamış olan ellinin çok üstünde olduğu tahmin edilen değişik nitelikte anlaşmanın yapıldığı bildirilmektedir. Bunların en önemli olanları, kronolojik sıraya göre, şunlardır:

i) 23.6.1954 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşmenin Tatbikatına Dair Anlaşma.²⁴⁹

²⁴⁶*Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme*, mad. VIII/6

²⁴⁷*Kuzey Atlantik Anlaşması mucibince kurulmuş Milletlerarası Askeri Karargahların statüsüne dair Protokol*, Resmi Gazete, (20-03-1954).

²⁴⁸*Kuzey Atlantik Anlaşması mucibince kurulmuş Milletlerarası Askeri Karargâhların statütüsüne dair Protokol*, mad. 4/d).

²⁴⁹*Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşme*, Resmi Gazete, (07-07-1954).

ii) 28.7.1956 tarihli 6816 Sayılı Kanuna Müsteniden Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Arasında Aktedilmiş Olan Anlaşma.²⁵⁰

iii) 24.9.1968 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Mektup Teatisi Suretiyle Aktolunan Anlaşma.²⁵¹

iv) 3.7.1969 tarihli ABD ile Türkiye arasındaki yayınlanmamış anlaşma.²⁵²

v) 26.3.1976 tarihli ABD ile Türkiye arasındaki yayınlanmamış anlaşma.²⁵³

vi) 29.3.1980 tarihli Türkiye Cumhuriyeti ve ABD Hükümetleri Arasında Kuzey Atlantik Andlaşması II.ve III.maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomi Alanında İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma ile ek tamamlayıcı anlaşmalarve uygulama anlaşmaları.²⁵⁴

ABD ile imzalanan anlaşmaların en azından bir kısmının yayınlanmaması sebebiyle, günümüzde bu konuda yürürlükte kalan anlaşmaları tam olarak belirlemek ve dolayısıyla Türkiye'deki ABD güçlerinin ve ABD'nin yararlandığı üs ve tesislerin hukuksal rejimini çalışma yönünden net olarak belirleme imkanı yoktur. Ancak, bugün de yürürlükte olmayı sürdüren 1980 Anlaşması ve ekleri ile önceleri yürürlükte bulunup kaldırıldığı yönünde herhangi bir kanıt bulunmayan diğer anlaşmalar kapsamında, bu kuvvetler, üsler ve tesislerin hukuki durumunu esas itibariyle belirlemek mümkündür.

Bu kapsamda esas kurallar şunlardır: ABD askeri güçlerinin Türkiye'de bağlı olacağı temel statü NATO kapsamında kabul gören 1951 NATO Kuvvetler Sözleşmesidir. Bununla birlikte 1951 Sözleşmesi'nde tam netliğe kavuşturulmamış olan yabancı kuvvetlerin “resmi görevin ifası nedeni ile bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar” kavramına ilgili nota değişiminden dolayı “veya resmi vazifenin

²⁵⁰ Ö.İlhan Akipek, *Belgeler*, s.587-589

²⁵¹ *Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin statüsüne dair Sözleşmenin onaylanması hakkında Kararname*, ResmiGazete, (24-07-1969).

²⁵² *Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerin Statüsüne dair mektup teatisi suretiyle aktolunan Anlaşma*, Resmi Gazete, (03-07-1969).

²⁵³ Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Turhan Yayınevi, Ankara, 1999, s.143.

²⁵⁴ *Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile ABD Hükümetleri arasındaYapılan Anlaşmaya Dair Karar*, Resmi Gazete,(01-02-1981).

ifası sırasında” işlenen suçlar da ilave edilerek göreve ilişkin suç kavramı daha da belirginleşmiştir.

Ayrıca aynı nota değişimi ile, ABD kuvvetlerinin işlemiş olduğu suçlarla ilgili ABD Askeri Kuvvetlerinin Türkiye'deki en yüksek görevlisi tarafından, görev sebebiyle ya da görev esnasında işlendiğinin bildirilmesi halinde, ABD yargı organları yetkilidir.

— Türkiye'deki stratejik üsler ve tesisler hakkında, en azından 1969 Anlaşmasından beri bu yerlerin Türkiye'nin kesin egemenliği altında buldukları hükmü yer almaktadır.²⁵⁵ 1980 Anlaşması ilgili üs ve tesisleri "Türk Silahlı Kuvvetleri Tesisleri" olarak belirtmekte ve ABD'nin bu tesislerdeki ortak savunma tedbirlerine katılımına izin verilmektedir.

— Türkiye'deki üslerin ve tesislerin statüsü esas kurallar açısından 1980 Anlaşması'na ek Tesisler Konusunda 3 Numaralı Tamamlayıcı Anlaşma ile düzenlenmektedir. Genel nitelikteki Tesisler Anlaşmasına ilaveten, Sinop, Pirinçlik, İncirlik, Yamanlar, Şahintepe, Elmadağ, Karataş, Mahmurdağ, Alemdağ, Kürecik, Belbaşı ve Kargaburun tesisleri ile ilgili özel uygulama anlaşmaları bulunmaktadır. Belirtilen yerlerde görevli olan ABD'li personel ABD'li komutanın, Türk personel ise Türk komutanın komuta ve denetimi altındadır.²⁵⁶ Yine, her komutan sadece kendi personelinin kullandığı teçhizatlar, malzemeler ve yerler üzerinde tek yetki sahibidir. Bunun yanında, her bir tesisin genel güvenliği ve düzeni, giriş-çıkışları Türk komutanın yetkisindedir.²⁵⁷ Bütün bu tesisler Türk makamlarının denetimi altında bulunmaktadır.²⁵⁸ Ancak, özel uygulama anlaşmaları ile birçok tesis için tarafların sahip olduğu kripto odalarının dokunulmazlığı kabul edilmekte, ayrıca belirlenen öteki yasak alanlara da tarafların karşılıklı izni ile girilebileceği öngörülmektedir.²⁵⁹

²⁵⁵ Keesing's, vol. XVII, s. 23484

²⁵⁶ *Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti arasında Tesisler Konusunda 3 numaralı Tamamlayıcı Anlaşma*, Resmi Gazete, (01-02-1981).

²⁵⁷ *Türkiye Cumhuriyeti ile ABD Hükümeti arasında Tesisler Konusunda 2 numaralı Tamamlayıcı Anlaşma*, Resmi Gazete, (01-02-1981).

²⁵⁸ *Türkiye-ABD Hükümetleri arasında Kuzey Atlantik Anlaşmasının II ve III üncü Maddelerine Uygun Olarak Savunma ve Ekonomik alanda İşbirliğinde Bulunulmasına Dair Anlaşma*, Resmi Gazete, (01-02-1981).

²⁵⁹ *Türkiye Cumhuriyetini Temsilen T.C. Genelkurmay Başkanlığı ve Amerika Birleşik Devletlerini*

Buna karşılık, yabancı askeri kuvvet üyelerinin görev esnasında ilgili kuvvetlerin dışında ve ülke devletlerinin hukuki düzenini etkileyen konularda yargı yetkisinin hangi ülkeye ait olduğu sorununa uluslararası hukukta net bir cevap verememektedir. Gerçi, Sürekli Hakemlik Mahkemesi Kazablanka Asker Kaçakları Davası'na ilişkin 22.5.1909 tarihli kararında gönderen devletin askeri güçleri üzerinde yerleşik bir kural olarak münhasır yetkisi olduğunu açıkça bildirmektedir.²⁶⁰ Yine, yukarıda anılan *The Schooner Exchangev. McFaddon* Davası'na ilişkin kararda ülke devletinin somut olayda geçiş izni vermiş olmasının kuvvetlerin üzerindeki tüm yetkilerinden vazgeçtiği anlamına geldiği bildirilmektedir.²⁶¹ Ancak, ilgili kararlar öğretinin bir bölümünce somut gerekçelerle açıklanarak ve bundan dolayı genel bir kuralın olduğu kabul edilmemektedir.

Bu durumlar karşısında, son zamanlarda öğretilerde ayrıntılara dikkat edilmesi öngörülmektedir. Böylece, yabancı askeri kuvvetlerin görevi esnasında işledikleri fakat konuk eden devletin ülkesel yetki alanına giren suçlarda söz konusu iki devletten hangisinin daha çok etkilendiği ya da etkilenen haklarla daha yakın ilişkisinin bulunduğu aranması ve buna göre yargı yetkisini kullanacak devletin belirlenmesi öngörülmektedir.²⁶²

Yabancı askeri güçlere temin edilen stratejik üslerin kabul eden devletin yetkileri bakımından hukuki durumu incelendiğinde, her birine ilişkin yapılan anlaşmalara bağlıdır. Ancak, anlaşmada aksi düşünülmedi ise, bu üslerde yabancı devletin yetkisi görev alanıyla sınırlıdır ve farklı konularda ülke devletinin yetkisi geçerlidir. Çünkü, askeri üslerde ilkesel olarak bir egemenlik devrinin gerçekleştirilmemesi ve üslerin kabul eden devletin hukuk düzenine bağlı olduğu gerçeğini değiştirmemektir. Örneğin, ABD Yüksek Mahkemesi *Spelar* Davası'na ilişkin, 7.11.1949 tarihli kararında söz konusu olan ve bir yabancı ülkede bulunan Amerikan üssünü "yabancı ülke" olarak nitelendirmiştir.²⁶³

Yukarıda açıklamalar ışığında, genel geçerliğe sahip kuralların yokluğu ya da

Temsilen Savunma Bakanlığı Arasında Savunma Muhabere Sistemi Akdeniz Gelişim Programı'na İlişkin Mutabakat Muhtırası, Resmi Gazete,(22-08-1996).

²⁶⁰Pazarıcı, a.g.e., s.78.

²⁶¹Sevin Toluner, *Milletlerarası hukuk ve Milletlerarası özel hukuk bülteni*, 2006, s.361.

²⁶²I. Brownlie, *Principles of publicinternational law*, Oxford, 2nd ed., 1973, s. 292

²⁶³A.J.I.L.1950, s. 408-409.

içeriklerinin belirgin olmaması karşısında, devletler giderek bu konularda ayrıntılı anlaşmalar yapmayı düşünmektedir. Türkiye de, NATO ve ABD ile ikili ilişkileri kapsamında, ülkesinde yabancı askeri güçlere ve birtakım yabancı stratejik üslere izin verirken, bunların statüsünü çeşitli anlaşmalarla düzenlemiştir.

2.8. Ayrıcalıklar ve Bağışıklıklar

Bir devlet kendi ülkesinde kısa süreli yada uzun süreli yabancı askeri kuvvetlerin yada üslerin bulunmasına izin verebilir. Aslında bir devlet için yabancı askeri kuvvetlerin veya üslerin bulunmasına izin vermek o devletin ülkesi üzerindeki yetkisine bir kısıtlama getirmemektedir. Zira kural olarak, bir devletin ülkesinde bulunan yabancı askerler ve üsler ülkesinde bulunulan devletin yetkisi altındadır. Ancak bu, yaygın istisnaları olan bir kuraldır.

Birinci olarak yabancı askeri kuvvetlerin görevleri ile ilgili yada görevleri içindeki yönetsel ve yargısal denetimlerinin, bağlı buldukları devletin yetkisi altında oldukları kabul edilmektedir. Bu da bu yabancı askerleri kabul eden devletin ülkesel yetkisine bir kısıtlama getirmektedir. Öte yandan, yabancı askeri üslerin içerisinde, üssün bağlı bulunduğu devletin yönetsel ve yargısal yetkisinin geçerli olduğu da benzeri bir biçimde kabul edilmektedir.

İkinci olarak yabancı askerlerin görevlerinin sınırını aşan, yabancı askeri üslerin sınırları dışına taşan ve bulunulan ülkenin hukuksal düzenini etkileyen durumlarda, yabancı askeri kuvvetlerin ve üslerin, kural olarak bulunulan ülkenin yetkisi altında oldukları kabul edilmektedir. Ancak ülkesinde bulunulan devletin bu tür konularda da yabancı askeri kuvvetlere ya da üslere az ya da çok bazı dokunulmazlık, bağışıklık ya da ayrıcalıklar tanıdığına görmekteyiz. Bulunulan devletin ülkesi üzerindeki yetkilerine kısıtlamalar anlamına gelen bu haklar, yapılan ikili ya da çok taraflı anlaşmalarla sağlanmaktadır. Ülkesinde bulunulan devlet, ilgili anlaşmalarda açıkça belirtilen konularda yabancı askeri kuvvetlere ya da üslere yasal muafiyetler ve dokunulmazlıklar tanımaktadır.²⁶⁴

²⁶⁴ Pazarcı, a.g.e., s.161.

Genel kural gereği ise, ilgili anlaşmalarda belirtilmeyen konularda yabancı askeri kuvvetler ve üsler, ülkesinde bulunulan devletin yargısal ve benzeri yetkileri altında bulunmaktadır. Örneğin NATO askerleri ve üslerinin Türkiye ülkesinde bulunmaları ile ilgili birçok konu ilgili anlaşmalarla düzenlenmiştir. Düzenlenmeyen konulardan biri olan trafik kazaları durumunda, NATO askerlerinin Türkiye'nin yargısal yetkisi altında olduğu kabul edilmiştir.²⁶⁵

²⁶⁵ Muzaffer Kıran, Gültekin Güneri, *NATO, Kanun ve Anlaşmaların Türkiyede'ki Mukayeseli Tatbikatı*, Ankara, s. 146-147.

SONUÇ

Devletlerin kendi sınırları dışında belli bir bölgede hakimiyet sağlamak için önemli konumdaki bölgeleri ele geçirmeleri ve buralarda güçlerini konuşlandırarak çıkarlarını koruma çabaları çok eskiye dayanmaktadır. Devletler tarih boyunca topraklarını büyötmek, egemenliklerini yaymak ve refahlarını artırmak için üsleri kullanmışlardır. İkmal noktaları olarak ordunun ilerlemesinde önemli bir işlev gören üsler, aynı zamanda ticaret yollarını ve sınır hatlarını korumuştur. Bununla birlikte, günümüzde var oldukları şekliyle deniz aşırı üslerin ortaya çıkışı uzun bir tarihsel gelişimin sonucunda gerçekleşmiştir.

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber Sovyet Rusya, büyük bir güç olarak uluslararası platformda yerini almıştır. Türkiye ile olan tarafsızlık anlaşmasını reddetmesi ve Türkiye'den toprak ve üs talepleri Türk-Sovyet ilişkilerini kopma noktasına getirmiştir. Bu tehdidin önlenmesinin yolu başka bir büyük gücün desteği ile engellenebilir düşüncesini ortaya çıkararak, uluslararası yalnızlıktan kurtulma amacı Türkiye'yi Batı bloğuna yakınlaştırmıştır. ABD'nin *Truman* Doktrini ile başlatmış olduğu çevreleme politikasında Türkiye'nin stratejik konumu her geçen gün daha da önem kazanmış ve stratejik Anadolu coğrafyasında askeri üs ihtiyacını doğurmuştur. Fakat Türkiye tarafından başlangıçta sadece yardımların devamı niteliğinde olarak bir garanti gösterilmeden üs kurulması talepleri reddedilmiştir.

Türkiye henüz NATO'ya üye olmadan 1951 yılında Türkiye ile ABD arasında askeri anlaşmaların ilki olan Ortak Güvenlik Anlaşması imzalanmıştır. Mektup teatisi yoluyla yapılan bu anlaşma 10 Mart 1954'te TBMM tarafından onaylanmıştır. Bu antlaşmanın 2. maddesinin d fıkrası ile Türkiye, ABD'nin dahil bulunduğu çok taraflı veya iki taraflı anlaşmalar ile üstlendiği askeri mükellefiyetleri yerine getirmeyi kabul etmiştir. 2. maddesinin e fıkrası ise, Türkiye'nin savunma kapasitesini arttırmak için gerekli olabilecek bütün tedbirleri almasını öngörmektedir. Türkiye daha NATO'ya girmeden ABD'nin taraf olduğu askeri yükümlölükleri yerine getirme yükümlölüğü altına girdiği görölmektedir. Ayrıca bu anlaşma ile Türkiye ile ABD'nin askeri anlamda ikili ilişkilerinin NATO'ya girdikten sonra şekillenmeye başladığı düşüncesini de geçersiz kılmıştır. Üstelik anlaşmanın mektup yoluyla yapılması diplomatik ilişkilerde gereken hassasiyetin gösterilmeyerek

anlaşmaların zamanla TBMM dışındaki kurumlarla da *de facto* yapılmasının yolunu açmıştır.

Uluslararası hukuk, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir sistemdir. Her devletin tüm uluslararası topluma ve diğer ülkelere karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Toplumsal düzeni sağlamak için hukukun varlığına ihtiyaç duyulduğu gibi uluslararası düzende de devletlerin askeri güç kullanımına yönelik düzeni tehdit eden müdahalelerini engellemek için temel bir mekanizmanın gerekliliğine ihtiyaç duyulmuş bu ihtiyaç BM Teşkilatının varlığı ile giderilmeye çalışılmıştır. Yeni dünya düzeni, BM'nin önderliğinde İkinci dünya savaşından sonra oluşturulan temel ilkeler ile şekillenmeye başlamıştır. Bu ilkeleri temel alan uluslararası hukuk küresel terörle beraber yeniden yapılanmayı ve düşünmeyi gerektiren bir durum ile literatürdeki yerini almıştır.

Ülkeler uluslararası düzeni bozacak kuvvet kullanmayı BM teşkilatının kuruluşuna kadar kendileri için meşru bir hak olarak algılamış, BM Teşkilatı ile beraber kuvvet kullanımı dört istisnanın dışında yasaklanmıştır. Fakat devletlerin kuvvet kullanımını yasaklayan bir sistem üzerine kurulu olan BM, devlet dışı aktörlerin, kuvvet kullanımı ve uluslararası ilişkilerin bir ögesi haline gelmesiyle beraber BM Teşkilatında önemli hukuki sorunları ortaya çıkarmıştır. BM'nin temel amacı uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasıdır. Anlaşma'nın 2. maddesinin 3. paragrafına göre “uluslararası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi esastır”.

Türkiye ile NATO ve ABD arasında üslerin kullanımı ile ilgili yapılan anlaşmaların sayısı birçoğunun gizli olması nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. 1969 yılında bu anlaşmalar tek çatı altında toplanmaya çalışılmış, 1980 Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'yla temel bir düzene kavuşturulmuştur.

Çalışma konumuz olan askeri üsler devletlerin askeri müdahalelerinde ön plana çıkan unsurlar arasında yer almıştır. Teşkilatın üyeleri, “başka devletin toprak bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına karşı BM'nin ilkeleri ile bağdaşmayacak bir kuvvet kullanımından kaçınacaksa” aynı şekilde askeri üslerin kullanımı da BM teşkilatının çerçevesi içinde uluslararası hukukun meşru saydığı durumlara göre kullanılmalıdır.

Bir Devlet kendi ülkesinde kısa süreli yada uzun süreli yabancı askeri kuvvetlerin yada üslerin bulunmasına izin verebilir. Aslında bir devlet için yabancı askeri kuvvetlerin veya üslerin bulunmasına izin vermek o devletin ülkesi üzerindeki yetkisine bir kısıtlama getirmemektedir. Zira kural olarak, bir devletin ülkesinde bulunan yabancı askerler ve üsler ülkesinde bulunan devletin yetkisi altındadır. Ancak bu, yaygın istisnaları olan bir kuraldır.

Birinci olarak yabancı askeri kuvvetlerin görevleri ile ilgili yada görevleri içindeki yönetsel ve yargısal denetimlerinin, bağlı buldukları devletin yetkisi altında oldukları kabul edilmektedir. Bu da bu yabancı askerleri kabul eden devletin ülkesel yetkisine bir kısıtlama getirmektedir. Öte yandan, yabancı askeri üslerin içerisinde, üssün bağlı bulunduğu devletin yönetsel ve yargısal yetkisinin geçerli olduğu da benzeri bir biçimde kabul edilmektedir.

İkinci olarak yabancı askerlerin görevlerinin sınırını aşan, yabancı askeri üslerin sınırları dışına taşan ve bulunan ülkenin hukuksal düzenini etkileyen durumlarda, yabancı askeri kuvvetlerin ve üslerin, kural olarak bulunan ülkenin yetkisi altında oldukları kabul edilmektedir. Ancak ülkesinde bulunan devletin bu tür konularda da yabancı askeri kuvvetlere ya da üslere az ya da çok bazı dokunulmazlık, bağışıklık ya da ayrıcalıklar tanıdığını görmekteyiz. Bulunan devletin ülkesi üzerindeki yetkilerine kısıtlamalar anlamına gelen bu haklar, yapılan ikili ya da çok taraflı anlaşmalarla sağlanmaktadır. Ülkesinde bulunan devlet, ilgili anlaşmalarda açıkça belirtilen konularda yabancı askeri kuvvetlere ya da üslere yasal muafiyetler ve dokunulmazlıklar tanımaktadır.

KAYNAKÇA

Kitap

Arı, T., **Basra Körfezi Ülkelerinin Türkiye'nin Ortadoğu'daki Rolüne Bakışı** (C. 2), ORSAM Analiz, Ankara, Kasım 2010.

Ahmad, F., **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayınları, İstanbul 2007.

Armaoğlu, F., **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, Ankara, 2014.

Alsan, Zeki M., **Emniyetin Tesisi Bakımından Atlantik Camiasının Rolü**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl 1953, C. 10, S. 1-4.

Azar, G., **A History of Military Thought from Enlightenment to the Cold War**, Oxford, Oxford University Press, 2001.

Arkin, William M., **Flying in the Face of Arms Control**,” Bulletin of the Atomic Scientists, Cilt 40, No.2, 1984.

Armaoğlu, F., **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Atsız, N., **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.

Alexander C., **Base Politics: Democratic Change and the U.S. Military Overseas**, Cornell University Press, New York, 2008.

Bağcı, H. **Türk Dış Politikasında 1950'li yıllar**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 2001.

Blaker, R.J., **United States Overseas Basing: An Anatomy of the Dilemma**, New York, Praeger, 1990.

Baskın, O., **Türk Dış Politikası**, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

- Bölme, M. Selin., **İncirlik Üssü: ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Cassaboom, R., "**Adana Station 1943-45: Prelude to the Post-war American Military Presence in Turkey** (1. Baskı), Middle Eastern Studies, 1998.
- Catherine, L., **The Bases of Empire: The Global Struggle against U.S. Military Posts**, New York Univesity Press, New York, 2009.
- Çalış, Ş., **Uluslararası Örgütler ve Türkiye**, Çizgi Yayınevi, Konya, 2006.
- Dinçer, M., **Lübnan İç Çatışmaları ve Suikastlar Ülkesi**", Dünya Çatışmaları (ed. Kemal İnât, Bur - hanettin Duran, Muhittin Ataman), Ankara: Nobel Yayıncılık, 2010.
- Demircioğlu, H., **Roma Tarihi: Menşelerden Akdeniz Havzasında, Hâkimiyet Kurulmasına Kadar**, (2. Baskı), Ankara, TTK Basımevi, 1987.
- Erhan, Ç., **Türkiye ile ABD Arasında İkili Anlaşmalar Kutusu, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** (7.Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Emmanuel, T., **İmparatorluktan Sonra: Amerikan Sisteminin Çöküşü**, çev. Gülseren Çetin, Ankara, Dost Kitabevi, 2004.
- Gönlübol, M., **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 2000.
- George, M., **Robert Czulda and David Sav**, Spotlight on Qatar, MT 3/2016.
- Harkavy, Robert E., **Bases Abroad: The Global ForeignMilitary Presence**, New York, Oxford University Press, 1989.
- Jeremy B., **Askeri Güç ve Dünyanın Kaderi 1450-2000** (1.Baskı), Ankara.
- Lawrence, F., **the Evolution of Nuclear Strategy**, New York, Palgrave MacMillan, 2003.

- Oytun, O., **Türkiye-Lübnan Dostluk Köprüsü: Lübnan'da Türk Varlığı ve Osmanlı Mirası**, Ankara, OR - SAM, Rapor No. 199, Haziran 2015.
- Özdal, H., **Türkiye-Rusya Krizinin Etkileri: Çok Yönlü Bir Değerlendirme** (C.3), İstanbul, 2007.
- Özbaran, S., **Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Pazarcı, H., **Uluslararası Hukuk Dersleri** (2.Baskı), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989.
- Pehlivanoglu, Öner A., **Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye** (1. Baskı), Kastaş Yayınevi, İstanbul, Mayıs 2003.
- Nutku, E., **Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar** (1946-1958) (Siyasi Anılarım), İstanbul 1979.
- Merih, T., **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)** (1. Baskı), Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006.
- Sönmezoğlu, F.II. **Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2006.
- Sarımay, Y., **Türkiye'nin Batı İttifakına yönelişi ve Natoya Girişi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Sözmezoğlu, F., **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, Ekim 2005.
- Sander, O., **Siyasi Tarih (1918-1994)**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1989.
- Sanders, C.T., **America's Overseas Garrisons: The Leasehold Empire**, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Sever, A., **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1997.

Sümer, G., **Amerikan Dış Politikasının Kilit İsmi: Kissinger**, İstanbul, Artus Yayınları, 2007.

Kürkçüoğlu, Ö. **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Dış politikası (1945-1970)**, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1972.

Keegan, J., **Savaş Sanatı Tarihi**, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007.

Kıran, M. **NATO, Kanun ve Anlaşmaların Türkiyede'ki Mukayeseli Tatbikatı**, Ankara, 1962.

Toluner, S., **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 2006.

Türkkaya, A., **Amerika, NATO ve Türkiye**, İstanbul, İleri Yayınları, 2006.

Tunçkanat, H., **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, 3.B, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2001.

Uzgel, İ., **“ABD ve NATO ile İlişkiler,” Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Baskın Oran (Der.), Cilt II, 7. B, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Williams, H, Moorhead W, ve Tony E., **Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme**, Asena Günalp (Çev.) Ankara, Siyasal Kitabevi, 1996.

Sürelî Yayın

Akutay, Sercan S., Ateş, D., **TR'nin Sınır Ötesi Operasyonlarda Hukuki Çerçevesi (C. XVII)**, Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi, Ankara, 2013.

Canıklıoğlu, Dikmen M., **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Işığında Türkiye'nin 2003 Tezkere Serüvenine İlişkin Görüşler- Düşünceler (2. Baskı)**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir, 2007.

Dilek, Mehmet S., **ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2010.

Orallı, Ersin L., **Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu**, Tesam Akademi Dergisi, 2014.

Keskin, F., **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Savaş Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

Öcal, M. “**Türk Silahlı Kuvvetlerinin Bölgesel ve Küresel Güvenlik ve Barışa Katkısı**”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Erciyes Üniversitesi, 2010.

Thomas Woods Jr. (18 September 2012). **How the Catholic Church Built Western Civilization**. Regnery Publishing, Incorporated, An Eagle Publishing Company.

Tezler

Bağlan, A., **1950-1960 Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, 2014.

Karaca, F., **Türk-Amerikan Askeri İlişkileri (1945 Sonrası)**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2002.

Silindir, M., **ABD Gücünün Geleceği**, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi, 2007.

Selin, M. Bölme, **ABD'nin Üs Politikası ve Türkiye: Kuruluşundan Bugüne İncirlik Üssü**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.

İnternet Kaynağı

- Akçam, M., **Türkiye’de ABD ve NATO Askeri Üsleri**, <https://www.stratejikortak.com/tag/turkiyedeki-yabanci-askeri-usler>, (erişim tarihi: 25/05/2017)
- Başkan, İ., **İncirlik NATO Üssü Neden Sayılmadı**, <http://www.adanahabercisi.com/incirlik-nato-ussu-neden-sayilmadi>, (erişim tarihi: 23/ 01/ 2015)
- Birdişli, F.,**DevletlerHukuku**,<http://www.fikretbirdisli.com.tr/dosyalar/dokumanlar/dersnotlari/devletlerhukuku>, pdf,(erişim tarihi: 14/05/2015)
- Başbuğ, İ., **TSK Basın Yayın Faaliyetleri: Basın Toplantısı**, http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri,10_1_6_Toplantilar/ocak_2004/ana.html; (erişim tarihi: 08/09/2009)
- Colins English Dictionary, **Military Base**, <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/military-base>. (erişim tarihi: 09.11.2018)
- Özgen, C.,**Türkiye’nin Deniz Aşırı Askeri Üs Kurma Girişimleri**, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Ankara,2018.
- Dayday,N.,**Gelişmekte Olan Ülkelerde Nükleer Teknoloji Transferi**, (Erişim) http://www.tasam.org/trTR/Icerik/431/gelismekte_olan_ulkelerde nukleer teknoloji transferi, (erişim tarihi: 03/11/2013)
- Donnelly, T., “**NATO Üzerine Düşünceler**”, NATO Dergisi, Sayı 2, Yaz 2003, http://www.nato.int/docu/review/2003/issue2/turkish/art2_pr.html, (erişim tarihi 12/12/ 2018)
- Johnson C., **America's Empire of Bases, Tom Dispatch**,http://www.tomdispatch.com/post/1181/chalmers_johnson_on_garrisoning_the_planeteerişim, (erişim tarihi: 10/09/2007)

Maboçoğlu, M.Amerikanın Üs Geçmişi ve İncirlik Üssü, iktibasdergisi.com,
(erişim tarihi: 03/04/2018)

U.S. Air Base in İncirlik, **US Department of State Office of the Spokesman Daily Press Briefing, Washington D.C.,** <http://2001-2009.state.gov/r/pa/prs/ps/2004/28178.htm>,(erişim tarihi: 10/10/2009)

İncirlik Air Base History,

<http://www.incirlik.af.mil/library/factsheets/factsheet.asp?id=5344>, (erişim tarihi :02 Ocak 2013)

Türkiye ile ABD arasında yürürlükte olan anlaşmaların listesi için bakınız; **ABD Ankara Büyükelçiliği internet sitesi** http://turkey.usembassy.gov/treaty_websites.html, (erişim tarihi: 05.05.2007)

T.C Dışişleri Bakanlığı, **II. NATO ve Türkiye'nin Güncel NATO Konularına İlişkin Görüşleri**,[http://www.mfa.gov.tr/ii-nato-ve-turkiye-nin-guncel-nato-konularina-iliskin](http://www.mfa.gov.tr/ii-nato-ve-turkiye-nin-guncel-nato-konularina-iliskin-gorusleri.tr.mfa) gorusleri.tr.mfa, (erişim tarihi: 15/05/2015)

TUNCER, H., Türkiye- ABD ikili Anlaşmaları masaya yatırılmalı, tr.farsnews.com.
(erişim tarihi: 03/01/2018)

Gazete

Altan, Ç. **İçinden Bulutların Geçtiği Kapı**, Milliyet, 22 Şubat 2003.

Arman, Ü. **11 eri yarlayan Amerikan yarbayı serbest bırakıldı**, Ulus, 7 Kasım 1959.

Arman, Ü. **Başbakanın İkili Anlaşmalar ve NATO Konusundaki Basın Toplantısı, Bir Amerikalı 11 eri yaraladı**, Ulus, 6 Kasım 1959.

Base Structure Report Fiscal Year 2010 Baseline, Department of Defense, 2009.
“**Başbakanın Tercüman Gazetesine Demeci**, 15 Ocak 1967” Dışişleri BakanlığıBelleteni, Sayı 28, Ocak 1967.

Öymen, A., **Huqe: ‘Savunmasını planlamak sadece Türklerin sorumluluğundadır,’** Milliyet, 29 Ekim 1982.

Öymen, A., **Huqe: ‘Savunmasını planlamak sadece Türklerin sorumluluğundadır,’** Milliyet, 29 Ekim 1982.

Resmî Gazete ile ilâm: 16.V. 1960 - Sayı: 10506) No. Kabul tarihi 7480 9.V.1960

Selçuk, T., **İlişkilerimizi En Zor Yürüttüğümüz Ülke Türkiye’dir,** Milliyet, 5 Aralık 1970.

Subaşı, N., **Bir Amerikalı 11 eri yaraladı,** Ulus, 6 Kasım 1959; **‘Türkiye’de ağlayan ilk Amerikalı: 1 erinölümüne, 10 erin de yaralanmasına sebep olan yarbay basın toplantısı yaptı,** Ulus, 10 Kasım 1959.

Tokatlı, E., **Kanlı Tarlalar, Dünya, 9 Kasım 1959; ‘11 Türk Askerini Yaralayan Amerikalı Albay hala tutuklanmadı,** Yeni Gün, 7 Kasım 1959.

Diğer Kaynaklar

ABD Ulusal Arşivi, **National Archives and Records Administration (NARA),**College Park, Maryland, USA.

Base Realignment and Closure Report, **Commission on Review of Overseas Military Facility Structure of the United States,** May 9, 2005.

Dışişleri Bakanlığı Belleteni (1965-1973).

Foreign Relations of the United States (FRUS), **Washington D.C: US Government Printing Office,** 1943-1960.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi (1960-1980).

TBMM Tutanak Dergisi (1980-2004).

ÖZGEÇMİŞ

11 Haziran 1982 tarihi, Rize doğumluyum. İlkokulu ve Orta 1. sınıfı Rize’de okuduktan sonra babamın tayini nedeniyle Ortaokulu ve Liseyi Bursa’nın İnegöl ilçesinde tamamladım. Daha sonra Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümüne kaydoldum. Bu bölümden 2004 yılında mezun olduktan sonra, askerlik görevimi, Kıbrıs Güzelyurt 3. Piyade Tabur Komutanlığında Keşif Takım Komutanı olarak tamamladım. 2008 yılında KPSS sınavı sonucunda Bursa PTT Başmüdürlüğüne atandım. Halen aynı kurumda Müdür Vekili olarak görevime devam etmekteyim.2016 yılında da, Beykent Üniversitesi, Hukuk Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım.

Özel ilgi alanlarım, idare hukuku kamu yönetimi ilişkileri olup, ülkemizde buna yönelik yapılan çalışmalardır. Yabancı dilim İngilizce olup, bekarım.

Serkan SEVİNÇ